

**Etninės kultūros globos taryba
Aukštaitijos nacionalinis parkas**

RYTŲ AUKŠTAITIJOS TRADICINĖ KAIMO ARCHITEKTŪRA

**Rasa Bertašiūtė
Vitalija Vasiliauskaitė
Grażina Žumbakienė
Rolandas Bortkūnas
Neringa Norvaišaitė**

Vilnius, 2009

UDK 728(474.5)(084)
Ri-133

Recenzavo:
Prof. habil. dr. Renata Merkenė
renėkaitė

Sudarytojas ir specialusis redaktorius
prof. dr. Libertas Klimka

© Aukštaitijos nacionalinis parkas
Betė
t j s k t e
r n k enė
p nd s Botk n s
Ner ng Nor t e

Leidinių parengė ir išleido

Etninės kultūros globos tarybos sekretoriatas,
Žygimantų g. 1/8, LT-01102, Vilnius, Lietuva
Tel. 210 71 61, Faks. 210 71 60
Mob. tel. (+370) 699 04238
El. paštas: etnogloba@lrs.lt
www.lrs.lt (žr. nuorodą – institucijos,
ataskaitingos Seimui)

Tekstai, stilistika, redagavimas,
koregavimas ir komponavimas –
Vaclovas Mikailionis

Viršelio maketas – Agnė Jagminaitė
Maketavo Agnė Jagminaitė,
UAB „Petro ofsetas“

Pasirašyta spaudai 2009 03 19
Tiražas 500 egz.

Spausdino UAB „Petro ofsetas“
Žalgirio g. 90, LT-09303 Vilnius
tel. (+370 5) 273 33 47,
faks. (+370 5) 273 31 40,
El. paštas: priemimas@petroofsetas.lt,
www.petroofsetas.lt

ISBN 978-9955-9468-7-8

PRATARMĖ

Kalnais ir kloniais banguojanti, miškais apklota ir ežerais padabinta prieš akis išnyra Rytų Aukštaitija. Turistų, keliautojų ir poilsiautojų mėgstamas kraštas. Garbingas savo istorija, turtingas kultūros paveldu ir gamtos grožybėmis, mielas nuoširdžiais žmonėmis. Traukia čia kiekvieną sugrįžti, pabūti, pailsėti. Nuo kalvų atsiveria bekraščiai toliai su kur ne kur dar pūpsančiomis susigūžusiomis sodybomis. Liūdna stebėti užželiančius laukus, kur dar taip neseniai kiekviena žemės pėda buvo rankomis išpurenta. Regis, pamiršta ir apleista tėvų žemė, kadaise mūsų tautos savastį subrandinusi, daug kraujo ir ašarų sugėrusi, pilkapių kauburėliais nusagstyta, dainose apdainuota, maldose iškentėta, tokia skausmingai sava ir miela. O toji mūsų savastis, beveik apakusi, beveik apkurtusi, pamesta ir sutrypta ties Pasaulio slenksčiu. Ji tokia trapi, medinė, šiaudais pakaišyta, paprastose drobėse suvystyta, gėlių darželiuose išpuoselėta, sodžiuje išauginta ir kiekvieno lietuvių valstiečio širdyje saugota. Senosios aukštaitiškos sodybos, vaizdžiai ir patogiai išsidėsčiusios kalvotame kraštovaizdyje, dar mena, byloja apie žmogaus ir gamtos darną, paprastumo vertę, grožio ir naudos vienovę, tradicijos dvelksmą.

Šiandien klupdami, skubėdami, bėgdami nuo istorijos ir palikimo mes vėl ieškome savo žemėje poilsio ir atgaivos. Iš naujo kuriame užmirštus tvarios, tausojančios raidos pagrindus, kurie šimtmečiais gyvavo mūsų kaime. Regis, tereikia tik atsigręžti atgal, atidžiai įsižiūrėti ir pamąstyti...

Tradicinės kultūros pėdsakais galime sugrįžti į tautos lobyną, iš jo pasisemti išminties, patyrimo, surasti atspirties ir įkvėpimo kūrybai. Tikimės, kad ši studija leis atidžiau, išsamiau susipažinti su tradicine aukštaitiška architektūra, atrasti kažką tinkama šiandienai.

KAIMAI

Miškingą Rytų Aukštaitijos teritoriją pradėta intensyviai apgyvendinti pirmaisiais amžiais po Kr. Senųjų gyvenviečių buvimą liudija gausūs archeologiniai radiniai, istoriniai šaltiniai, žodiniai liudijimai (tautosaka) ir materialinės kultūros relikvai Tauragnų, Kretuonių, Ginučių, Kirdeikių, Linkmenų, Salako, Drūkšių ir kt. gyvenvietėse. Kadaisė dalis dabartinės Rytų Aukštaitijos priklausė lietuvių gentims, kurių centras buvo Ašmena, kita dalis – Deltuvos žemės gentims. Rytų Aukštaitijos etniniai bendrumai nusidriekia beveik iki Ukmergės vakaruose ir apima nemažą vakarų Baltarusijos teritoriją.

Nėra tiksliai žinoma, kokios Lietuvoje buvo seniausios gyvenviečių formos, bet XVI a. jau vyravo nedideli padriki kaimai ir vienkiemiai, kurie kūrėsi užvaldant nenaudojamus žemės plotus. Kaimelių branduolį sudarė grupė sodybų, sukurtų be aiškaus plano, prie kurių šliejosi labiau nutolę vienkiemiai.

Didžiausi pokyčiai kaimo ir sodybų struktūroje sietini su XVI a. vidurio ir XX a. žemės reformomis. Siekdamas padidinti žemės ūkių produktyvumą (Vakarų Europos pavyzdžiu), Žygimantas Augustas įsakė apmatuoti Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemės plotus ir sukelti valstiečius į planingus gatvinius kaimus. Pagal 1557 m. Valakų reformos nuostatus panaikintas netvarkingas žemės valdy-

mas ir įvesta bendra visiems kaimams trilaukė sistema (pūdymas, žiemkenčiai, vasarojus). Valstiečių sodybos sukeltos į naujai steigiamus ir iš anksto suplanuotus gatvinius režinius kaimus. Sodybiniai sklypai dėstyti vienas greta kito palei kaimo gatvę. Sodybai buvo priskirtas vienas valakas (22–24 ha) žemės.

Valakų reforma vykdyta visoje Lietuvoje, bet daugiausia gatvinių kaimų susikūrė Aukštaitijoje (Vidurio ir Rytų Lietuvoje), kur buvo daugiau stambių dvarų, taigi ir baudžiavinių valstiečių. Kaime vidutiniškai buvo 10–25, daugiausia – 40–50, mažiausia – 4–5 ūkiai. Dubingių krašte kaimai mažesni – iki 10–15 sodybų. Ignalinos, Utenos rajonuose buvę didelių kaimų, pavyzdžiui, Stripeikių, Sėlos kaimus sudarė net 48 valakai. Valakų reformos metu ežerai nebuvo permatuoti, jiems paliktas senas matas, vadinamas valkšna (tai vieta ežere, tinkama žvejoti didžiais tinklais). Pavyzdžiui, Linkmenų valsčiaus ežerai 1554 m. turėjo 176 valkšnas, žiemą ežeruose galėjo dirbti 5–6 žvejų brigados po 40–45 žmones, žuvis buvo siunčiamos į Vilnių.

Visos valstiečių sodybos priklausė privatiems, bažnytiniais arba valstybiniais dvarams. Ažvinčių giria priklausė karališkosioms girioms, Labanoras su aplinkiniais kaimais bei Tauragnų valsčius su

Jakėnų kaimo vaizdas iš pietų pusės Salako vls. Zarasų aps. [ČDM; neg. 7539]

129 dūmais nuo Jogailos laikų iki XIX a. priklausė Vilniaus vyskupui, Drūkšių valsčius buvo Vilniaus ekonomijos dalis. Valstybiniuose ir vyskupo dvaruose santykiai buvo pastovesni, inventoriuose surašytos valstiečių prievolės ir teisės beveik nekito. Privačiuose dvaruose valstiečių gyvenimas labiau priklausė nuo dvarininko būdo.

Daugelis valstiečių XVI a. buvo sukelti į gatvinius kaimus. Tik maža dalis kaimų liko reformos nepaliesti. Dažniausiai tai smulkiosios šlėktos bajorkaimiai arba viduryje miškų užsilikę nedideli kaimeliai. Valakinių kaimų žemės pakraščiuose dažnai dėl topografinių sąlygų likdavo prie kaimų nepriskirti dirbamos žemės plotai, kuriuose buvo įkuriami stambesni bajorų vienkiemiai. Iš jų vėliau susiformavo nedideli, kelių sodybų padriko plano bajorkaimiai, dar vadinami „akalicomis“. Tokie kaimai neturi aiškios sistemos, visi trobesiai sustatyti bendroje kaimui priklausančioje teritorijoje. Daugiausia padrikų kaimelių susikūrė XVIII a. pab. – XIX a. pr. karališkose Aukštaitijos giriose. Dirvos šiose vietovėse netiko žemdirbystei, nemažai pajamų buvo gaunama iš prekybos mišku ar žvejybos, klestėjo amatai. XVIII a. kaip eksportas į Prūsiją dideliais kiekiais gamintas degutas, derva, pelenai, anglis.

Valakų reformos įvesta tvarka Lietuvoje išsilaikė iki XIX ir XX amžių sąvartos, kai prasidėjo kaimų skirstymas į vienkiemius. Po baudžiavos panaikinimo gatvinių kaimų ūkiai labai susmulkėjo (pradėti dalintis tarp įpėdinių), vienam valstiečiui dažnai priklausė tik 3–5 ha ariamos žemės, tai trukdė našiai ūkininkauti. Kaimų skirstymo į vienkiemius procesas paspartėjo po 1906 metų P. Stolypino ir ypač po 1922 metų žemės reformos. Iki 1939 m. praktiškai visi kaimai buvo perdalyti, tačiau apie trečdalis sodybų paliktos išretėjusiose kaimavietėse. Lenkų okupuotoje (1919–1939 m.) Lietuvos teritorijoje žemės reforma nevyko, tad nemaža dalis Rytų Aukštaitijos kaimų liko neišskirstyti į vienkiemius ir iki šių

dienų išlaikė gatvinę režinę plano struktūrą. Tokie yra Kretuonys, Rėkučiai, Gaveikėnai, Meironys, Didžiasalis, Kukutėliai, Mėžionys, Mažėnai ir kt.

Tarpukaryje skirstant kaimus į vienkiemius siekta sureguliuoti kaimo statybą, pagerinti, sumoderninti sodybą bei pastatus. Parengti pavyzdiniai sodybų ir pastatų projektai, už jų įgyvendinimą nuo 1929 m. buvo teikiama finansinė parama. Dauguma vienkiemių racionaliai, kompaktiškai suplanuoti, trobesiai dėstyti perimetriškai apie keturkampį kiemą. Dėl ūkio reformų imta gyventi mažesnėmis šeimomis (ypač panaikinus išperkamuosius žemės mokesčius), todėl sodyboje sumažėjo pastatų, taip pat mažėjo gyvenamojo namo plotas, palaiptams jo planas įgavo beveik kvadrato formą ir ėmė panašėti į miestietiškaį. Į kaimo statybą sparčiai skverbėsi naujovės (naujos medžiagos, konstrukcijos, technologijos), nyko etniniai regioniniai savitumai.

Rytų Aukštaitijoje vyrauja gatviniai kaimai, tačiau nemažai yra ir savaime susiklosčiusių mažų padrikų kaimelių bei tarpukaryje įsikūrusių vienkiemų. Tiek gatviniams, tiek savaime susiklosčiusiems padrikiems kaimams formotis didelės įtakos turėjo kalvotas reljefas ir kraštovaizdis, mat kaimai įsikūrę tarp girių ir miškų, prie ežerų ir upelių. Dažnai gatvinių režinių kaimų gatvės kryptis lanksti – prisitaikiusi prie ežero kranto ar upės vagos (pavyzdžiui, Gilužių k.). Kaimui derinantis prie kalvoto kraštovaizdžio, transformavosi jo struktūrinės erdvės – pastatai labiau glaudėsi vienas prie kito arba sklaidėsi į atskiras grupes, sudarydami nepakartojamas ir savitas vaizdingas kompozicijas. Be tipologinio bendrumo (gatviniai ar padriki), kaimai turi individualius bruožus, skirtingas erdvines struktūras ir nepakartojamus siluetus.

Kaimai bei gyvenvietės buvo ir yra nuolat besikeičiantys sodybų kompleksai, tačiau dėl gana pastovių elementų, tokių kaip reljefas, keliai, sodybų vieta ir užstatymo pobūdis, kaimai ir gyvenvietės išlaikė savitus bruožus, kuriuos verta išsaugoti ir plėtoti.

Miežionių kaimo Švenčionių r. fragmentas [16; 453 pav.]

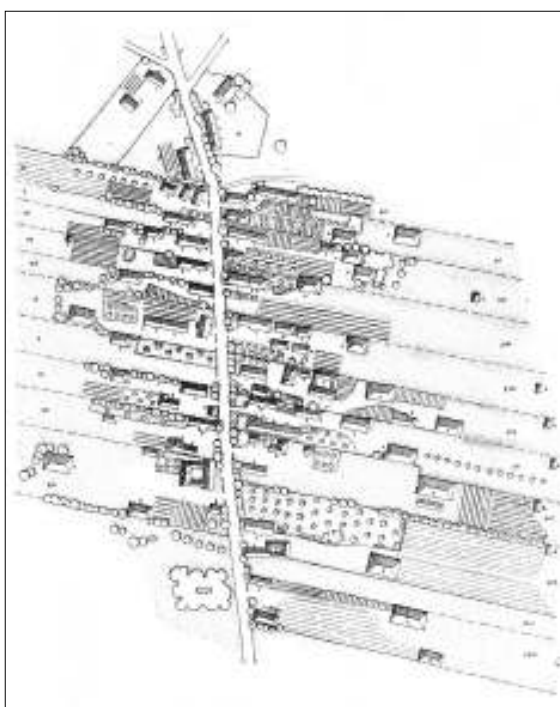

Kretuonių kaimo Ignalinos r. gatvė [V. Vasiliauskaitės 2007 m. nuotr.]

Gatviniai kaimai

Tai tokia valstiečių gyvenvietė, kuri turi vieną pagrindinę gatvę, palei ją iš vienos arba abiejų pusių išdėstytos sodybos.

Žinoma, kad Tauragno ežero apylinkės, priklausiusios Vilniaus vyskupo valdoms, buvo apgyvendintos dar prieš Valakų reformą. Sėlos, Stripeikių, Stučių, Šeimaties, Daunorių, Vyžių kaimai šios reformos metu jau buvo susiformavę ir turėjo didelius žemės plotus. Dauguma šių kaimų, be vadinamųjų sėdimųjų valakų ir priimtinės žemės, dar turėjo ir užsienių (tų kaimų užsieniai buvo dabartinėje Varniškių kaimo teritorijoje).

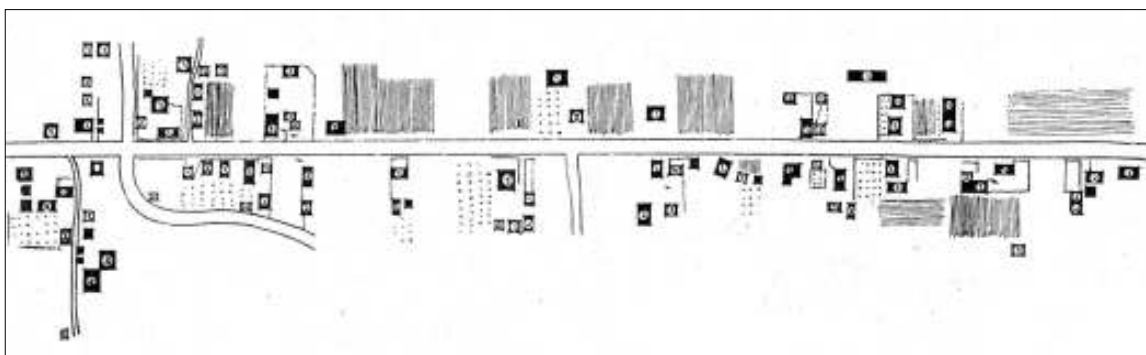

Gatvinio rėžinio Mėčionių kaimo Ignalinos r. planas [14; 5 pav.]

Gatviniuose kaimuose sodybos buvo kuriamos viena prie kitos, visų jų trobesiai statomi prie bendros kaimo gatvės, o dirbama žemė padalinama į tris laukus, suskirstytus rėžiais, kiekvienai sodybai po rėžį kiekviename lauke. Kaimo gatvė dažniausiai buvo pravedama viduriniajame lauke, abipus kelio taisyklingai išdėstant sodybinius sklypus ir trobesius. Kaimams kurti vietą parinkdavo patogioje vietoje, prie vandens telkinių. Kaimai, įkurti prie ežerų ar upių, neretai buvo vienpusiai. Gatvė juose pritaikyta prie reljefo, dažniausiai lygiagrečiai krantui. Ji sudarė pagrindinę kompozicinę kaimo ašį. Kartu tai buvo vieta, kur vyko aktyvus bendruomenės gyvenimas.

Kaimo gatvė dažniausiai būdavo siaura, 3–4 metrų pločio, iš abiejų pusių aptverta tvoromis, o seniau ir net XX a. pradžioje iš abiejų galų uždarama vartais. Kiekviena sodyba turėjo savo vartus įvažiuoti iš gatvės į kiemą. Šalia vartų būdavo maži varteliai pėstiesiems. Kaimo gatvės buvo be griovių, išpiltos smėliu ar grįstos akmenimis. Gatvinius rėžinius kaimus įvairino sodai, medžiai, juose buvo gausu tvorų. Tarp gatvės ir pirkios užtvertas gėlių darželis, kiemas nuo gatvės taip pat atitvertas tankia tvora. Prie gatvės, tarp kiemų ir pastatų, sodybos pakraščiuose augo liepos, klevai, beržai, uosiai, guobos. Aukštesni už pastatus medžiai formavo jaukias erdves ir vaizdingą kaimo siluetą. Prie pirkios ar svirno vešėjo sodai su įvairių formų aviliais.

Atskirų valstiečių žemės buvo padalintos juostų pavidalo rėžiais (rėžis – 10 margų, t. y. 0,7 ha), kurie statmenai arba šiek tiek įstrižai rėmėsi į kaimo gatvę. Taisyklingos formos sodybos rikiuotos viena prie kitos, gyvenamieji namai ir kiti trobesiai dažniausiai galais atsukti į gatvę. Pastatai statyti išilgai sodybinio rėžio: gyvenamieji namai, svirnai ir tvartai vienoje, kluonai – kitoje gatvės pusėje. Vienpusiuose kaimuose visi trobesiai rikiavosi vienoje gatvės pusėje. Sodybos rėžio plotis dažniausiai būdavo apie vieną šniūrą (48,73 m). Sodybinio rėžio ilgis galėjo

Meironių kaimo Ignalinos r. planas: 1 – gyvenamieji namai, 2 – tvartai, 3 – kluonai, 4 – svirnai, 5 – pirtys [8; 1 pav.]

būti įvairus. Šeimoms skirstantis sodybiniai rėžiai iš pradžių buvo dalijami išilgai, vėliau ir skersai, taip tankėjo kaimo užstatymas (priklausė nuo to, į kiek dalių dalintas sklypas, tad rėžis susiaurėdavo iki 24, 12 ar net 8 metrų pločio). XX a. pr. panaikinus išperkamuosius žemės mokesčius įpėdiniai pradėjo tarp savęs dalintis žemę, todėl kaimavietėse padaugėjo sodybų, sutankėjo užstatymas. Vidutinis valakinio ūkio sodybos plotas siekė 1 ha, mažažemio valstiečio sklypelis – apie 0,3 ha.

Gyventojų ir sodybų skaičius gatviniuose kaimuose nebuvo pastovus. 1731 m. inventoriuje nurodyta, kad senieji kaimai po karų, maro ir bado nėra dar visiškai atsikūrę. Linkmenų valsčiuje tebuvo likę vos trečdalis gyventojų. Sėlos 48 valakuose buvo tik devyniolika sodybų, Stripeikių 13 valakų – keturios, Stučių 10 valakų – trys, Šeimaties 20 valakų – trylika, Daunorių 10 valakų – šešios, Vyžių 14 valakų – šešios sodybos.

Vėlesniuose šaltiniuose senieji apylinkių kaimai jau aprašomi kaip išsivystę. 1795 m. Sėloje buvo 27 dūmai su 227 gyventojais, Stučiuose – 5 dū-

mai su 46 gyventojais, Šeimatyje – 15 dūmų ir 90 gyventojų, Vyžiuose – 7 dūmai su 71 gyventoju. 1811 metų gyventojų surašymo duomenimis, rasta, kad Kirdeikių kaime gyvena aštuoniolika šeimų, Ginučiuose – dvylika, Antalksnėje – septyniolika ir penkios kampininkų šeimos, Meironyse – šešios valstiečių ir dvi kampininkų šeimos. Šeimos buvo didelės, 6–20 asmenų. Kaimuose kartu gyveno gausios šlėktų ir žydų šeimos. Vidutinio (privataus) Maniūkų kaimo valstiečio 10 asmenų šeima turėjo dviejų galų pirkį ir tris ūkinius pastatus.

Po Antrojo pasaulinio karo gatvinių kaimų vaizdas gerokai pakito: buvo nacionalizuoti ir nugriauti kluonai, iš sodybų išvežti svirnai. Į vienkiemius neišskirstyti, kadaise dideli buvę gatviniai kaimai šiandien merdi ir nyksta. Dauguma jų jau nebesudaro tokio brandaus ir darnaus vieneto, gerokai išretėję, beveik nelikę ūkinių pastatų, tvorų su vartais ir varteliais, pakitusios stogų dangos, nubyrėję namų papuošimai. Tradicinį vaizdą išlaiko galais į gatvę sustatytos pirkios su kiemo erdves uždarančiais tvartais ir seni kaimų medžiai.

Rekučių kaimo gatvė, Ignalinos r. [R.Bertašiūtės 2007 m. nuotr.]

Gatvinio rėžinio kaimo gatvė, Rytų Aukštaitija [ČDM; neg.14216]

Motiejūnų kaimo Ignalinos r. fragmentas [R.Bertašiūtės 2007 m. nuotr.]

Kaimo gatvės vaizdas, Rytų Aukštaitija [ČDM; neg. 14017]

Savaimingai susiklostę, maži padriki kaimai

Rytų Aukštaitijoje jie daugiausia kūrėsi po Valakų reformos. Iš pradžių tai buvo gatvinių kaimų užribiuose įsikūrę viensėdžiai. Vėliau jie virto mažomis padrikomis kaimo gyvenvietėmis. Tai – Strazdai, Šuminai, Vaišnoriskė, Varniškės, Salų II, Senosios Katinautiškės ir kt. kaimai.

Šiuose kaimuose kiekvienoje sodyboje buvo vykdoma daugiafunkcinė ūkinė veikla. Pasak Kazimiero Šešelgio, kaimai socialiniu ir ekonominiu požiūriu buvo atskirų daugiafunkcinių sodybų visuma, priešingai nei tipiniai Lietuvos žemdirbių kaimai, kuriuose gyventojų struktūrą ir santykius lėmė valdomos žemės kiekis. Sodyboje buvo plėtojama žemdirbystė, miško medžiagos ruošimas, žvejyba, uogų ir grybų rinkimas, amatai.

Rytų Aukštaitijos kaimuose net iki XX a pr. gyventa didelėmis šeimomis (po 10–20 asmenų), sodybos nebuvo dalinamos, dažniausiai pagal poreikius pristatomi papildomi ūkiniai pastatai. Pavyzdžiui, Šuminuose 183u iu uinu ei -
šėšiolikao 64(žmonių.o 64((Sodygo 64(sudarėo 64(dvio 643.001(dvi
a-11.9921(i-11.9921da)12.0015ėa-11.9952(i-11.9921m)-11.9889oai
i u iuu 8
Sal(ų)likmos)643.0627žmoniųe
,as -

amgai s (eptyniolikao(gyventoji.)274TJ 13.2114 -10.7189 Td Dalij

Mišrūs kaimai

Jie susidarė iš gatviniam ir savaimingai susiklosčiusiam kaimui būdingų darinių. Tokie kaimai klostėsi vėliau, plečiantis gatvinių kaimų teritorijoms arba šeimos palikuonims dalijantis ir kuriantis naujose sodybose. Ilgainiui griežtos režinės struktūros kaimai darėsi laisvesnio užstatymo, pastatai labiau derinti prie reljefo ir patogumo kriterijų. Tokie yra Čižiūnų, Stasiūnų k. (Utenos r.).

Sodybos vaizdas Vyžių k. Utenos r. [R. Bertašiūtės 2007 m. nuotr.]

Varniškių II k. Utenos r. kluonai [V. Vasiliauskaitės 2007 m. nuotr.]

Žvirbliškės kaimo vaizdas, Molėtų r. [R. Bertašiūtės 2008 m. nuotr.]

SODYBOS

Kintančioje gyvenviečių struktūroje padrikų ir gatvinių kaimų bei vienkiamų sodyba išliko stabiliu ūkio vienetu, šeimos būstu ir tautinės kultūros židiniu. Sodyba su namais, kasdiene buitimi, kalba ir supančia gamta – tai tas lopšys, kuriame užgimė ir brendo šeimos tradicijos, buvo mokomasi gyventi, augti ir skleistis. Todėl lietuvių etninė architektūra visuomet suvokiama sodybos kontekste. Sodybą sudarė darni pastatų, želdinių, kiemo erdvių ir mažosios architektūros formų visuma, atspindinti regiono specifika, gyvenimo būdą ir gamtinę aplinką. Gyvenamąją bei ūkinę erdvę formavo pastatai (pirkia, svirnas, tvartas, kluonas, daržinė, pirtis), išdėstyti apie vieną, du, kartais net tris kiemus (gerąjį, ūkinį ir kluonieną), želdiniai (sodas, gėlių darželis, pavieniai medžiai) ir maži statiniai, vadinami mažąja architektūra (kryžius, koplytstulpis, stogastulpis, tvoros, vartai, varteliai, šuliniai, suolai, aviliai ir kt. statiniai). Ekonominį ūkio pajėgumą rodė sodybos dydis ir pastatų skaičius, o jų išplanavimą lėmė gamtinė aplinka, reljefas, kelių bei kaimo struktūra.

XIX amžiaus pabaigos ir XX amžiaus pirmosios pusės sodyboje pastatų skaičius vidutiniškai svyravo nuo dviejų iki šešių. Mažazemių sodybose buvo vos vienas ar du trobesiai, o tradicinę vidutinioko sodybą sudarė pirkia, svirnas, tvartas, kluonas, daržinė ir pirtis.

Gatviniame kaime gyvenamasis namas buvo arčiausiai gatvės, dažniausiai atsuktas į ją galu, o priešais namą, lygiagrečiai jam, stovėjo svirnas (įėjimas orientuotas į namą). Namų pagrindinis šoninis fasadas (su įėjimu) paprastai buvo atgręžiamas į pietų pusę, gyvenamosios patalpos langai orientuoti į kaimo gatvę ir gerąjį kiemą. Pro pirkios langus šeimnininkai galėjo nuolat stebėti svirną, kuriame buvo laikomi brangūs daiktai ir derlius. Kaimams būdinga tai, kad pastatai atitraukti nuo gatvės vidutiniškai 2,5–10 metrų, tarp namo ir gatvės

įrengti gėlių darželiai. Dažnai jame statomas šeimos kryžius ar koplytstulpis. Šalia gyvenamojo namo ar svirno sodinami vaismedžiai: vyšnios, slyvos, obelys, kriaušės.

Sodyboje buvo du tvoromis atitverti kiemai: švarusis ir ūkinis. Švarųjį kiemą sudarė plotas tarp svirno ir namo. Aplink ūkinį kiemą, esantį toliau nuo gatvės, grupavosi tvartai, kluonas ir daržinė. Siauruose sklypuose visi trobesiai, išskyrus svirną, išdėstyti vienoje linijoje su gyvenamuoju namu, platesniuose – dviem linijom. Už namo arba lygiagrečiai jam stovėjo kiaulių, karvių, arklių tvartai. Rytų Lietuvoje tvartai kartais statyti labai arti namo (4–8 metrų atstumu). Vienoje linijoje su svirnu ar netoli jo galėjo būti įrengtas rūsys daržovėms laikyti. Kluonai ir pirtys statyti atokiau, siekiant išvengti gaisrų. Pirtys stovėjo sodybinio sklypo gale, dažnai ant upės ar ežero kranto, tame pačiame rėžyje (linijoje) kaip ir namas, tačiau vizualiai nebuvo susietos su sodybos pastatų kompleksu. Gatviniuose kaimuose būta ir laisvesnio užstatymo pavyzdžių, kai nesilaikyta griežto plano bei pastatų lygiagretumo. Pastatai dėstyti patogiai, atsižvelgiant į reljefą, orientaciją pasaulio šalių atžvilgiu ir funkcinius poreikius.

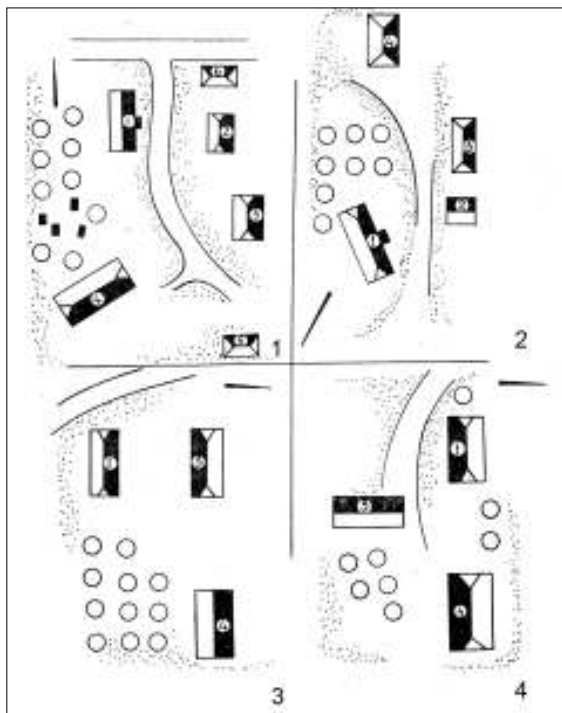
Padrški kaimai užstatyti daug rečiau negu gatviniai. Sodybos netaisyklingos formos, neturi aiškių ribų ar atskirtų kiemų, sklypai persipynę. Kaimavietės teritorija buvo naudojama bendrai, sutarus dėl atskirų pastatų, kiemo plotų ar medžių (pavyzdžiui, obelių) naudojimo. Pastatai sodybose sugrupuoti labai įvairiai, be jokios aiškios apibrėžtos schemas. Sodybos branduolį sudaro pastatai, susieti intensyviais funkciniais ryšiais: tai pirkia – svirnas – tvartai. Iš pirkios gerasis išėjimas veda į sodą, kiemą ar į kaimo aikštelę (pavyzdžiui, Senosios Katinautiškės), ūkinis – tvartų link. Kluonai sustatyti atokiau lygioje patogioje privažiuoti vietoje, dažnai sugrupuoti po kelis vienoje eilėje. Nėra apibrėžtos pastatų orientacijos pasaulio šalių atžvilgiu. Kaip ir gatviniuose kaimuose, buvo stengiamasi turėti kiemą sausoje saulėtoje pietų pusėje. Pirkios statytos aukštesnėse vietose, ūkiniai pastatai – žemesnėse. Tvoromis buvo atitverti kiemai gyvuliams, gėlių darželiai, daržai bei sodai. Prie pirkios ir svirno sodinti sodai, prie kluonų augo aukšti pavieniai medžiai.

Pavienių sodybų, iki išskirstant kaimus vienkiamiais, buvo nedaug. Dažniausiai tai laisvo plano miškų sodybos arba užsieniai. Pastatai išdėstyti pagal tuos pačius principus kaip padrkiuose kaimuose.

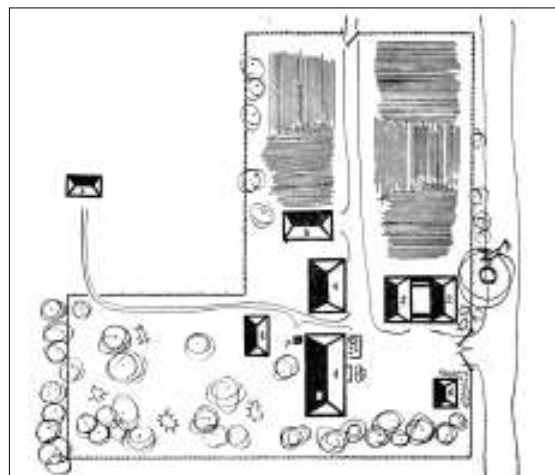
Tarpukario laikotarpiu įsikūrusios sodybos yra mažesnės, gana vienodos, mažiau susietos su gamtine aplinka. Trobesiai išdėstyti aplink keturkampio arba trikampio formos kiemą. Būdinga, kad per centrinę sodybos dalį eina keliukas.

Stasiūnų kaimo sodybos aptvėrimai, Kuktiškių vls. Utenos aps. [16; 111 pav.]

Sodybų situacijos planai: 1,3 – Drasių k., 2 – Arliškių k., 4 – Rudokų k. (1 – gyv. namas, 2 – klėtis, 3 – tvartas, 4 – kluonas, 5 – pirtis, 6 – rūsys) [7; 1 pav.]

Sodybos planas Vigutėnų k.: 1 – pirkią, 2 – tvartas, 3 – kluonas, 4 – „vazaunė“, 5 – pirtis, 6 – svirnas, 7 – išvietė

Sodyba Čigoniškių k. Zarasų r. [R. Bertašiūtės 2008 m. nuotr.]

Sodybos fragmentas [ČDM, neg. 867]

Sodyba Strazdų k. Utenos r. [R. Bertašiūtės 2008 m. nuotr.]

SODYBOS

Gatvinė režinė sodyba Tarpeikių k. Kupiškio r.: 1 – pirkia, 2 – klėtis, 3 – tvartas, 4 – daržinė, 5 – kluonas, 6 – pirtis [14; 17 pav.]

PIRKIA

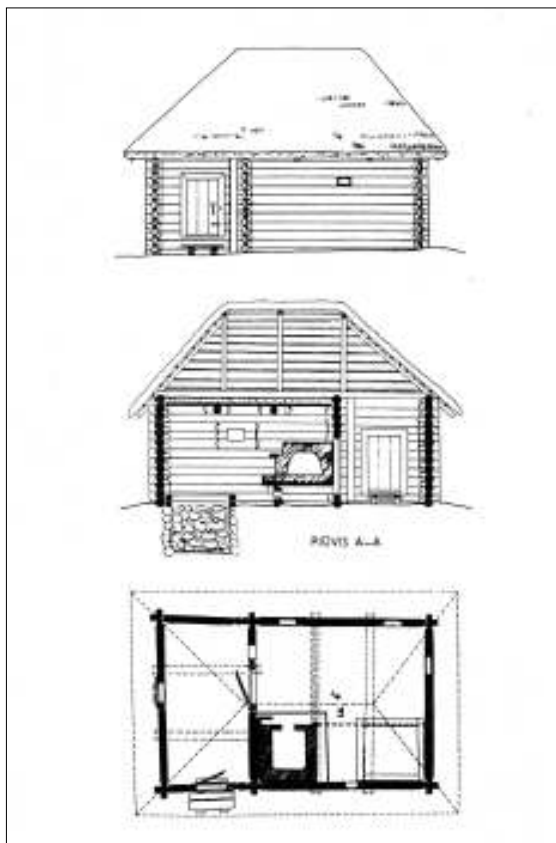
Nepastoviausie kaimo elementai yra trobesiai: jie perstatomi, perplanuojami, keičiami atsižvelgiant į ūkinius poreikius ir šeimos pokyčius.

Rytų aukštaičių pastatų architektūra išsiskiria savo archajiškumu ir formų bei konstrukcijų įvairove. Nė viename kitame Lietuvoje regione neišliko tiek daug skirtingų statybos raidos pėdsakų. Aukštaitiški kluonai atkartoja seniausius pastatus su pėdiniu permetiniu stogu ir stulpinėmis sienomis. Svirnai pasižymi unikalia dvigubo stogo su „pavalu“ konstrukcija. Namuose ryškūs ir naujausi medinės architektūros pokyčiai. Pastatai išsaugojo primityvias, nuo seniausių laikų nepakitusias formas, statybos būdus ir liudija apie šio regiono statybos tradicijų savitumą, įtakas bei tęstinumą.

Gyvenamasis namas – pirkia – užėmė svarbiausią vietą sodyboje. Jam buvo keliami ne tik funkciniai, bet ir estetiški reikalavimai. Pirkios dažnai išpuoštos pjaustinėtais karnizais, langų apvadais ar iš lentų sudėliotomis skliautų kompozicijomis.

Aukštaitiška pirkia savo plano struktūra, konstrukcijomis ir vidaus įranga labai skiriasi nuo žemaitiškos trobos ar Užnemunės stubos. Kiek mažesni skirtumai tarp Rytų Aukštaitijos pirkios ir Vakarų Aukštaitijos gryčios. Aukštaitiečiai paveldėjo senosios struktūros (kadaiše vyravusios visoje Šiaurės ir Vidurio Europoje) 3 narvelių gyvenamąjį namą. Dvigalių pirkių planas beveik nekito iki XIX a. pabaigos. Dar senesni savo kilme vieno, dviejų narvelių pastatai, tokie kaip viengalė pirkia ir pirtis. Jie laikomi seniausio rentinio pastato su krosnimi prototipu.

Viengalė pirkia dažniausiai statyta neturtingų mažažemių valstiečių sodyboje. Ji nedidelių matmenų: 7–11 m ilgio ir 4–6 m pločio. Pastatas asimetrinio plano, jį sudarė dvi patalpos: gyvenamoji pirkia su moline krosnimi ir negyvenama priemenė. Dažniausiai prie kvadrato plano pirkios buvo pristatoma panašaus dydžio priemenė. Senesnių aukštaitiškų pirkių priemenės yra net didesnės už pirkias. Vėlesniuose pastatuose priemenės dažnai padalintos į 2–3 patalpas, jose atitvertas ūkinis podėlis – kamara. Gyvenamosios pirkios kampe, ties įėjimu, stovėjo duonkepė krosnis, pakura orientuota į duris, rečiau į galinį fasadą. Krosnis užėmė apie 1/4–1/5 patalpos ploto. Langai pirkioje buvę maži, durys plačios ir žemos. Lubos dėtos ant sijų, vožtinės, plačių lentų (22–36 cm pločio), apšiltintos apie 30 cm spalių, lapų, šiaudų, samanų sluoksniu. Namų perimetru iš žemių, samanų ar sausų lapų buvo supiltas pašalys pamatinių sienų apšiltinimui. Priemenė neapkūrenama, be lubų. Joje buvo laikomi namų apyvokos daiktai, grūdai, miltai ir kt.

Pirkaitė su dūmine krosnimi Strazdų k. Utenos r. [22; 65 pav.]

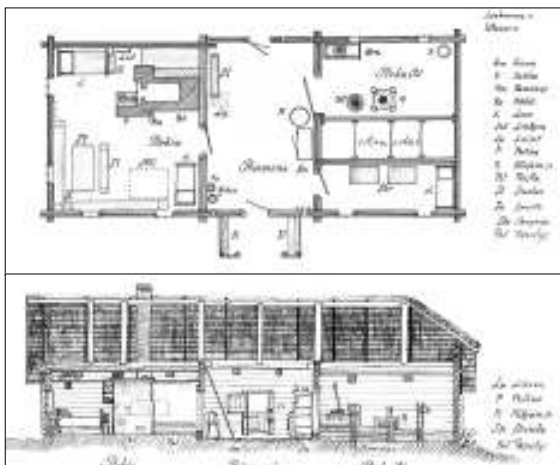

Dūminės pirkios vidaus fragmentas, Aukštaitija [14, 64 pav.]

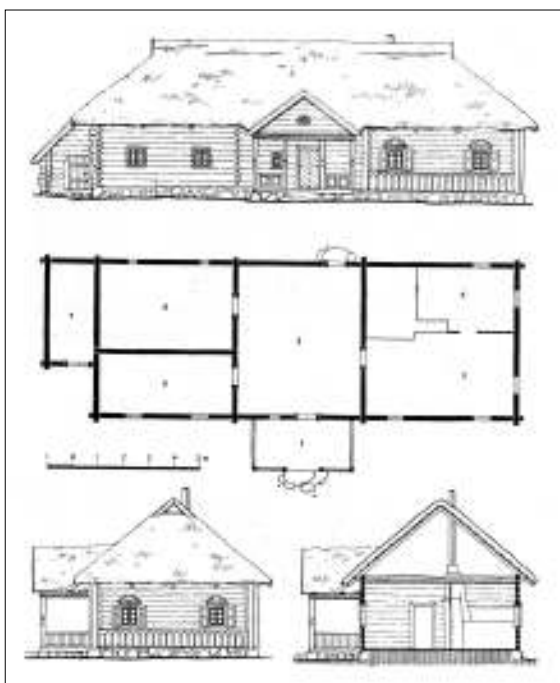

Dūminė pirkia Dvynveršio k. Kuktiškių vls. Utenos aps. [ČDM, neg. 4240]

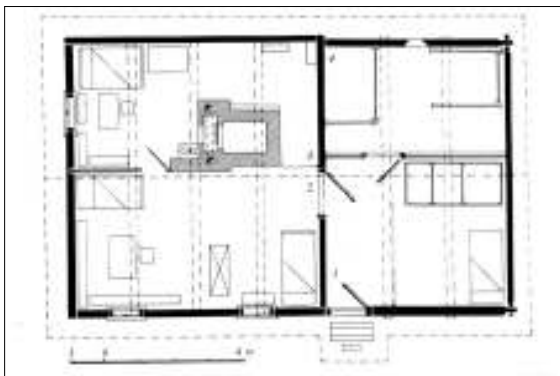
PIRKIA

Pirkios planas ir pjūvis, Ripaičių k. Linkmenų vls. Utenos aps. [ČDM, La 271]

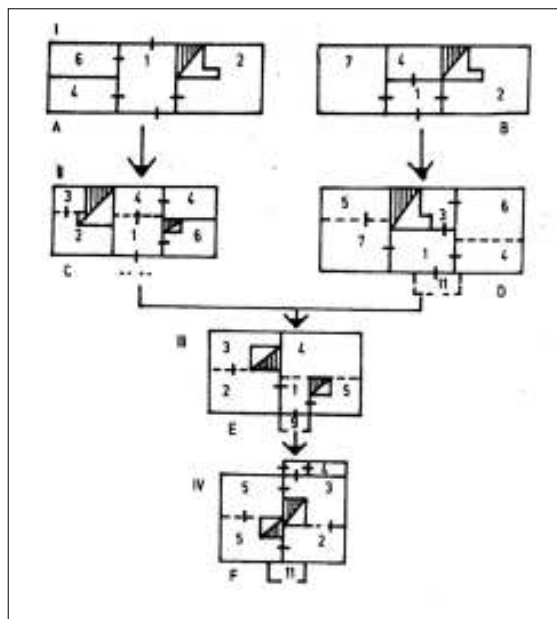
Pirkios planas, fasadai ir pjūvis Sudeikių mstl. Utenos r. [14, 77 pav.]

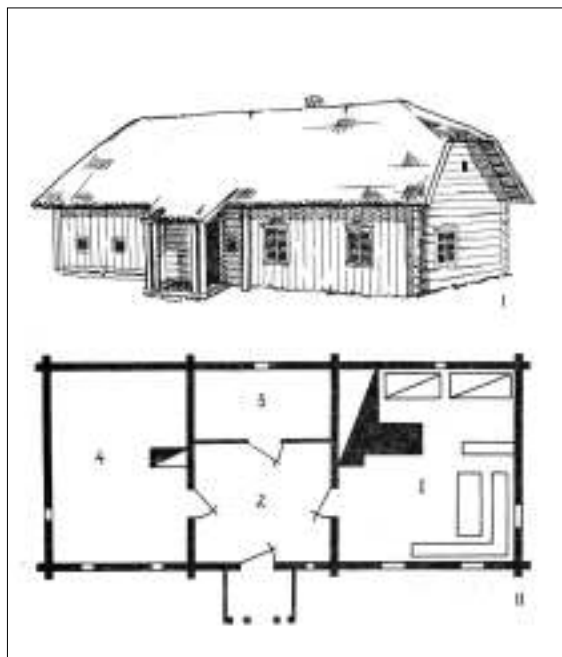
Viengalė pirkia Senosios Katinautiskės k. Ignalinos r. [21; 42 pav.]

Dvigalė pirkia susiformavo iš viengalės, pristačius papildomą narvelį. Ji susideda iš trijų panašaus dydžio patalpų. Dvi iš jų – pirkia ir priemenė – turi pastovią paskirtį, o trečioji – antrasis pirkios galas – galėjo būti naudojama kaip antroji pirkia (t. y., gyvenamoji patalpa), pirkaitė (daiktų ir maisto podėlis) ir kamara (švarioji patalpa, skirta svečių ar šeimos narių nakvynei). Pirkios būdingas siauras ir ilgas korpusas. Plotis mažai kuo skyrėsi nuo viengalių pirkių (5–5,5 m), o ilgis padidėjo iki 15–16 m. XX a. pradžioje pirkių plotis padidėjo iki 6–7,5 m, ilgis iki 18–19 m. Antrasis galas kartais buvo pristatomas vėliau, skirtingo pločio, todėl pastatas įgijo netaisyklingos konfigūracijos patalpas, planas pagal pjūvio ašis tapo asimetriniu, viename gale susidarė platesnė stogo užlaida (pavyzdžiui, Šuminių, Minčios, Mėčionių kaimų pirkios).

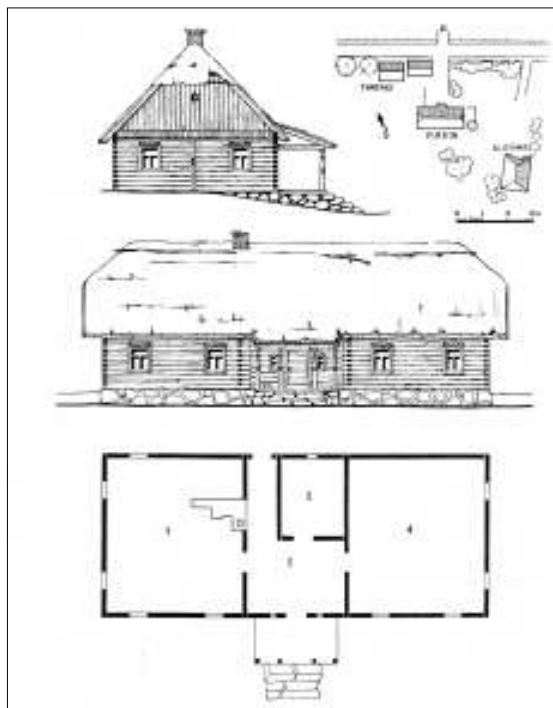
Rytų Aukštaitijoje senovėje vyravo dvigalės pirkios tipas su didžiule priemene viduryje, gyvenamąja pirkia viename gale, kamara ar pirkaitė kitame gale. Vėliau (XVIII–XIX a.) dalies patalpų funkcija keitėsi, jos buvo perdalijamos ar pristatomos naujos. Negyvenamas namo galas, (kur įrengta pirkia ar kamara) išilgine siena buvo padalijamas į dvi patalpas – kamara ir užkamarį arba pirkaitę. Mažinama priemene, joje rąstų siena atitveria kamara, kuri vėliau virto virtuve. Dar kitu atveju buvo skaidoma pagrindinė gyvenamoji patalpa: nuo jos atitveria virtuvė su moline krosnimi ir atskiras miegamasis kambarys. Dažniausiai įrengiamos nekapitalinės – lentų ar nestorų rąstelių pertvaros. Turtingesnių valstiečių pirkios įgijo sudėtingesnę – kryžminę plano konfigūraciją. Priestate dažniausiai įrengiama šalta pirkaitė arba kamara podėliui.

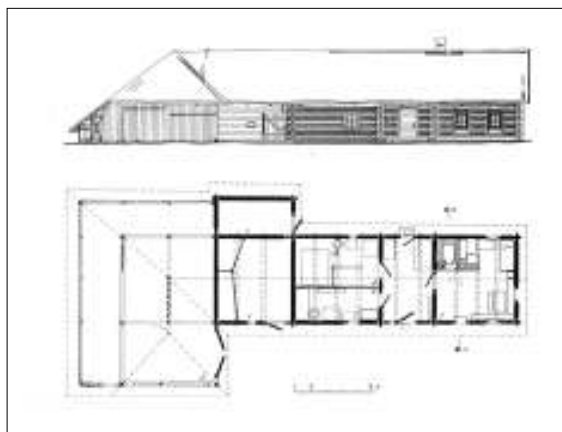
Gyvenamųjų namų plano raida: I – tradicinė schema; II – tradicinės schemas raida; III – pereinamasis variantas; IV – naujas variantas [20; 34 pav.]

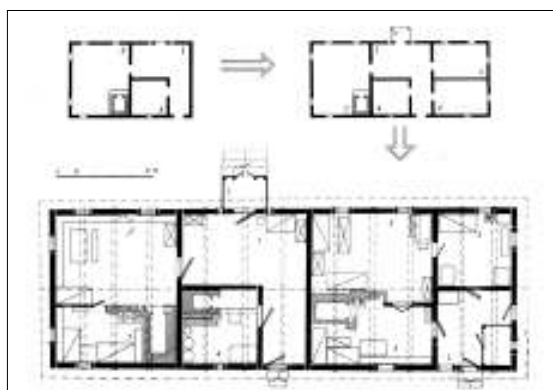
Pirkios bendras vaizdas ir planas Miežionių k. Švenčionių r.: 1 – pirkia, 2 – priemenė, 3 – kamara, 4 – seklyčia [7; 2,3 pav.]

Pirkia Šnieriškių k. Utenos r.: 1 – pirkia, 2 – priemenė, 3 – kamara, 4 – svečių kambarys "stancija" [14; 49 pav.]

Mažžemio pirkia su tvartu ir daržine Senosios Katinautiškės k. Ignalinos r. [21; 58 pav.]

Dvigalė pirkia Stasiūnų k. Utenos r. To paties namo planai XIX a. viduryje ir XX a. II pusėje [21; 78]

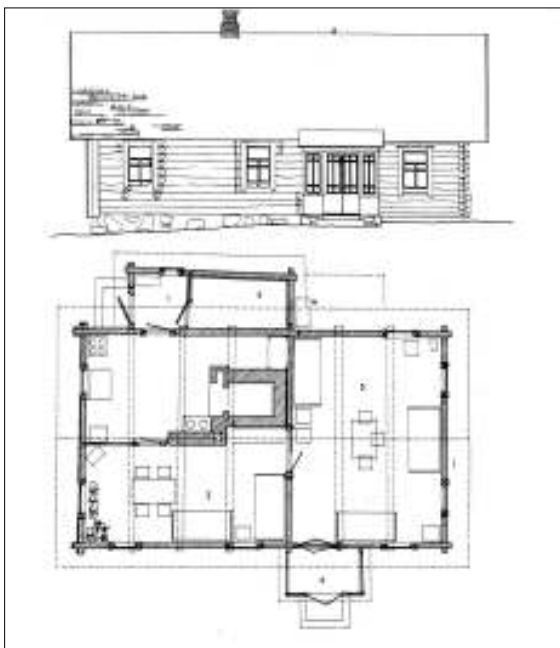

Pirkia, statyta XIX a. pirmojoje pusėje Kaniūkų k. Dūkšto vls. Utenos aps. [ČDM; neg. 13602]

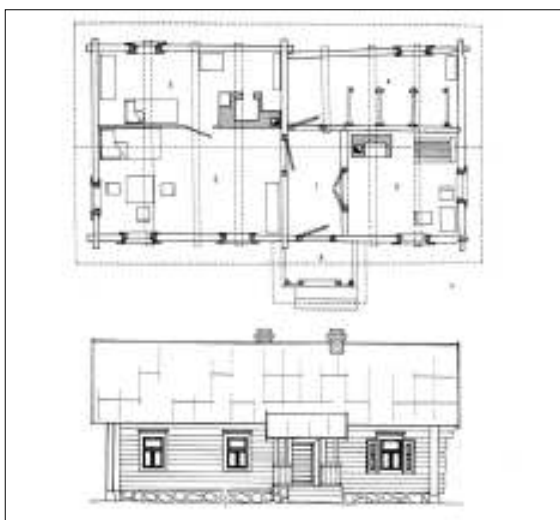

Rekonstruota buv. pirkia su tvartu Didžiasalio k. Ignalinos r. [R. Bertašiūtės 2008 m. nuotr.]

PIRKIA

Kompaktiško plano viengalė pirkia Salų II k. Ignalinos r. [22; 93 pav.]

Kompaktiško plano dvigalės pirkios variantas Kretuonių k. Ignalinos r. [20; 37 pav.]

Pirkia su svirnu Didžiasalio k. Ignalinos r. [R. Bertašiūtės 2008 m. nuotr.]

Retais atvejais prie viengalio ar dvigalio namo buvo pristatomas tvartelis ar daržinė su atskiru įėjimu iš lauko (pavyzdžiui, Kukutėlių, Mėčionių k.). Tokie gyvenamųjų ir ūkinių pastatų junginiai būdingi kaimams, esantiems Baltarusijos paribyje.

Svarbiausia Rytų Aukštaitijos gyvenamojo namo patalpa laikoma pirkia. Joje vyko kasdienis šeimos gyvenimas. Pirkioje stovėjo duonkepė krosnis. XVIII–XIX a. daugelis pirkių jau turėjo kaminus. Garbingiausiu buvo laikomas šviesiausias užstalės kampas. Gyvenamoji pirkia turėjo tris, keturis arba penkis nedidelius šešiarūčius stiklo langelius, lauko pusėje užveriamus langinėmis. Sienos buvo apvalių, tašytų arba obliuotų rąstų, be jokios apdailos. Kamaros (gyvenamosios) patalpa beveik niekuo nesiskyrė nuo pirkios. Gal tik kai kur lentų grindimis, nes kitose patalpose dažniausiai buvo plūtko molio asla. Antrasis namo galas paprastai nebuvo šildomas (tik XIX a. pradėtos statyti stačiamalkės krosnys). Priemenėje lubų nebuvo, tik vėliau jas imta įrengti virš atitvertų patalpų.

Dvigalėse pirkiose pagrindinis įėjimas dažniausiai įkomponuotas namo ašyje, abipus kurio vienodai išdėstytos dvi poros langų. Senesnėse pirkiose gyvenamoji dalis kiek ilgesnė, fasadai asimetriški. Aukštaitiškoms dvigalėms pirkioms būdingi nedideli, dažniausiai atviri (paremti dviem ar keturiom kolonėlėm) prieangiai, kurie paplito XIX a. pabaigoje. Jie įrengiami ties įėjimu, pagrindiniame kiemo fasade. Salako, Dūkšto apylinkėse paplitę uždari iš rąstų suręsti prieangiai, kartais užimantys net dalį priemenės. Nugarinėje priemenės sienoje dažniausiai buvo dar vienerios mažos durlės. Langai nugarinėje sienoje atsirado vėliau, perdalinus vidaus patalpas.

Tarpukaryje, o ypač pokaryje, paplito įstiklinti prieangiai – verandos, kurios dėmesį patraukia įvairiais, originaliais stiklų sudalinimo raštais. Ypač puošnūs dviaukščiai prieangiai Utenos ir Zarasų krašte. Šiandien prie pirkių ūkinių įėjimų dažnai pristatomi uždari karkasiniai arba silikatinių plytų priestatėliai, kurie sudarko medinio pastato vaizdą.

Kompaktiško plano pirkia [R. Bertašiūtės 2007 m. nuotr.]

Pirkia su svirnu po vienu stogu Laitelių k. Alantos vls. Utenos aps. [ČDM; neg. 833]

Pirkia Viktorišio k. Alantos vls. Utenos aps. [16; 113 pav.]

Dvigalė pirkia Kirdeikių k. Utenos r. [5; 131]

Turtingo ūkininko pirkia su trim langais galiniame fasade Mėčionių k. Leliūnų vls. Utenos aps. [ČDM; neg. 683]

Dvigalė pirkia Antalamėsės k. Linkmenų vls. Utenos aps. [ČDM; neg. 4131]

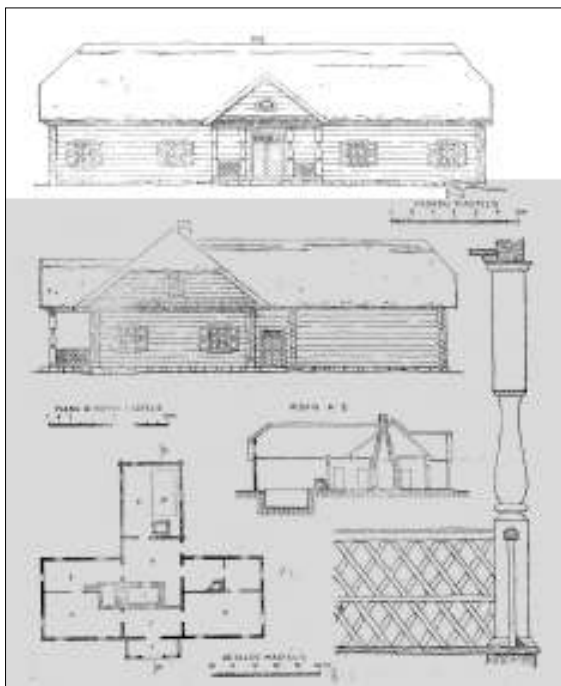

Pirkios su pusvalminiu stogu galinis fasadas Palaukujos k. Ignalinos r. [R. Bertašiūtės 2007 m. nuotr.]

Dvigalė pirkia Varniškių II k. Utenos r. [R. Bertašiūtės 2008 m. nuotr.]

PIRKIA

Pirkia Padustėlio k. Zarasų r. [14; 81 pav.]

Aukštaitiška pirkia su kryžma Plaučiškių k. Linkmenų vls. Utenos aps. [16; 172 pav.]

Pirkia su kryžma Gečionių k. Anykščių r. [R. Bertašiūtės 2007 m. nuotr.]

Kryžminio plano pirkia Plaučiškių k. Linkmenų vls. Utenos aps. [ČDM; La 273]

Pirkia Zabičiūnų k. Zarasų r. [14; 56 pav.]

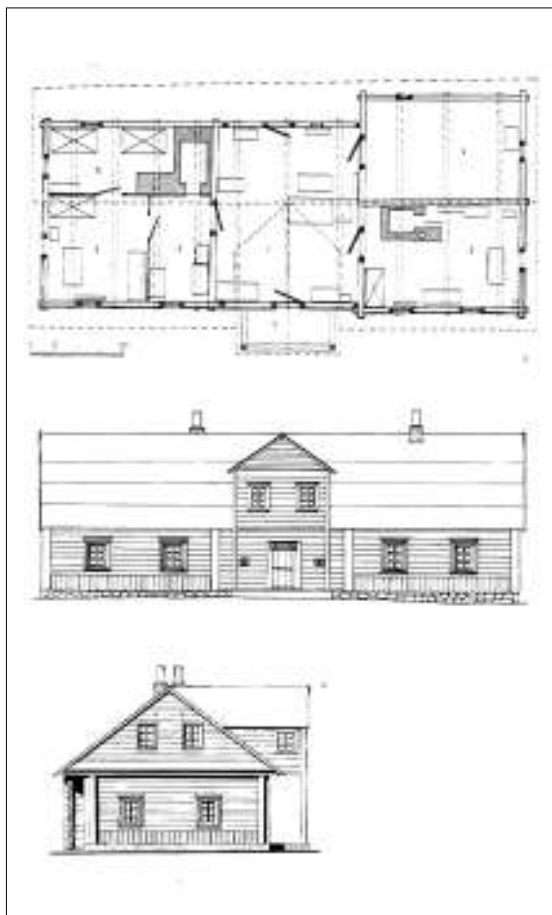
Dvigalė pirkia, statyta 1814 m. Daržininkų k. Zarasų r. [R. Bertašiūtės 2008 m. nuotr.]

Pirkia su dviaukščiu prieangiu Šakių k. Kuktiškių vls. Utenos aps. [16; 244 pav.]

Pirkia su dviaukščiu prieangiu Mėčionių k. Ignalinos r. [R. Bertašiūtės 2008 m. nuotr.]

Pirkia, statyta 1897 m. Vėliau pristatyta mansarda ir prieangis. Mėčionių k. Ignalinos r. [20; 20 pav.]

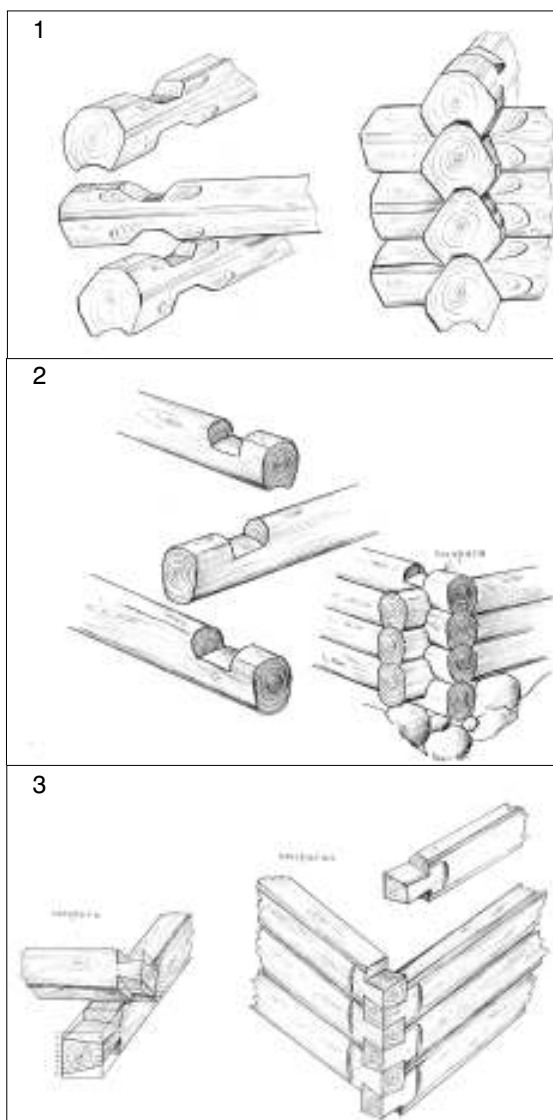
Pirkia Lamėstos k. Linkmenų vls. Utenos aps. [16; 176 pav.]

Tradiciškai sienas sudarė kvadrato formos 12–14 vainikų rentiniai, durų staktos buvo įstatomos antrame, langų – ketvirtame vainike, virš langų suneriami trys ar keturi vainikai iki sijų ir dar du vainikai virš jų. Vyraujantis sienų aukštis – 2,30–2,70 m. Pastatams padidinti, pailginti, išplėsti, sienojams sujungti senovėje buvo naudojami šulai – įkasti žemėn vertikalus stulpai su išpjautais šonuose grioveliais, arba šviliai – trumpesni vertikalus stulpeliai, tvirtinami apatiniame rąste.

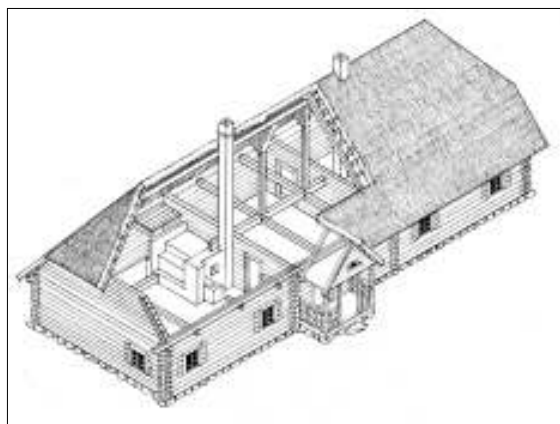
Horizontalių rąstų sienos sandarumas labiausiai priklausė nuo sienojų tarpusavio glaustumo. Rytų Aukštaitijoje pavieniuose XX a. pradžios valstiečių ūkiniuose trobesiuose išliko seniausias (lengvesnis, paprastesnis) rentinių jungimo būdas – su išpjovomis rąstų viršuje. Šis sienojų jungimas neracionalus, kadangi sąlaidose kaupėsi siena tekantis vanduo, todėl rąstai greičiau irdavo. Ilgainiui pereita prie efektyvesnio sienojų sulaidymo būdo – su išskroda rąsto apačioje. Tarpuose tarp rąstų šilumos izoliacijai ir sandarumui palaikyti klojamos samanos.

Nuo sienojų sąlaidų formos tiesiogiai priklausė rąstų nėrimas kampuose. Reikia paminėti keletą aukštaitiškų kerčių nėrimo atmainų: išgaubtomis, trapecijos formos, dvipusėmis išpjovomis. Ypač savitas ir senas yra tik Rytų Aukštaitijoje paplitęs kertės nėrimo būdas – šešiakampiškai nutašytais rąstų galais. Jis sietinas su aukštaitiška, taip pat ir viso Šiaurės rytų Europos arealo – Skandinavijos sena statybos tradicija.

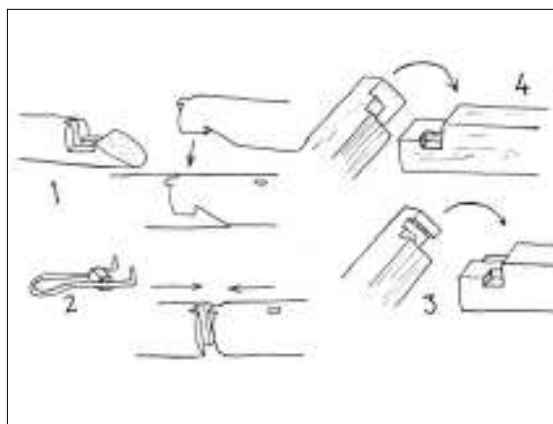
Rytų Aukštaitijai būdingi visų tipų **stogai**: gegniniai, sijiniai ir pėdiniai permetiniai. Senesnėse pirkiose buvo naudojama archajiška pėdinė permetinė, vėlesnėse – gegninė konstrukcija. Skirtumas tarp jų tas, jog permetinio stogo gegnės kabinamos ant statramsčiai (vadinamų ožiais arba diedais) paremtos permetės (išilginio rąsto ties stogo kraigu), o gegninio stogo gegnės remiamos į pogežinį (viršutinį) sienų vainiką. Sijiniai stogai naudoti

Ivairūs kampų sukirtimo būdai: 1, 2 - su išsikišusiomis kertėmis, 3 - lygiomis sąsparomis [CDM archyvas]

Kirdeikių k. pirkia LLBM [5; 131]

Sienojų jungimo būdai [Gimtasai kraštas. 1937, Nr. 1(13). P. 5]

MEDŽIAGOS IR KONSTRUKCIJOS

Dročiai pjauna rąstus naujai statybai Šileikių k. Vyžuonų vls. Utenos aps. [5, 26]

tik svirnuose. Gegninės ir sijinės konstrukcijos stogai dvišlaičiai, o permetiniai – pusvalminės arba keturšlaitės (mažų pastatų) formos. Paaukštintos pastogės (kokios dažnai daromos šiandien) aukštaičių namams nebūdingos.

Nepaisant didelės konstrukcijų įvairovės, visiems šio regiono stogams būdingas panašus nuolaidumas. Tradiciškai gegnės buvo statomos 2/3 namo pločio, todėl visi stogai turi beveik vienodą nuolydį – 42–45°. Virš sijų dedamas vienas arba du pogeginiai sienojai, gegnių galai 0,7–0,8 m užleidžiami, taip suformuojamos pakankamai plačios, sienas nuo lietaus apsaugančios stogo užlaidos. Kuo platesnis pastatas, tuo santykinai (lyginant su sienomis) didesnė stogo plokštuma. Dėl vienodų stogų nuolydžių ir medžiagų (faktūros, spalvos) visi sodybos pastatai gražiai dera sodybos ansamblyje.

Stogai buvo dengiami šiaudais (varpomis aukštytyn), rečiau – nendrėmis ar meldais. Stogų briaunos taip pat buvo dengiamos šiaudų kūliais (bumbliais), kuriuos XIX a. pakeitė pjautinės lentos (vejalentės). Skiedrų, gontų ar lentelių danga paplito tik XX a. pradžioje.

Rytų Aukštaitijai nebūdingos paplatintos stogų užlaidos, matyt, dėl šios priežasties itin populiarūs pristatomi, dažniausiai atviri prieangiai. Jų vidutiniai matmenys – 2 x 3 m. Laikančią konstrukciją sudaro keturi stulpeliai, ant kurių remiamas vienslaitis, dažniau dvišlaitis stogelis.

Senoviškai šešakampiška nutašyti sienojų galai kertėje LLBM [R. Bertašiūtės 2006 m. nuotr.]

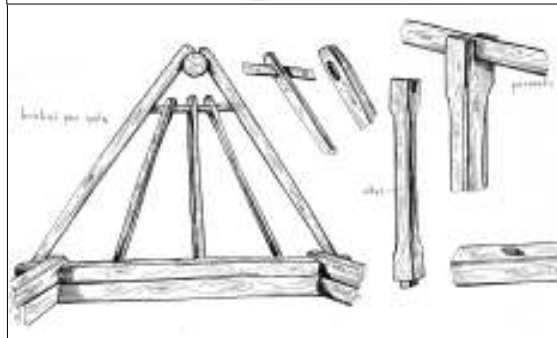
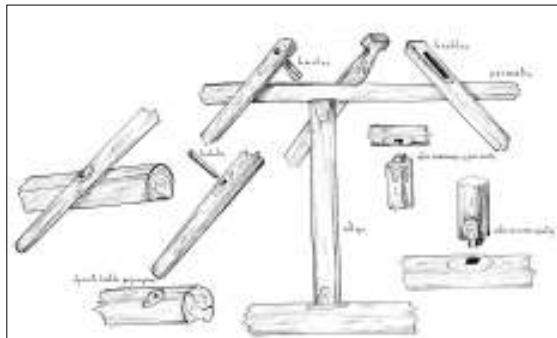
Naujesnis kertės sukirtimas su išsikišusiais sienojais [R. Bertašiūtės 2007 m. nuotr.]

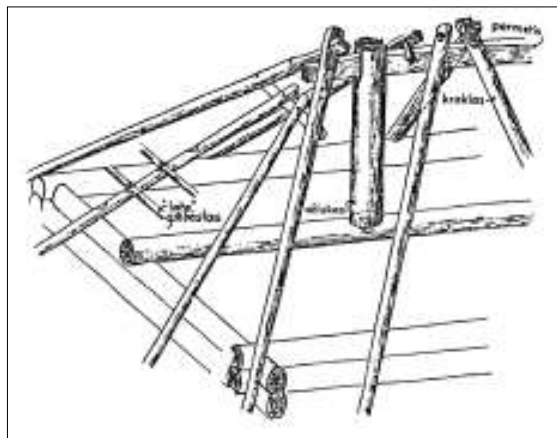
Pirkios sienos (tašytų rąstų) sukirstos į lygų kampa, be išsikišusių sienojų [R. Bertašiūtės 2007 m. nuotr.]

Pirkios sienos (apvalių rąstų) sukirstos į lygų kampa, be išsikišusių sienojų [R. Bertašiūtės 2007 m. nuotr.]

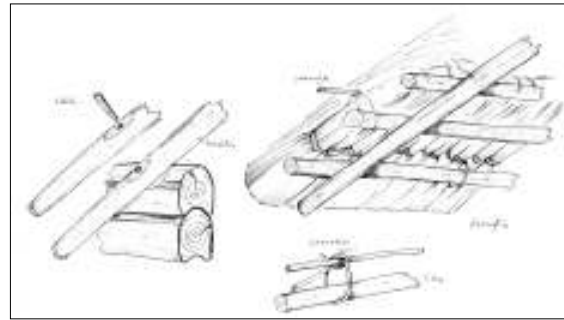
Pirkios pėdinės konstrukcijos stogo detalės [ČDM, La 173]

Pirkios stogo konstrukcijos Bališkių k. Ignalinos r. [11; 14,39 pav.]

Pėdinės konstrukcijos stogo statyba, gegnės kabina ant permetės [5; 109]

Stogo dengimo šiaudais detalė [ČDM, La 278]

Gniūtelių priveržimas dengiant šiaudais stogą Drobiškio k. Linkmenų vls. Utenos aps. [ČDM, neg. 7929]

Plati pirkios stogo užlaida [R. Bertašiūtės 2008 m. nuotr.]

Sena pirkia pusvalminių stogu, už jos – naujesnė, dvišlaičių stogu. Rytų Lietuva [ČDM, nr. 4120].

APDAILA IR PUOŠYBA

Pirkios pastogės ir sienų apkalimas [5; 112]

Apdailinta sija ir gegnė [5; 50]

Pirkios kertės apkalimas ir sienojų galų papuošimas [LLBM archyvas]

Pirkios sienos apkalimas [R. Bertašiūtės 2008 m. nuotr.]

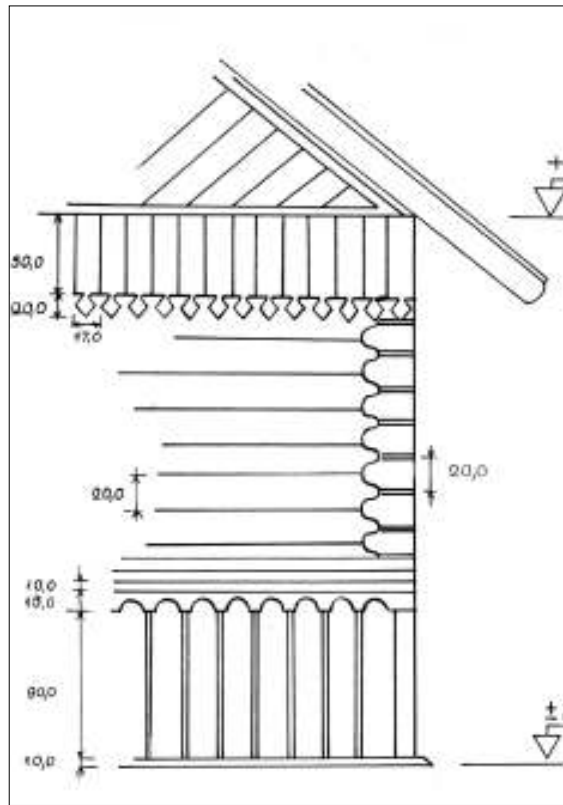

Pirkios kertės apkalimas [R. Bertašiūtės 2008 m. nuotr.]

APDAILA IR PUOŠYBA

Pirkios sienų apdaila Rimšėnų k. Ignalinos vls. Švenčionėlių aps. [ČDM]

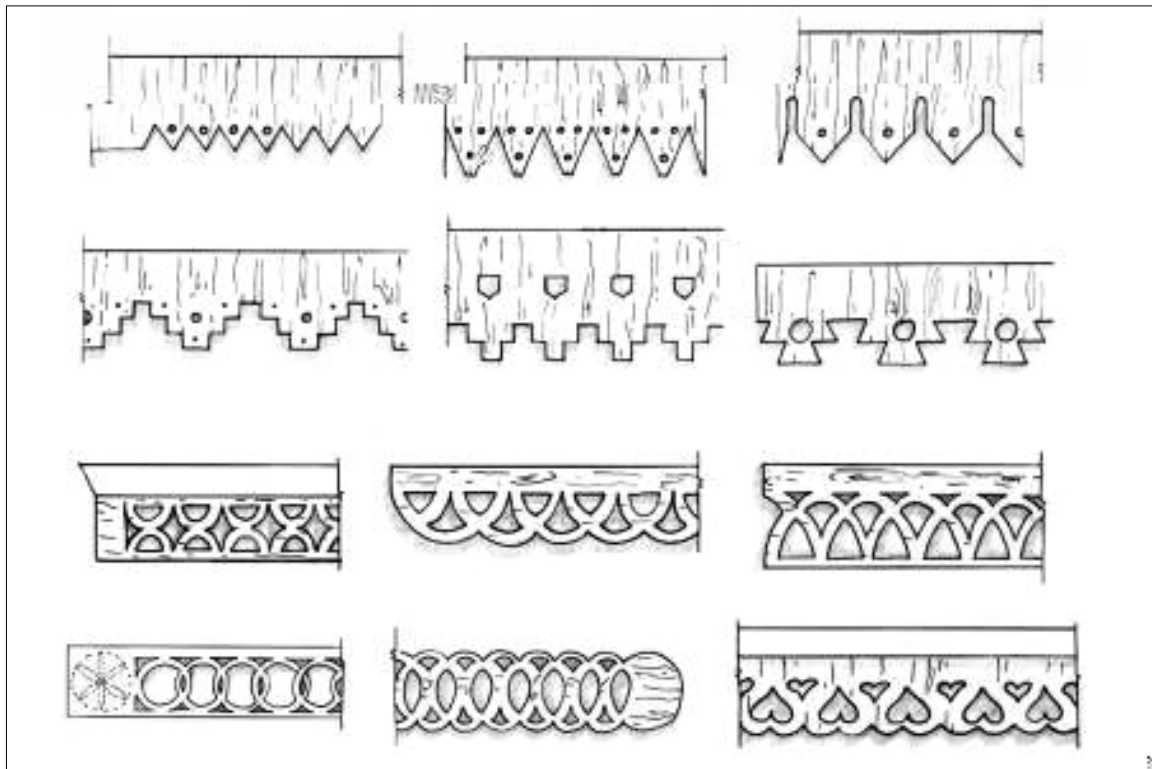

Pirkios sienų apkalimo detalės Paplentės k. Utenos r. [LLBM]

Pirkių kerčių puošyba [R. Bertašiūtės 2008 m. nuotr.; 16; 156, 168, 169 pav.]

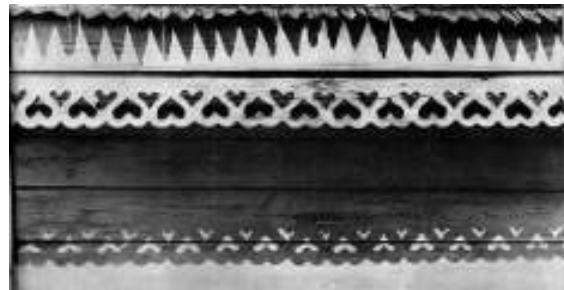
VĒJALENTĒS IR KARNIZAI

Aukštaitijos skliauto apačia, vėjalentės ir karnizai [10; 29, 41, 43]

Pirkia Pandėlio aps. [16; 120 pav.]

Stoginuko papuošimas. Ceikiniai, Ignalinos r. [16; 130 pav.]

Karnizų apdaila Salake ir Daržininkų k. Zarasų r. [R.Bertašiūtės 2008 m. nuotr.]

APDAILA IR PUOŠYBA

Dvišlaitis stogelis ties įėjimu Degučių k. Zarasų aps. [4; 36, b pav.]

Prieangis vienslaičiu stogeliu Kirdeikių k. Linkmenų vls. Utenos aps. [16; 190]

Prieangis dvišlaičiu stogeliu Velaikių k. Zarasų r. [LLBM]

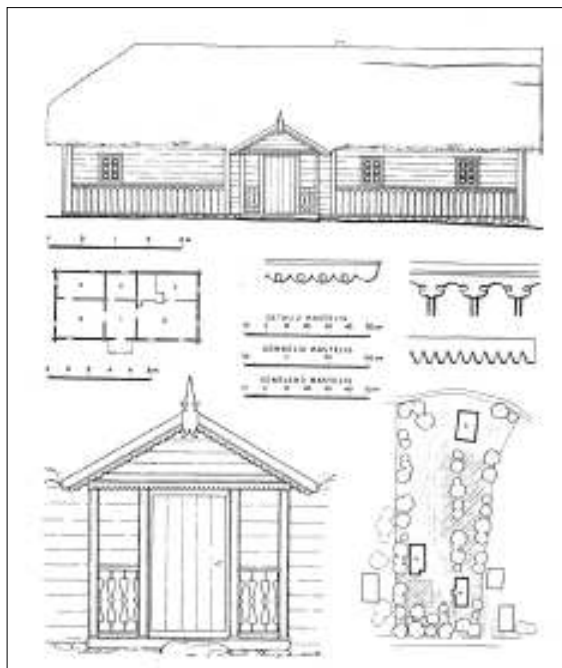
Prieangis Rukšėnų k. Linkmenų vls. Utenos aps. [16; 225]

Prieangis Stasiūnų k. Kuktiškių vls. Utenos aps. [16; 224]

Prieangiai

Prieangiai paprastos konstrukcijos, dažniausiai atviri, vienslaičiu arba neaukštu dvišlaičiu stogeliu, paremtu dviem ar keturiais stulpeliais. Profiliuojamos kolonėlės, turėklai, kiaurapjūvio ornamentais išpjaustomos prieangių tvorelės, karnizų ir skliauto apvadai. Skliautas puošiamas pjaustiniais, įvairių formų langeliais arba dekoratyviu lentučių apkalu. Tarpukaryje plito įstiklinti prieangiai. Jiems būdingas originalus stiklo plokštumų skaidymas, dekoratyvūs rėmelių ornamentai.

Pirkia su dvišlaičiu prieangiu Bimbėjų k. Molėtų r. [14; 123 pav.]

Dvišlaičiai prieangiai Valakių k. Zarasų r. ir Lamestos k. Ignalinos r. [14; 124 pav.]

Dvišlaitis prieangis Bajorų k. Salako vls. [ČDM, neg. 20032]

Prieangis Pratkūnų k. Salako vls. Zarasų aps. [16; 249]

APDAILA IR PUOŠYBA

Kirdeikių sodybos pirkios prieangis LLBM [R. Bertašiūtės 2008 m. nuotr.]

Dviaukštis pirkios prieangis Degučių k. Zarasų aps. [4; 37 b pav.]

Aukštaitiškos pirkios fragmentas, uždaras dviaukštis prieangis [16; 185]

Dviaukščiai įstiklinti prieangiai Jakunčių k. Zarasų r. [R. Bertašiūtės 2008 m. nuotr.]

Įstiklintas pirkios priangis Salako vls. Zarasų r. [4; 33, a pav.]

Didelis įstiklintas priangis su dvišlaičiu stogeliu Utenos vls. [ČDM; neg. 15731]

Įstiklintas priangis Indubių k. Linkmenų vls. Ežerėnų aps. [4; 32 b pav.]

Įstiklintas priangis Kaimelių k. Aluntos vls. Utenos aps. [ČDM; neg. 530]

Įstiklintas priangis [R. Bertašiūtės 2007 m. nuotr.]

Įstiklintas vienslaičiu stogeliu priangis [R. Bertašiūtės 2008 m. nuotr.]

APDAILA IR PUOŠYBA

Įstiklintas prieangis su dvišlaičiu stogeliu [R. Bertašiūtės 2007 m. nuotr.]

Įstiklintų prieangių su dvišlaičiais stogeliais pavyzdžiai [R. Bertašiūtės 2007 m. nuotr.]

Pirkios prieangis Kavaltiškės k. Švenčionių r. [10; 11 pav.]

Langai

Senųjų pirkių langai nuo naujesnių skiriasi dydžiu, forma ir puošyba. Senųjų pirkių langai žymiai mažesni, vyravo keturių ar šešių dalių (rūčių) langai (aukščio ir pločio santykis 1 : 0,7–1 : 0,8). Rytų Aukštaitijoje gausiai ornamentuoti viršlangiai (geometriniais, augaliniais, kartais gyvūnų motyvų ornamentais). Kai kada puošiamas tik viršlangio karnizas ar ant karnizo prikalamas ornamentuota lentelė, retesniais atvejais viršlangis turi ornamentuotą frontonėlį. Palangės puošiamos kukliau negu viršlangiai. Langinės dekoratyviai sukaltos iš suleistų profiliuotų lentų. Kartais naudota durų, langų ir langinių polichromija. Langų rėmai dažniausiai nudažyti baltai, rudai ar mėlynai.

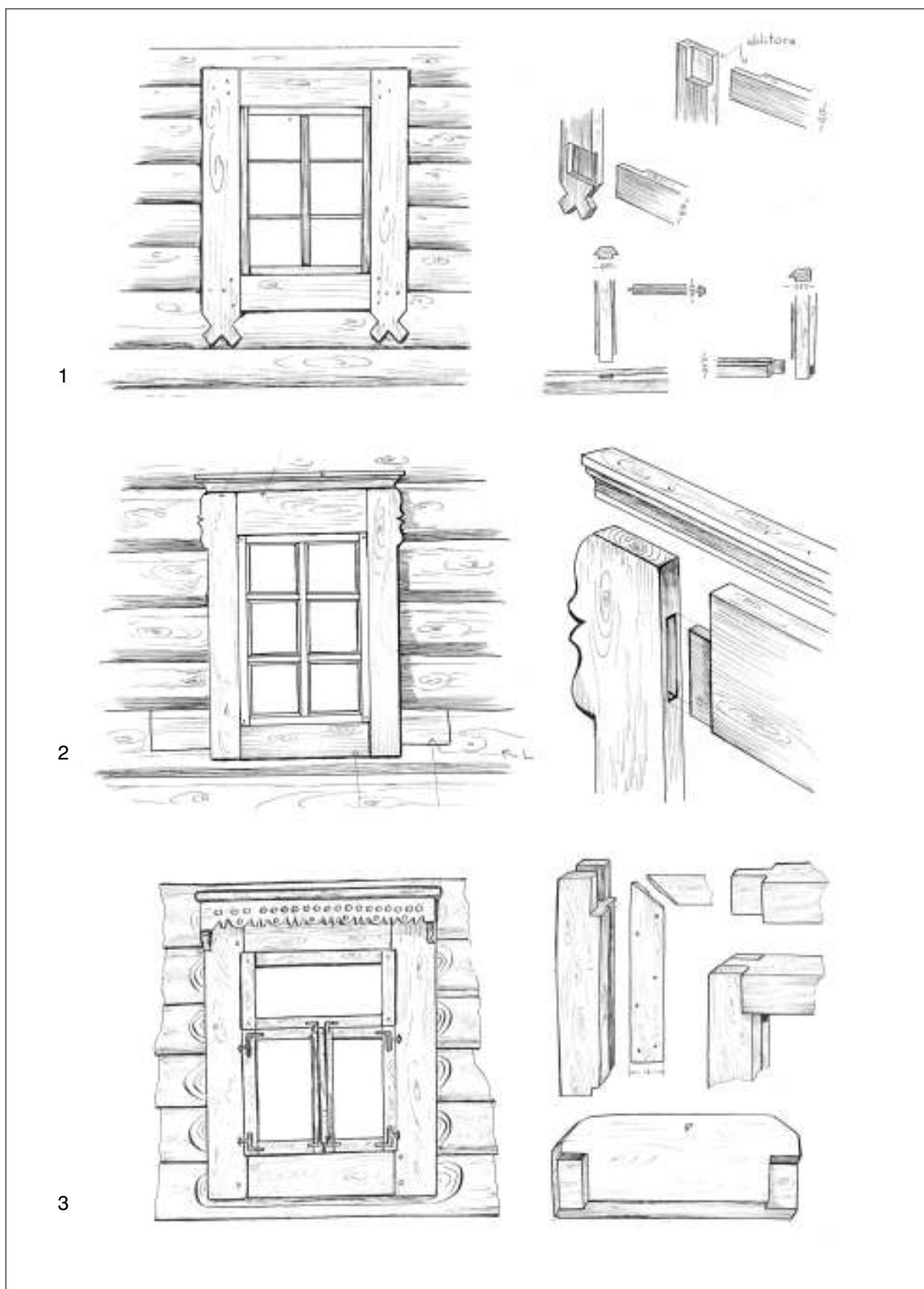

Senovinis šešiariūtis langas su dailiai papuoštais apvadais, Aukštaitija [ČDM]

Pirkios langai Balčių k. Utenos aps. ir Degučių k. Zarasų aps. [4; 28 b, c pav.]

APDAILA IR PUOŠYBA

Pirkios lango konstrukcijos: 1 – Balteniškių k. Švenčionių aps. [ČDM; La76]; 2 – Čižiūnų k. Zarasų aps. [ČDM; La81]; 3 – Čižiūnų k. Zarasų aps. [ČDM; La79]

Aukštaitiškų pirklių langai [LLBM; 14; 112 pav.]

APDAILA IR PUOŠYBA

Aukštaitiškų pirklių langai [R. Bertašiūtės 2008 m. nuotr.]

Aukštaitiškų pirklių langai [R. Bertašiūtės 2008 m. nuotr.]

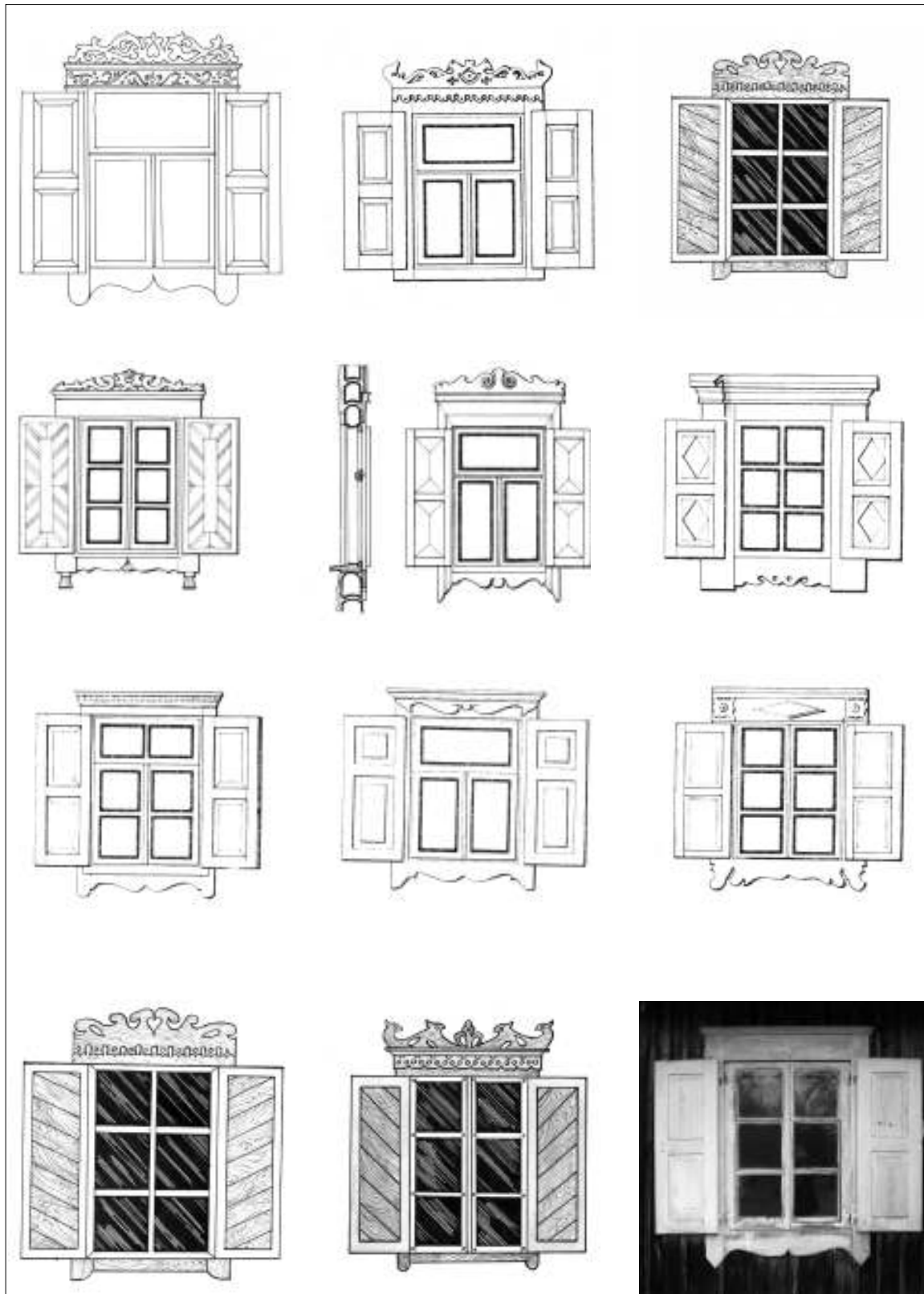
APDAILA IR PUOŠYBA

Senovinių pirklių langai [ČDM]

Aukštaitiškų pirklių langai [R. Bertašiūtės 2008 m. nuotr.]

Senovinių pirklių šešiarūčio ir kitokio dalinimo langai su langinėmis [LLBM]

APDAILA IR PUOŠYBA

Aukštaitiškų pirklių langai su langinėmis [R. Bertašiūtės 2008 m. nuotr.]

Lango apkalimas iš vidaus [R. Bertašiūtės 2008 m. nuotr.]

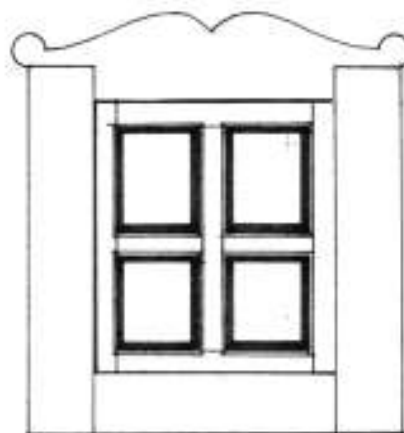
Priemenės langelis [R. Bertašiūtės 2008 m. nuotr.]

Priemenės langelis [16; 277 pav.]

Viršlangių ir polangių puošyba [LLBM]

Priemenės langelis [LLBM]

Durys

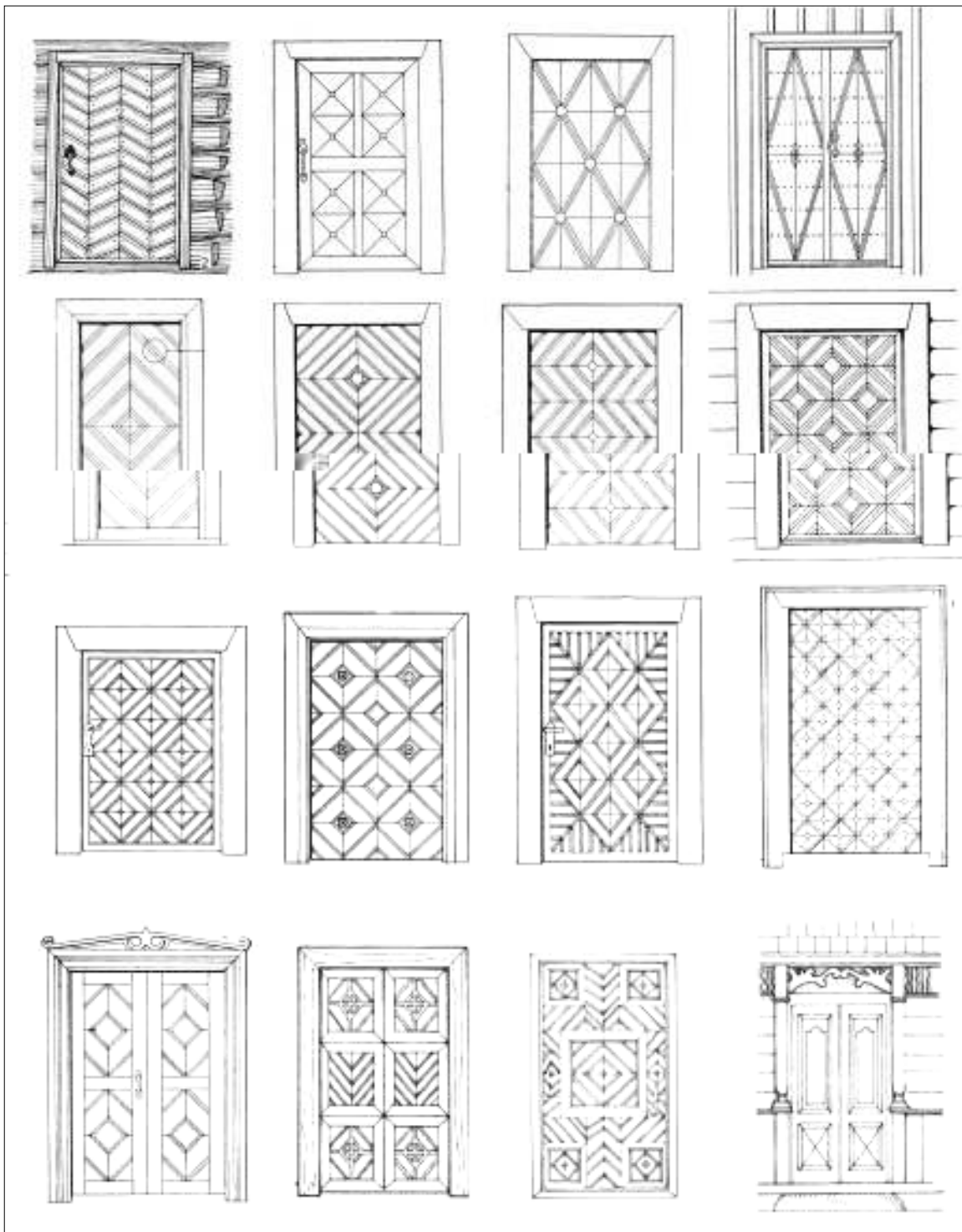
Durys – tai labiausiai matoma, dažniausiai liečiama, varstoma, šeiminingą reprezentuojanti namo dalis. Jos gamintos ne tik tvirtos, bet ir gražios. Jas sudaro varčia ir laikanti stakta. Didžiausias dėmesys teikiamas pačioms durims. Jos daromos vienasluoksnės, dvisluoksnės, įsprūdinės (filinginės). Primityviausios buvę medinės virpstinės durys. Senuosiuose būstuose jos buvo žemos (1,00–1,20 m) ir plačios (0,60–1,20 m). Durys darytos iš sandariai suglaustų plačių lentų (skaldyto spygliuočio medžio). Jas laikė medinė virpstis – bėgūnas. Prikabinta prie staktos viršutiniame ir apatiniame taške durų virpstis lengvai sukiojosi apie ašį. Durys buvo tvirtos, patvarios, bet nepakankamai sandarios. Džiūnant lentoms, per ilgesnį laiką susidarydavo plyšiai, kurie buvo užtaisomi medžio juostelėmis. Vėliau lentas imta jungti sklaidomis (špuntu).

Medines durų virpstis pakeitė geležiniai vyriai. Svarbiausią konstrukcinį vaidmenį perėmė skersiniai durų ryšiai – varai. Siekiant geriau apšiltinti patalpas ir sustiprinti duris, jas imta apkalti papildomu lentų sluoksniu. Apdailinis sluoksnis, įvairiomis kryptimis prikaltos lentelės sudarė originalius, savitų raštų geometrinius ornamentus. Durų puošyba, kompozi

Dvisluoksnės pirkių durys, dekoratyviai apkaltos lentutėmis [R. Bertašiūtės 2008 m. nuotr.]

APDAILA IR PUOŠYBA

Aukštaitiškų durų pavyzdžiai

Pirkios durys, virš jų langelis priemenei apšviesti
[R. Bertašiūtės 2008 m. nuotr.]

Pirkios durys (vieno sluoksnio lentų su
dekoratyviu juostelių apkalu) Ripaičių k.
Ūtenos aps. [ČDM; neg. 4204]

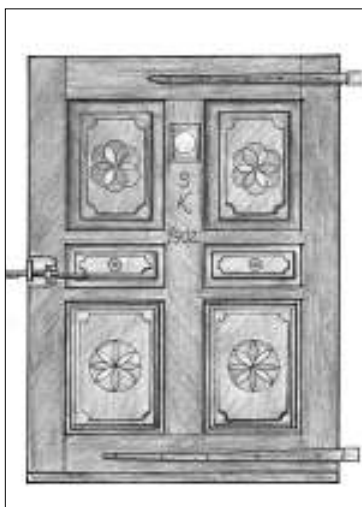
Horizontaliomis lentutėmis apkalto durys
[R. Bertašiūtės 2008 m. nuotr.]

Rombo ornamentu apkalto dvisluoksnės pirkios durys [R. Bertašiūtės 2008 m. nuotr.]

Dažytos pirkios durys Kupiškio r. [16; 247]

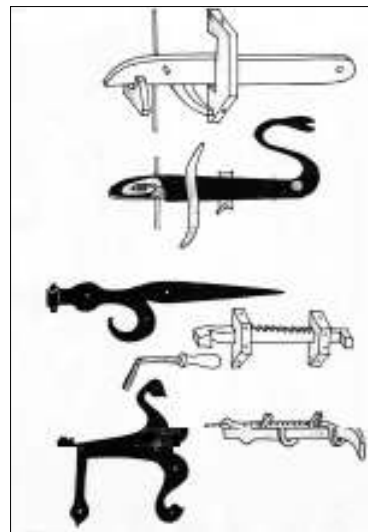
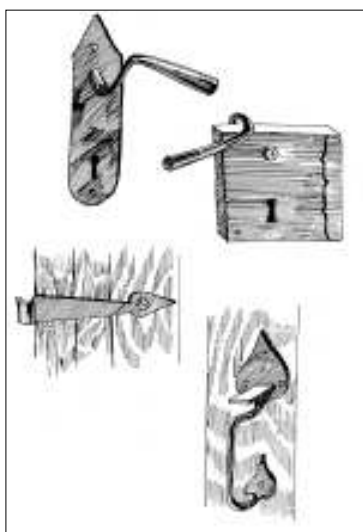

Įsprūdinės durys Paivoniškio vnk. Zarasų r. [LLBM]

Durų užraktas [LLBM, R. Bertašiūtės 2008 m. nuotr.]

APDAILA IR PUOŠYBA

Durų rankenos [R. Bertašiūtės 2008 m. nuotr., LLBM]

Senovinių vyrių ir durų užraktų pavyzdžiai [4; 27]

Skliautai

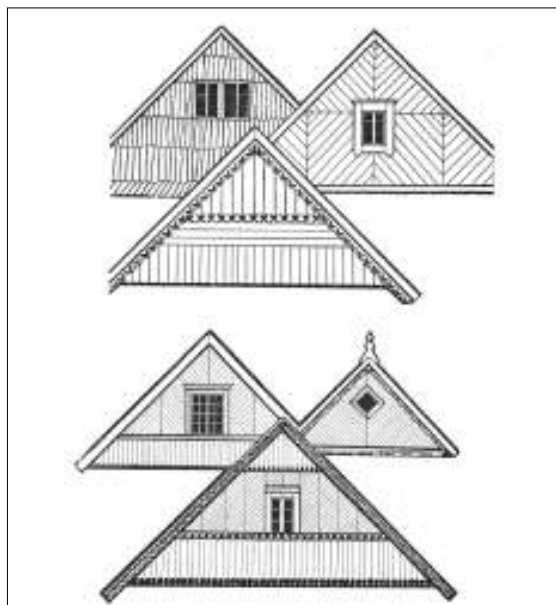
Rytų Aukštaitijoje itin puošnūs pirklių skliautai. Senesniuose namuose jie daryti iš rąstų, kaip sienos taša (beveik nebuvo puošiami), vėliau – karkasiniai, apkalti lentomis (ypač gausiai puošiami). Skliautą nuo sienos dažnai skiria apie 1 m pločio stogelis – stoginukas. Jo centre yra vienas, rečiau du langeliai. Senesnėse pirkiose skliautų langeliai mažesni, naujesnėse kartais jie neproporcingai padidinti. Skliautas dalijamas į dvi ar tris horizontalias plokštumas, kurių kiekviena puošiama savarankiškai. Apatinė dalis dažniausiai sudaryta iš vertikaliai sudėtų lentelių, jų galai ornamentuoti. Vidurinė – iškalama įstrižomis lentelėmis eglutės ornamentu. Viršutinė skliauto dalis dažniausiai būna trikampi formos. Skliautą dar puošia ir vėjalentės, pastoginiai apvadai, karnizėliai (lėkiai Rytų Aukštaitijoje retai naudoti, vėjalentės užsibaigia su namo kraigu). Dailiais pjaustiniais puošiami stogelio karnizai ir išsikišę viršutinių sienų galai.

Naujesnių pirklių skliautų puošyba paprasta, lakoniška. Panašiai, skaidant plokštumą, buvo dekoruojami ir prieangių skliautai.

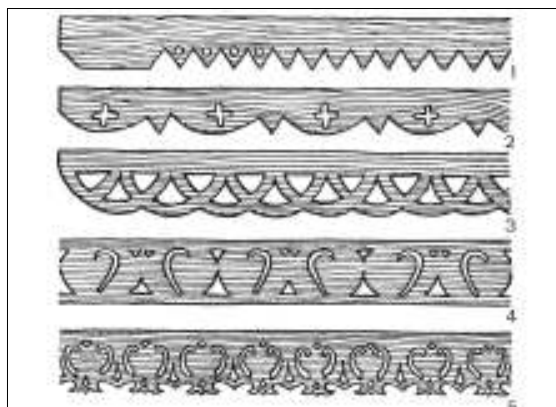
Tarpukaryje, o ypač pokaryje, lentomis apkalta sienas imta dažyti aliejiniais dažais. Mėgiamos šiame krašte geltona, žalia, ruda spalvos, rečiau sutinkama mėlyna.

Pirkios skliauto langelis Šeimaties k. Utenos r. [R. Bertašiūtės 2008 m. nuotr.]

Pirklių skliautų apdaila [9;159]

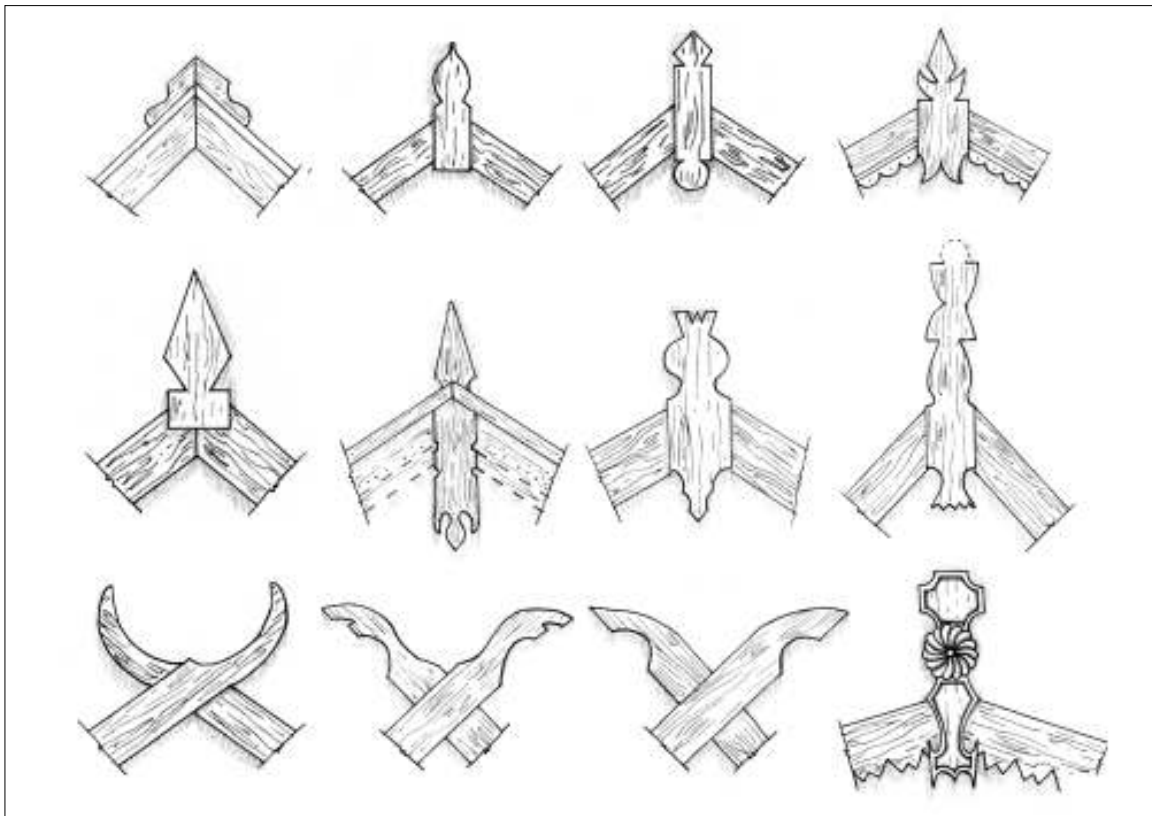

Pirklių karnizinės lentos 1, 2 – Ginučių k., 3 – Vaišniūnų k., 4, 5 – Gaveikėnų k. [8; 4 pav.]

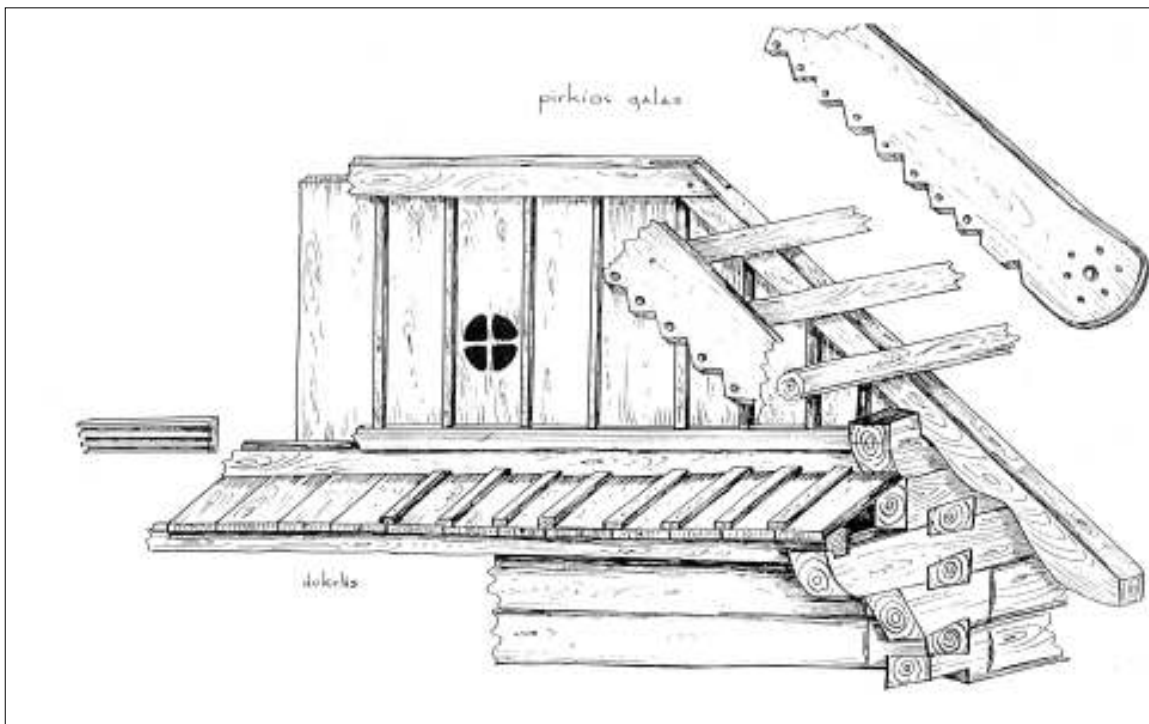

Pirkios skliauto puošyba Senosios Katinautiškės k. Ignalinos r. [R. Bertašiūtės 2008 m. nuotr.]

APDAILA IR PUOŠYBA

Lėkiai [10, 76, 77, 78]

Pirkios skliauto apdaila Rimšėnų k. Ignalinos vls. Švenčionėlių aps. [ČDM]

INTERJERAS

Valstiečių namų interjeras buvo funkcionalus ir praktiškas, kaimo žmonės senolių dirbtus baldus, apyvokos daiktus ar audinius vertino ir tausoję. Dauguma inventoriaus pagaminta iš medžio. Tik turtingesni ūkininkai galėjo užsisakyti pas miestelio amatininkus gražesnius, modernesnius baldus. Bet ir paprastiems funkcionaliems baldams valstiečiai sugebėjo suteikti išbaigtas formas, papuošti juos drožiniais ir spalvomis.

Visas šeimos gyvenimas vyko pagrindinėje patalpoje – pirkioje. Reikšmingiausioje vietoje – geriausiai apšviestame kampe priešais duris – stovėjo stalas. Tai buvo pagrindinė šeimos susibūrimo ir bendravimo vieta. Kiti baldai dėstyti pasieniais. Sėdėjimui skirti suolai ir kėdės. Šeimos buvo didelės, tad ant suolų ir miegodavo.

Miliausias ir šilčiausias kampas krosnis (pečius). Ji užėmė didžiausią pirkios dalį (2,25–2,60 m ilgio ir 2–2,70 m pločio). Joje virė valgį, kepė duoną, apšildė patalpą, ant jos miegodavo 2–4 žmonės. Senosios krosnys buvo plūktos iš molio, vėliau – sumūrytos iš plytų ir aptinkuotos. Prie jų pristatytos viryklės ir šiltasienės. Užkrosnyje, tarp šoninės sienos ir krosnies, buvo laikomi žarstekliai, šluotos. Palei krosnį sukrovosi šeimininkė, todėl čia stovėjo suolelis, kartais spintelė indams (šėpa). Netoli krosnies ant sienos kabėjo gražiai išpjaustinėta medinė šaukštdėtė. Prieš šventes krosnį balindavo kalkėmis. Balta krosnis ir balta staltiese užtiestas stalas gražiai kontrastavo su tamsiomis rąstų sienomis, kūrė pakilią šventinę nuotaiką.

Kartais pirkioje stovėjo skrynia, o XX a. ir spinta rūbams. Retai kur interjerą puošdavo pirktinis pramoninės gamybos baldas – veidrodis ar laikrodis. Gimus kūdikiui, buvo kabinamas medinis ar pintinis lopšys, o žiemą sustatomos audimo staklės. Gyvenamoji pirkia XX a. daug kur šildomąja sienele, lentų pertvara, o kartais tiesiog spinta perdalinta į dvi patalpas. Atitverta patalpa skirta poilsiui, miegojimui. Čia dažniausiai statomos 2–3 lovos, nedidelis stalelis, kelios kėdės.

Rytų aukštaičių priemenės erdvios, su plūkto molio asla. Priemenėje dažniausiai stovėjo vienas ar du suolai, spinta indams, kasdieniams rūbams, piesta, skrynia maistui (kanikas) ir lipikas į palėpę. Kiekvienos pirkios priemenėje arba pirkaitėje (kitur – pirkaitėje) buvo rankinės gornos.

Gerajame gale, kamaroje, buvo sustatomi geresni baldai: puoštomis atkaltėmis kėdės, suolai arba puoštais galais lovos. Dažniausiai čia stovėdavęs ir gražiausias moters iš tėvų namų atsivežtas baldas – kraičio skrynia arba kuparas. Joje laikyti ne tik audiniai ir rūbai, slapčiausioje vietoje, mažoje skrynios dėžutėje – prieskrynyje – saugoti smulkūs pinigai, laiškai, dokumentai. Sis baldas buvo kausytas, su užraktu ir gražiai ištapytas. Ankstesni tokio pobūdžio baldai – kraičlovis ir kraičkubilis – buvo skaptuojami iš vientiso medžio. Vėliau juos keitė stalių darbo skrynios, komodos ir spintos. Baldus mėgstama dažyti raudona ochra, buvo ryškiai mėlynų, žalių, baltų spalvų baldų.

Pirkios interjeras Čižiūnų k. Zarasų aps. [ČDM; neg. nr. 12488]

INTERJERAS

Rankinės girnos priemenėje LLBM [R.Bertašiūtės 2007 m. nuotr.]

Šiaudinis sodas pirkioje [R.Bertašiūtės 2008 m. nuotr.]

1893 m. statytos pirkios priemenė Jakštų sodyboje, Mėčionių k. Ignalinos r. [V. Vasiliauskaitės 2008 m. nuotr.]

INTERJERAS

Suolai įvairių dydžių. Didieji 37–55 cm pločio, 5–12 cm storio, padėti ant trinkų arba su masyviomis medinėmis kojomis, beveik per visą sienos ilgį (495 cm suolas Bartuškių k. turėjęs net keturias poras kojų). Mažieji suolai siauresni ir plonesni. Kilnojamų suolų ilgis kaip stalo. Svečiams skirtose kamaroje XX a. atsirado suolų su atlošais, puoštų pjaustinėtais ar tekintais ornamentais.

Lovos. Pirkioje stovėjo dvi trys lovos (viena ar dvi už krosnies tamsesniame kambario kampe), kamaroje – viena ar dvi. Virš lovų prie sijų tvirtinta kartis rūbams užmesti. Lovos dažniausiai medinės, santūriai profiliuotais galais. Seniausios buvo neišardomos, tvirtintos prie sienos. Vėlesnių lovų konstrukcija panaši, skiriasi tik šoninių lentų jungimas su kojomis ir lovagalių sandara. Jos daugiausia dvigulės, ilgis – 180–190 cm, plotis – 90–100 cm, aukštis – 50–60 cm. Be profiliuotų galų ar pagražintų kojų, lovas puošė naminiai audeklai ir pagalvių nėriniai. Kamaroje laikytos gražesnės lovos. XX a. trečiajame dešimtmetyje plito išardomos lovos (galai ir šonai jungiami metaliniais varžtais).

Suolai

Virtuvės suolas ir suoliukas. Salakas, Zarasų r. [V. Vasiliauskaitės 2008 m. nuotr.]

Svečių kambario suolas. Salakas, Zarasų r. [V. Vasiliauskaitės 2008 m. nuotr.]

Aukštaitiškų lovų pavyzdžiai

Jakštų pirkios lova. Mėčionių k. Ignalinos r. [V. Vasiliauskaitės 2008 m. nuotr.]

Aukštaitiškos pirkios interjeras LLBM [R. Bertašiūtės 2007 m. nuotr.]

INTERJERAS

Kurpių pirkios lovos Čigoniškių k. Zarasų r. [V. Vasiliauskaitės 2008 m. nuotr.]

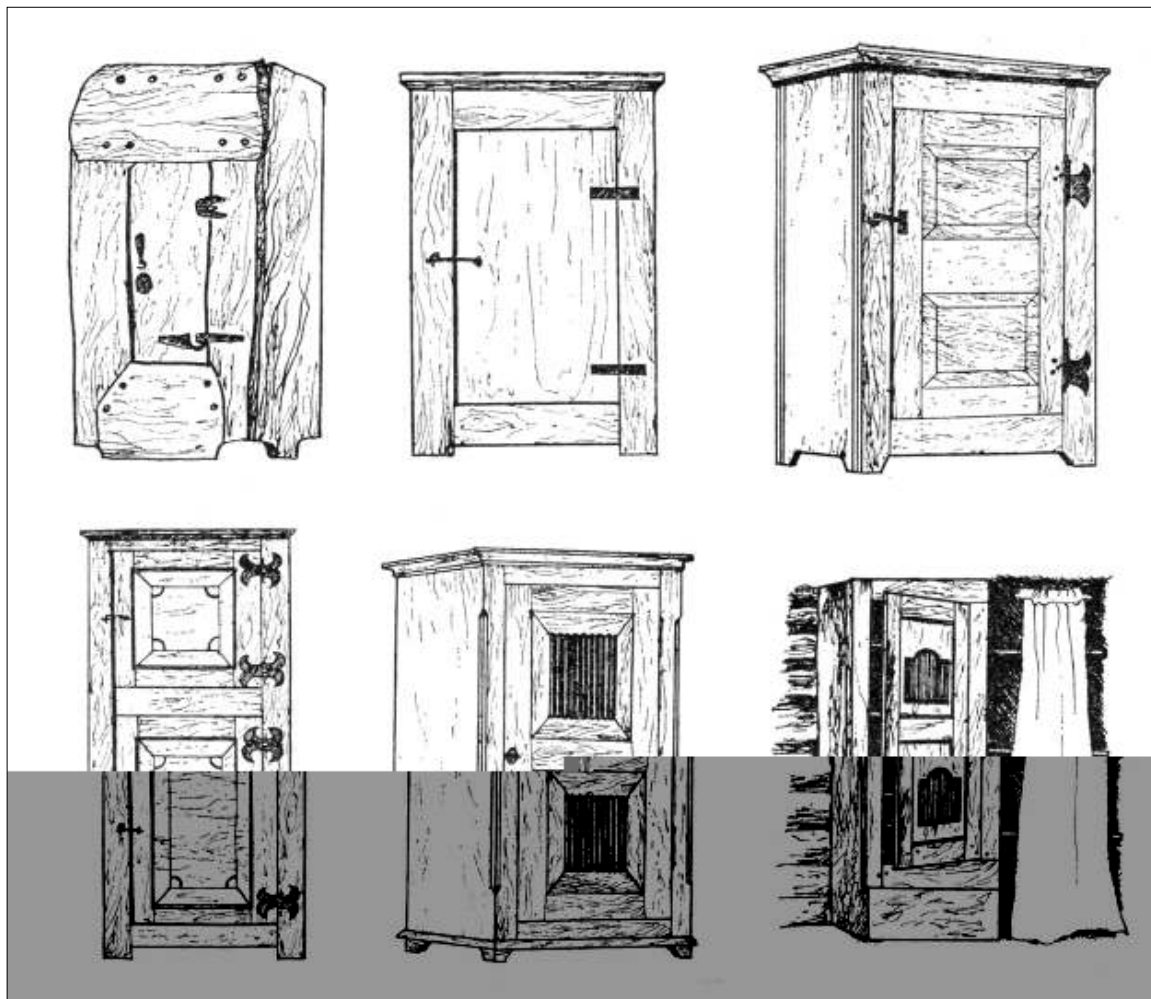
Aukštaičių pirkios interjeras LLBM [R. Bertašiūtės 2007 m. nuotr.]

Indaujos, spintos, komodos. Indams ir maistui laikyti darytos spintos (šėpos). Senosios gana paprastos, masyvios, vieneriomis durimis, kalvio darbo apkaustais. Matmenys: aukštis – 150–190 cm, plotis – 70–100 cm, gylis 40–60 cm. Labai paplitusios prie krosnies taisytos spinteles. Jos buvo rengiamos statant pirki. Mėgiamos pirkios kerteje padarytos spinteles, turejusios tris lentynas.

XIX a. pabaigoje atsirado spintos rūšys (laikyti panašios spintas indaus). Šalia jos darytos dvejojos durys, su vienu ar dviem stalčiais. Spintų durys sprūdines, viršūnės ir apačios sustiprinta ir puošia karnizai, viršuje prikalta profiliuota lenta. Matmenys: aukštis – 195–210 cm, plotis – 125–140 cm, gylis – 60–70 cm. Kartais jos puoštos dažytomis ar tapytomis ornamentais, meniškais pjaustiniais. Buvo dvejopos paskirties spintos – draugai užiaurinti ir maistui laikyti. XX a. pr. vietose vėliau pradėjo gaminti ir sudėtingesnius indaus: kėdutes, komodas.

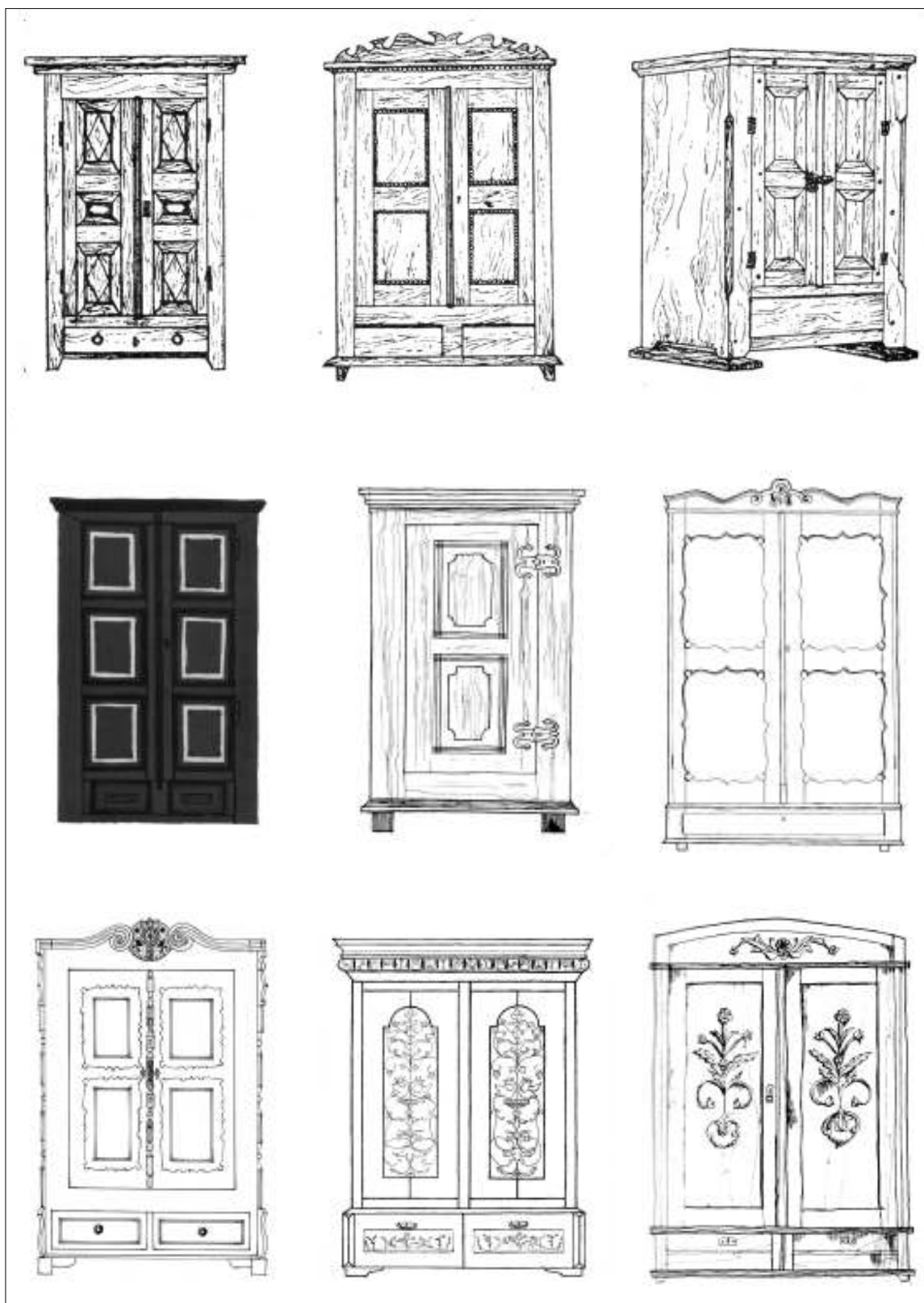
Skrynios, kuparai. Kiekvienuose namuose buvo keletas skrynių. Jose laikė audinius ir rūbus. Jų galima rasti pirkiose, kamarose, svirne ar namo palėpeje. Yra skrynios plokščiu antvožu. Skrynios puoštos spalviniais ornamentais, dalis jų dažytos. Ornamentai tapyti ar ištaipuoti. Tapytuose ornamentuose vyrauja augalo vazoje, motyvas. Ornamantai ir originalūs ištaipuoti ornamentai, tapyti kėdžių, požiūriais ant kuparų.

Gyvenamosiose patalpose buvo ir daugiau puošnių akcentų: tekstile, paveikslai, šviestuvai, sodai ir kt. Kiekvienuose namuose kėdžių 4–10 šventųjų paveikslai. Jie buvo mediniuose relikvijuose, kartais puošti alto popieriaus karpiniais. XX a. ant sienų pradėta kėdinti relikvijas, veidrodžius. Sienines stengėsi savo namus padaryti jaukesnius, spalvingesnius. Ne tik kiekvienam vidus, bet ir regionas išsiskyrė raštais ir derinimais. Aukštaičių interjeruose dominavo šviesios spalvos – mėlyna, žalia, naudota daug raudonos spalvos.

Aukštaitiškų indaujų pavyzdžiai

INTERJERAS

Aukštaitiškų spintų pavyzdžiai

K. Būgos gimtosios sodybos indauja. Pažiegės k. Zarasų r. [V. Vasiliauskaitės 2008 m. nuotr.]

Spinta atitvertas priemenės kampas rūbams sukabinti Čigoniškių k. Zarasų r. [R. Bertašiūtės 2008 m. nuotr.]

Seklyčios spinta. Čigoniškių k. Zarasų r. [V. Vasiliauskaitės 2008 m. nuotr.]

Spinta. Pažiegės k. Zarasų r. [V. Vasiliauskaitės 2008 m. nuotr.]

INTERJERAS

Skrynja. Pažiegės k. Zarasų r. [V. Vasiliauskaitės 2008 m. nuotr.]

Kanikas [LLBM]

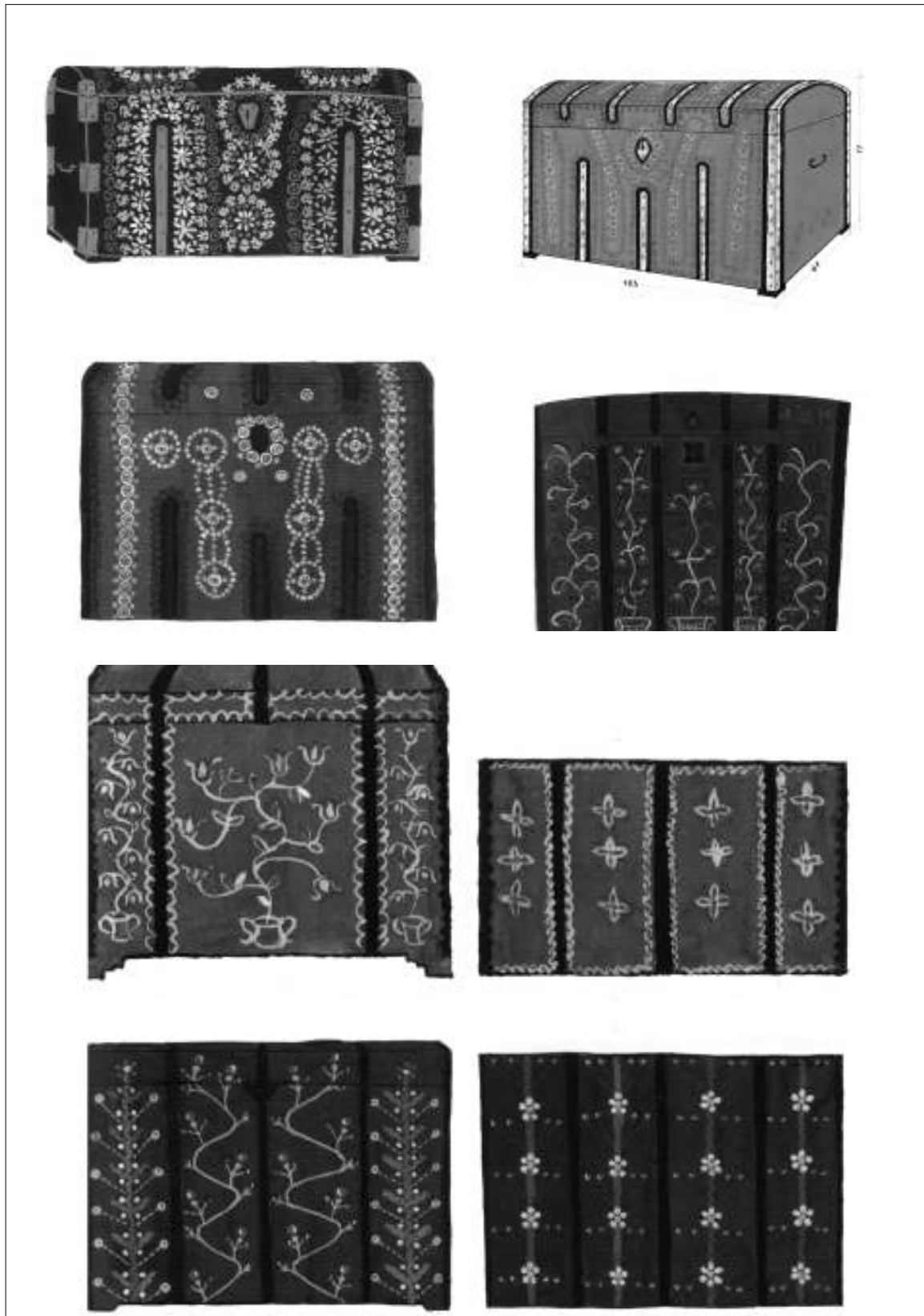
Gūnia uždengta skrynja Jakštų sodyboje. Mėčionių k. Zarasų r. [V. Vasiliauskaitės 2008 m. nuotr.]

Kuparas. Pažiegės k. Zarasų r. [V. Vasiliauskaitės 2008 m. nuotr.]

Baldžiaus Stankevičiaus darytas bufetas ir komoda J. Bieliūno sodyboje. Pažiegės k. Zarasų r. [V. Vasiliauskaitės 2008 m. nuotr.]

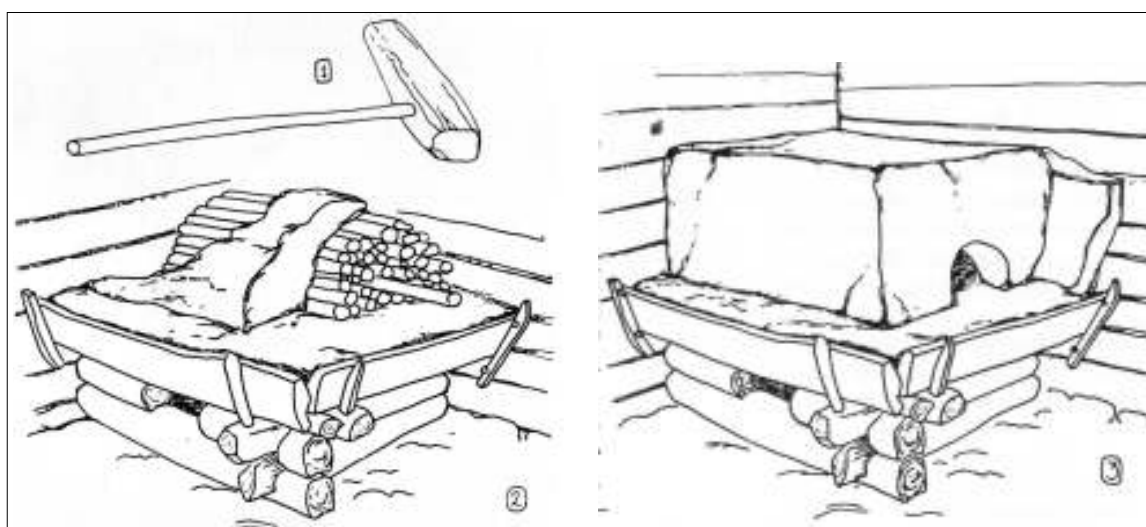

Aukštaitiškų skrynių ir kuparų pavyzdžiai

INTERJERAS

Rankšluostinių pavyzdžiai

Dūminė krosnis: 1. Medinė kūlikė moliui plūkti; 2. Dūminės krosnies angos išplūkimas; 3. Dūminė krosnis [Gimtasai kraštas. 1938. Nr 1-2. P. 200,201]

Duonkepė krosnis su pristatyta virykle ir šiltasiene [ČDM; neg. nr 11226]

Aukštaitiška krosnis LLBM [R. Bertašiūtės 2007 m. nuotr.]

INTERJERAS

Dūminė krosnis LLBM Aukštaitijos kaime [R. Bertašiūtės 2005 m. nuotr.]

Krosnis su vyrikle LLBM [R. Bertašiūtės 2006 m. nuotr.]

Krosnelė pirkaitėje LLBM [R. Bertašiūtės 2005 m. nuotr.]

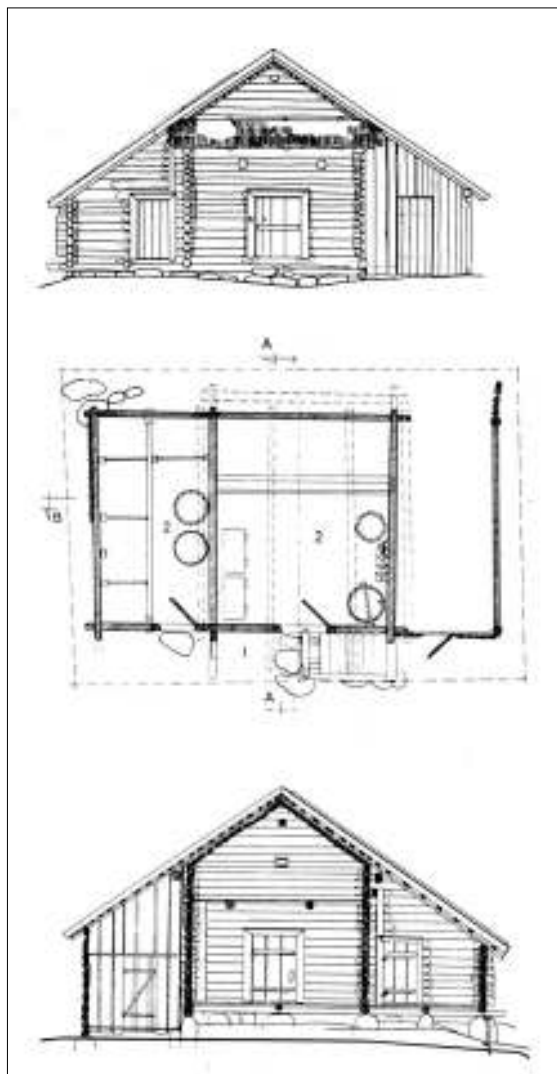
Kirdeikių namo krosnis LLBM [R. Bertašiūtės 2007 m. nuotr.]

ŪKINIAI PASTATAI

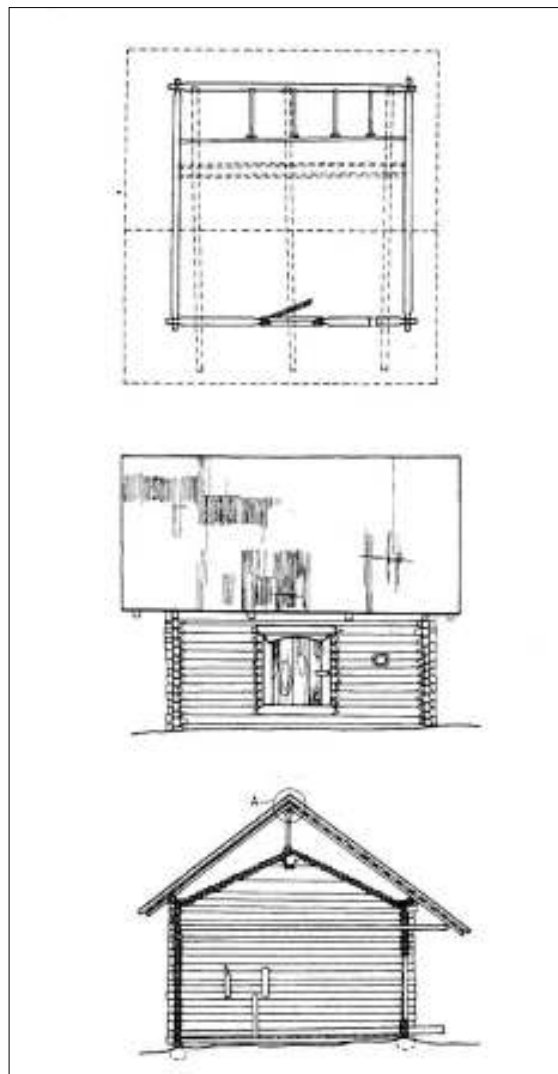
SVIRNAS

Svirnas buvo antras pagal svarbą pastatas sodyboje. Jis, esant ūkui, buvo grūdai, šilvokai, kailiai, drabužiai, apyvokos daiktai, dažnai čia, iegodavo jauni, as. Ryt Aukštaitijoje svirnai yra vienos, retai dviejų patalpų. Seniausi svirnai vienos patalpos, kvadratinio plano su tradiciniu priesvirniu ir eji, u iš galo, rė lang ir lu. Priesais duris buvo rėngia, i aruodai, šonuose stovėjo skrynios, lovos ar špinta. Turtingesniuose ūkiuose retai būdavo du svirnai – vienas grūdams (grūdine), kitas, an-tai. Prie svirno gana dažnai pristatoma ratines (vazaunes), dirbtuves ar kitos paskirties ūkines patalpas. Svirnas sudaro kleties patalpą ir priekletis. Mažai, o, dažnai ir vidutiniškai valstiečiai svirne neturėjo.

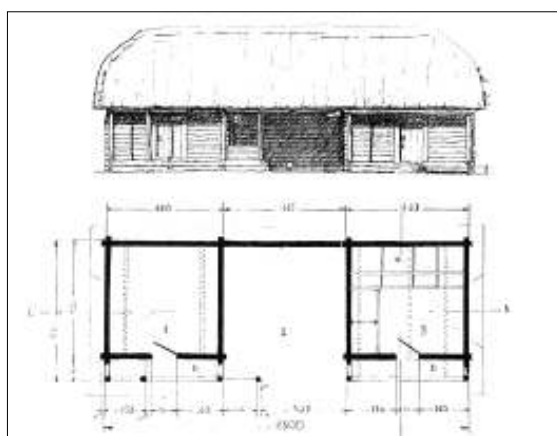
Ryt Aukštaitijoje paplitę archajiški formos svirnai su ištisiniu rėstogiu. Tai rėveik kvadratinio plano (4–6 m ilgio sienomis) vieno narvelio pastatai. Panašūs rėntiniai trošesiai statyti jau prieš tūkstantmetį visoje Šiaurės rė Europoje. Lietuvoje tokia konstrukcija išliko tik aukštaitiškuose ir dūkaiškuose svirnuose. Tai originalios konstrukcijos stogai su dviguba danga, vadinamu pavalu. Skliauto formos stogas buvo rėnčia, as iš rėst kaip sienos t sa. Ant jo antru sluoksniu dedama šiaudai, nendri ar kita danga. Taip būdavo rėngia, os patiki, os nuo

Galinis svirnas Salų II k. Ignalinos r. [22; 97 pav.]

Svirnas su „pavalu“ ir pėdine stogo konstrukcija Mėčionių k. Ignalinos r. [20; 22 pav.]

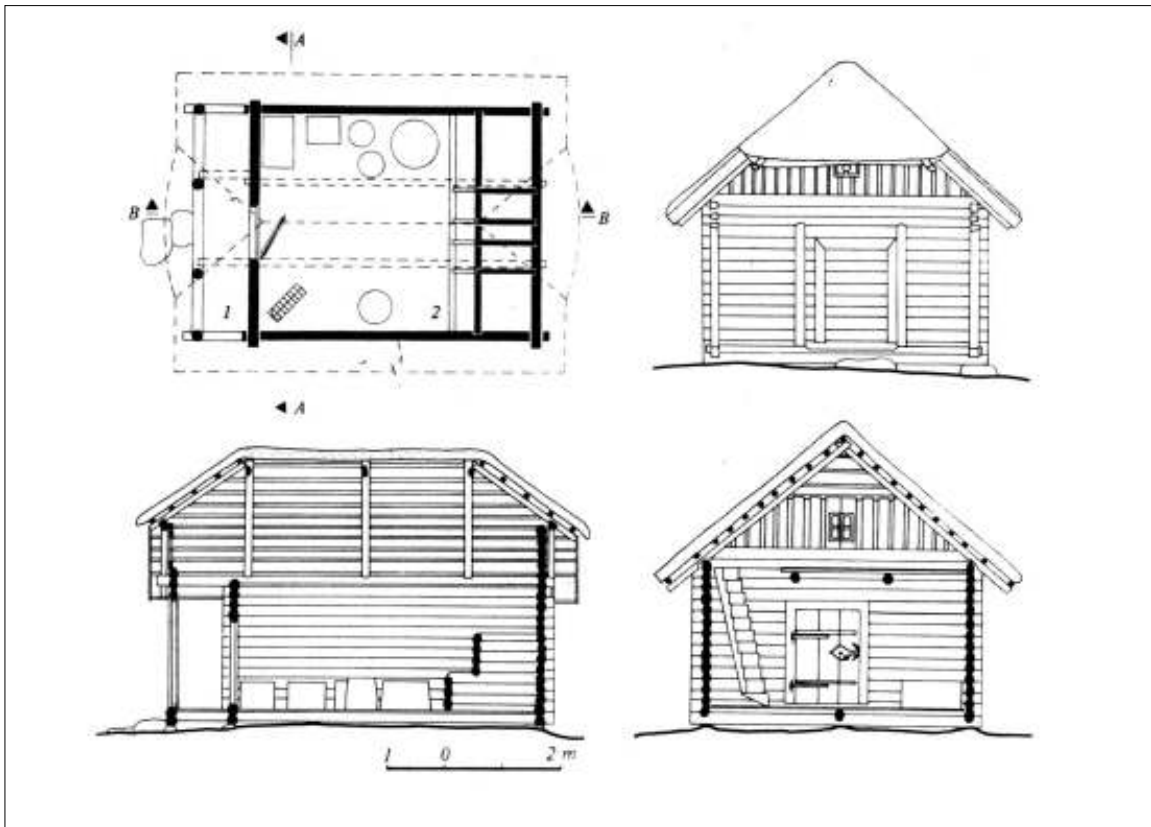

Svirnas su ratine viduryje Rokiškio r. [15; 102 pav.]

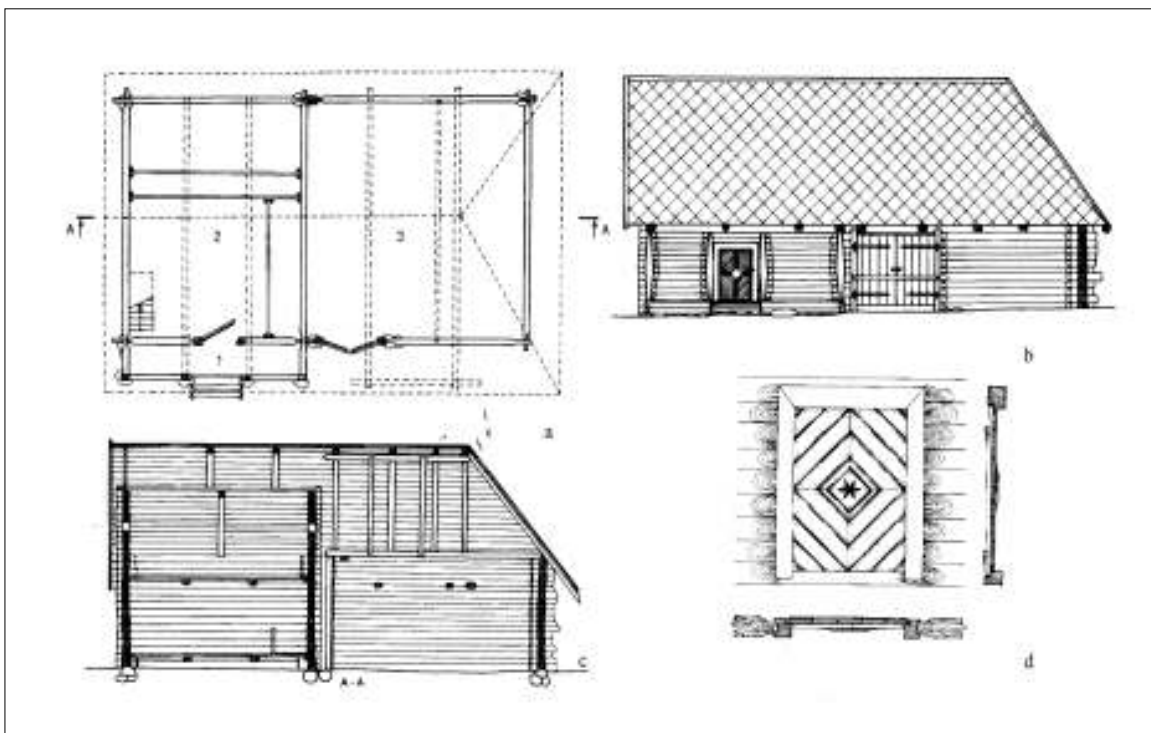

Svirnas su ratine Pažiegės k. Zarasų r. [R. Bertašiūtės 2008 m. nuotr.]

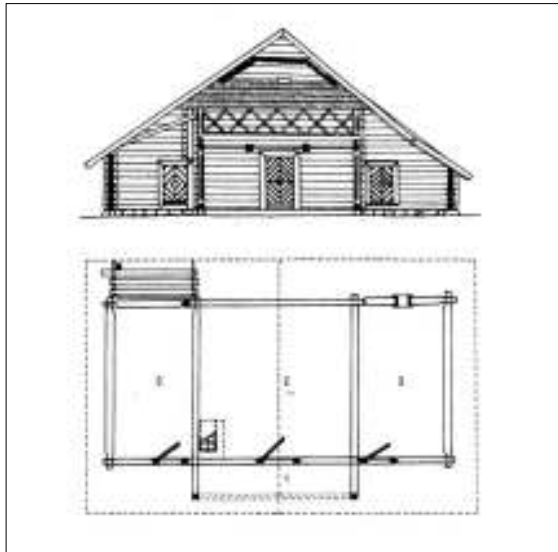
ŪKINIAI PASTATAI

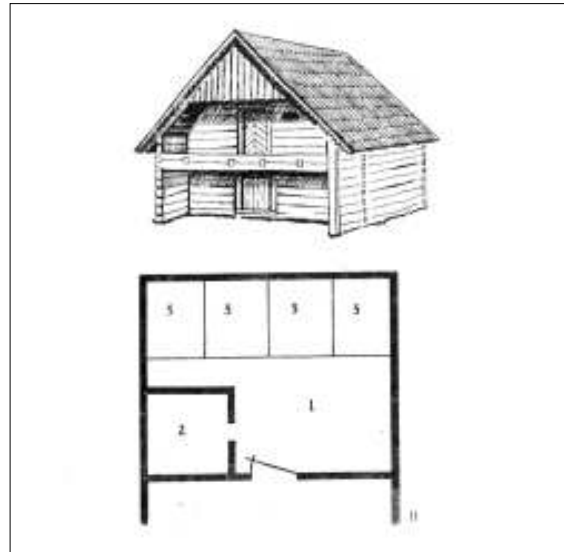
Galinis svirnas su pusvalminiu stogu ir priesvirniu Stasiūnų k. Utenos r. [22; 81 pav.]

Svirnas su vežimine Kretuonių k. Ignalinos r. [20; 38 pav.]

Svirnas su prieklėčiu ir balkonėliu Kretuonių k. Ignalinos r. [20; 39 pav.]

Svirnas Dubingių mstl. Molėtų r. [7; 4 pav.]

Svirnas su prieklėčiu ir balkonėliu Kretuonių k. Ignalinos r. [R. Bertašiūtės 2008 m. nuotr.]

Svirnas Marleniškės k. Rimšės vls. Zarasų aps. [16; 402 pav.]

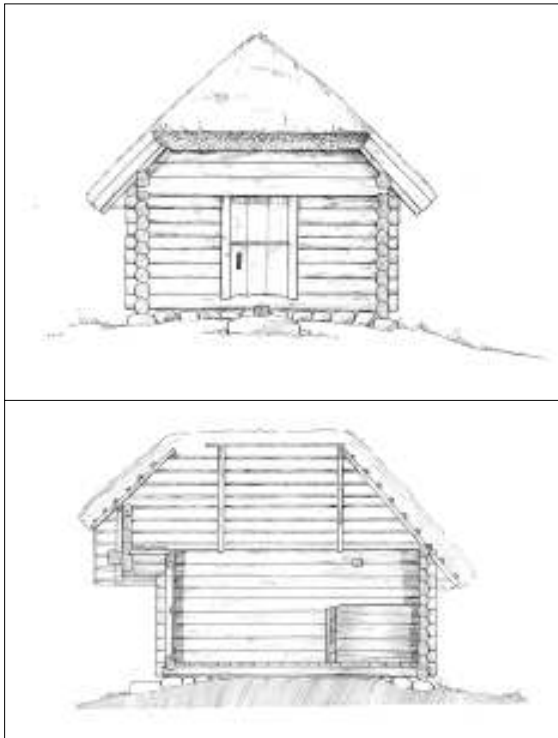

Svirnas Dubingių mstl. Molėtų r. [16; 382 pav.]

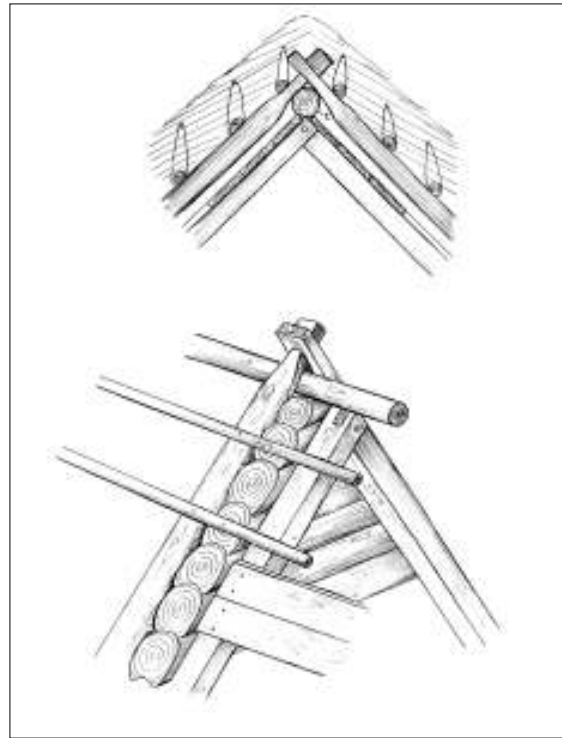

Svirnelis su balkonėliu Ripaičių k. Linkmenų vls. Utenos aps. [ČDM; neg. 925]

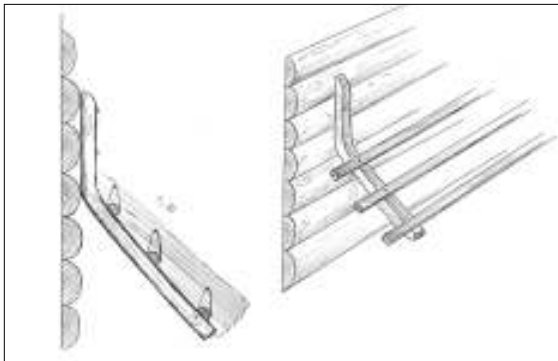
ŪKINIAI PASTATAI

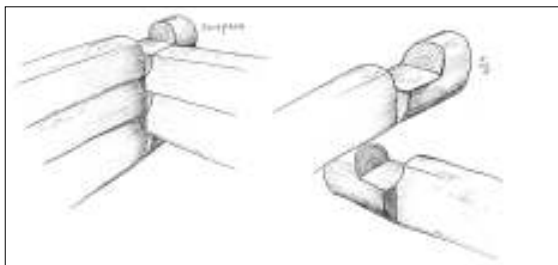
Mažas svirnelis su pusrąščių stogu „volu, pavalu“ ir ant jo atremta pėdine konstrukcija [ČDM; La 205]

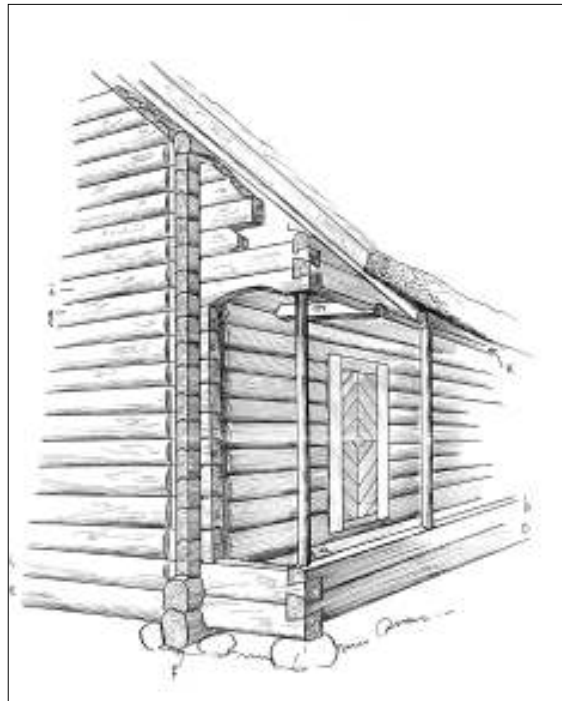
Svirno stogo konstrukcijos detalė Čičiūnų k. Dūkšto vls. Zarasų aps. [ČDM; La 203]

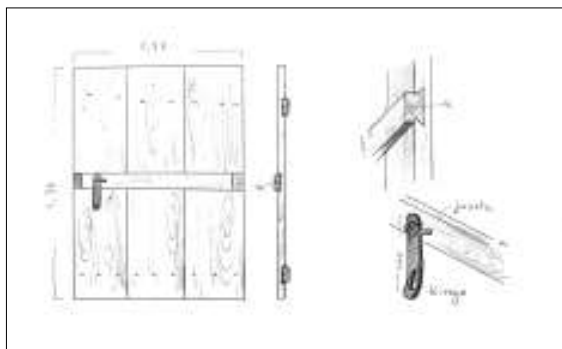
Svirnelio stogo tvirtinimo detalė [ČDM, La194]

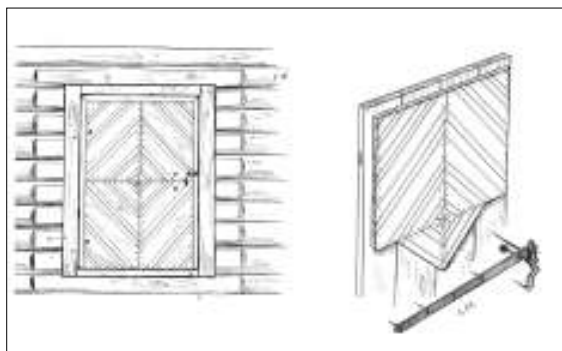
Svirnelio kertės sukirtimas [ČDM; La205]

Priesvirnio konstrukcijos detalės Balteniškių k. Ignalinos vls. [ČDM; La 194]

Svirno viensluksnių durų konstrukcija [ČDM; La 195]

Svirno dvisluksnių durų konstrukcija [ČDM; La 194]

Svirno durys Aukštaitijos kaime LLBM [R. Bertašiūtės 2008 m. nuotr.]

Papuoštos dažytais raštais svirno durys [ČDM; neg. 76]

Svirno kolonėlės papuošimas Biržinės k. Leliūnų vls. Utenos aps. [ČDM; neg. 568]

TVARTAS

Tvart dydis ir skaičius sodyboje priklauso nuo ūkio pajėgų, o šie laiko, gyvuli kiekio. Tvartai būvo vienas: stačiakampiai, kvadrato plano formos, su vienu ar dviem langais (Lar Uraidži formos). Ryt Lietuvoje vyravo diendaržiniai tvartai su atviru ar dengtu diendaržiu (dienyku). Didėsiuose ūkiuose būvo paplitę kvadratinio plano tvartai su uždaru kiemu viduryje (Mečioniai k.). Tokie reikalaujė duoti X I a. pabaigai statyti, kad būtų galima sukaupti daugiau turtų (išlaidos). Šie patalpos durys išėjo diendaržį, kurias, be to, ir vasar laikyti gyvulius. Be to, modernėjant ūkininkavimui ir dėl nepatogumų, o išvesti gyvulius gaisro atveju, uždari diendaržiniai tvartai išnyko. Jų vieton XIX a. imti statyti stačiakampiai kvadratinio plano, dažniausiai su diendaržiu viduryje, pertvėrti atskiras patalpas karvėms, arkliams, avištvartams, o kiaulėms ir paukščiams dažniau būvo pristatomi pašarais.

Ignalinos, Utenos krašte paplitę trijų rūšių tvartai: trijų dalių su diendaržiu, vadina, u dienyku, viduryje, dviejų dalių ir vienos (viduryje suskirstytos pertvaromis).

Seniausi yra tvartai su dienyku viduryje. Jų plotis 5,5–6,5 m, ilgis 14,5–17,5 m. Patenkama pro dienyko vartus, viena, be jo gale laiko, o kiaules, kitas, be – karves ir prieauglius. Senoviškos, paktiškos tūrio aukštu stogu tvartai savo forma kartais panašūs nedidelius klotus, us. Be to, statyti, ažuosni tvartai. Tvart galuose dažnai pristatytos pašarės, daržinės,

alkinės. Jų karkasines konstrukcijas apkalto lentos, is ir dengtos vienslaičiais stogeliais.

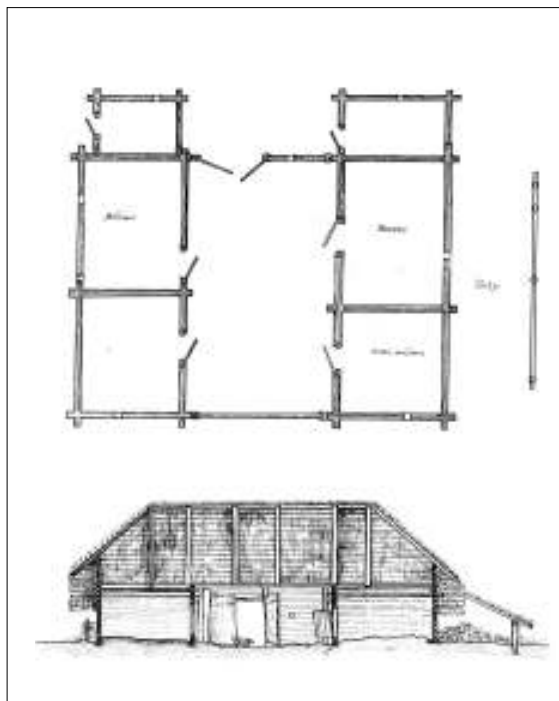
Duobingame krašte sovietiniais laikais pagal išplanavimą naudoti vienas tvartai: 1) keli patalpos su atskirais ejičiais; 2) su ejičiais per vidinį diendaržį (dienyką); 3) trijų patalpų su pravažiuoja, a vazaune (vežimė) viduryje; 4) su pristatyta daržine (kluone-liu pašarams ir šiaudams).

Daugiau, a tvart statyti iš apvalių rėstų. Kad tvartai būtų šiltesni, tarpai tarp sienų būvo klojami, is saunais, is, o ant lūnų (dažniausiai daryti iš karkasinių) užplėta, as storas spalvas, saus lap ar saunsluoksnis. Pastogeje kartais laiko, is nenaudojama, is daiktai, rečiau – pašarai gyvuliams. Yraujančios stogas – keturslaitis. Prieš Antrąjį pasaulinį karą kartais tvartai statyti su dvišlaitiais stogais, skliaute palieka, a anga ar a taisy, os dureles. Tvartai greitai supūdavo, ypač apatiniai sienų vainikai, tačiau gerus patalpas plačiau is, ta, daryti tik XX a. antrajame, e ketvirtajame. XX a. trečiajame, e desimtyje pradėjo plisti, olio statyti. Duobingame krašte, olini tvart būvo apie 1 m. Netoli tvart kartais būdavo nedidelis pastatėlis – viralinė ar pirkaite jovalui virti, alui gaminti, daržovėms, produktams laikyti. Ypač vargingose žemėse, is dar, ažuose, is šodyose tvartai buvo pristatomi prie gyvenamojo namo.

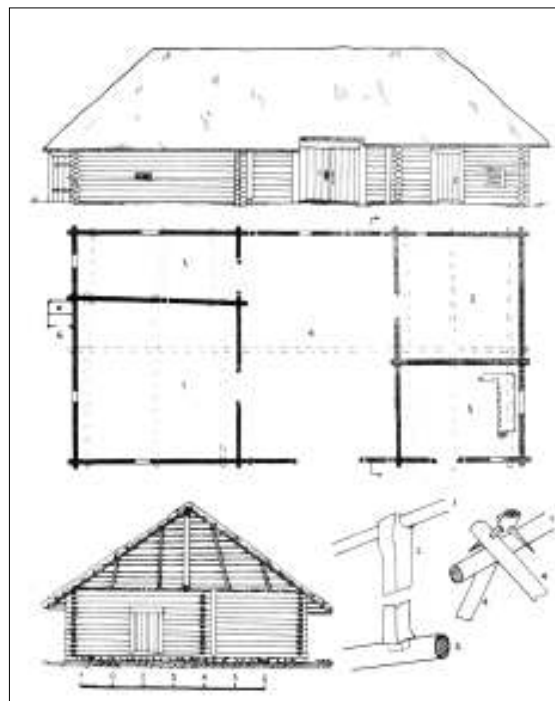
Senieji tvartai turi pedinę per, etin stogo konstrukciją, naujesni – gegninę. Stogai keturslaičiai ar a pusvaliniai, naujesni – dvišlaičiai.

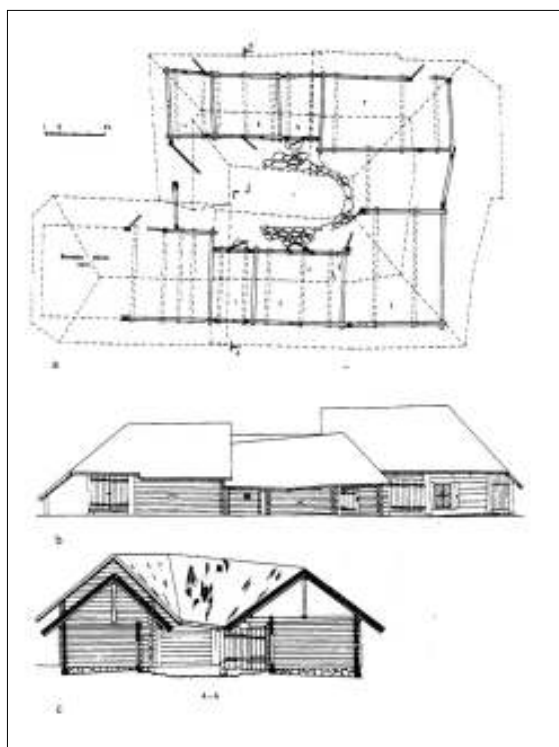
Tvartas su pedinės konstrukcijos stogu Antalamėstės k. Linkmenų vls. Utenos aps. [ČDM; neg. 4310]

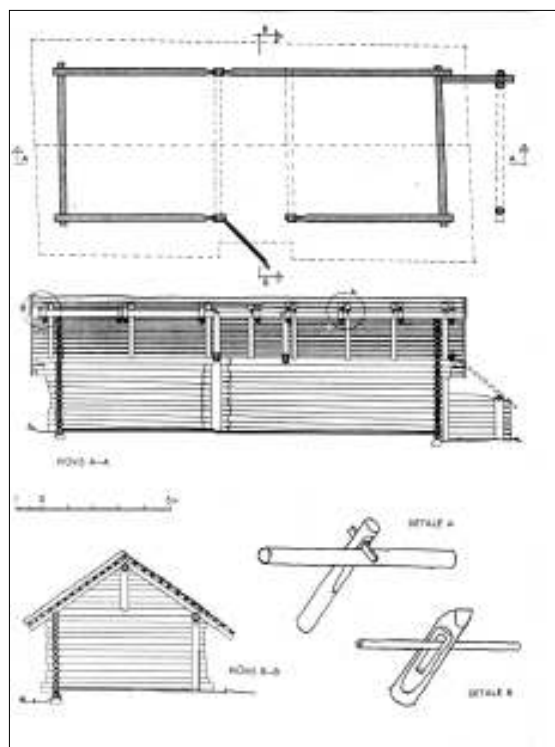
Diendaržinis tvartas Ripaičių k. Linkmenų vls. Utenos aps. [ČDM; La 290]

Tvartas ir staliaus dirbtuvėlė Čižiūnų k. Ignalinos r. [15; 120 pav.]

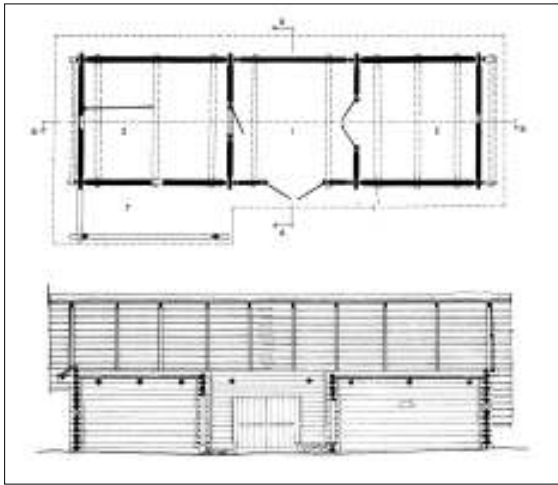

Uždaras tvartas su diendaržiu „dienyku“ ir sandėliuku [seniau buv. klėtis] Mėčionių k. Ignalinos r. [20; 14 pav.]

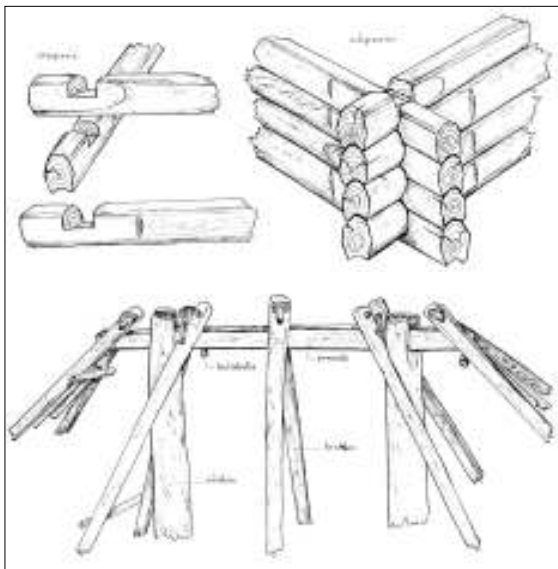

Tvartelis su pėdine stogo konstrukcija Varniškių k. Utenos r. [22; 124 pav.]

ŪKINIAI PASTATAI

Trijų patalpų tvartas Šuminių k. Utenos r. [22;47 pav.]

Tvarto konstrukcijos detalės Rimšėnų k. Ignalinos vls. Švenčionėlių aps. [5; 107]

Diendaržinis tvartas su svirneliu Paliesiaus k. Ignalinos r. [V. Vasiliauskaitės 2008 m. nuotr.]

Tvartų durys Aukštaitijos kaime LLBM [R. Bertašiūtės 2008 m. nuotr.]

Tvarto durys Nosėnų k. Molėtų vls. Utenos aps. [ČDM; neg. 1517]

KLUONAS (KLOJIMAS)

Didžiausias aukštaiči sodybos pastatas – klojimas, šiame krašte vadinamas kluonu, klaimu.

Ryt aukštaiči kloji, uose išliko pats archajiškiausias statybos būdas. Tai palapinės tipo pastatas, su stulpinės konstrukcijos sienomis ir pedžiomis, iš pare, tu stogu. Pagrind sudare centre išilgai pastato žemės kasti stulpai – pedžios. Tokius trobesius nesunku buvo pastatyti, net su primityviais darbiniais rankiais. Daugelis stulpai tašyti, stačiakampio skerspjūvio, šonuose turejo išpjovas (4–6) horizontaliai, su rasta, su suleisti. Žemės kasa, stulpai ir pedžios (–1 m) buvo apdėgina, kad ne taip greitai put. Intarpas tarp stulpų naudoti vairaus skerspjūvio (–2 m) apvalus tašyti arba skelti rasta, sienos dažnai buvo išpina, os žaliais, vytele, is, šako, is arba užtaiso, os lehto, is. Sien aukštis tesieke 1–1,5 m (vainikai). Idutinis kloji, o dydis: 12 m pločio, 1 m ilgio ir 7 m aukščio iki kraigo. Dažniausiai važiaivias ko, ponuotas iš galo, itin dideli kluonai turejo dar ir šonines duris.

Sia, statybos būdui būdingas pedinės peretinės konstrukcijos stogas. Nedideleje Ryt Aukštaitijos teritorijoje, kurioje išliko šio tipo stogai, gali būti rasti keletas atvejų. Pedinė konstrukcija skiriasi pedži skaičiumi, išdėstymu, gegni karniu, u. yraujantys dviejų ir trijų pedžių pora klojimai. Pedžių poros statytos 4 m atstumu. Rytinėje Ignalinos r. dalyje peretė kartais būta dviejų karčių kryžiai. Ryt Lietuvos kluona, su būdinga suporintu pedžių su papildomu statra, būčiu – „ožiuku“ viduryje konstrukcija. Analogiškos statybos klojimai paplitę gretuose regionuose: vakar Baltarusijoje, šiauriniuose ir rytiniuose Lenkijos pakraščiuose, kur gyvena rytiniai baltai genčiai.

Nagrineja, ai konstrukcijai Ryt Aukštaitijoje būdinga keturšlaitė arba pusskliautinė – pusvalminė

stog forma. Kartais to paties trobesio viena, o gale darytas pusvalminis, kitame – keturšlaitis stogas. Stogai kartais daryti lekštesni negu kitos sodybos pastatai, nuolydis apie 30–40°. Klojimo stogo ir sienos santykis vertikaloje plokštumoje yra 4:5:1. Iš tolo klojimai panašūs didžiules kupetas.

Kloji sudare grendys ir šalines. Grendys o plotis 4 m, šalini 2,2 m. Salinės ruo grendys o skyfė, aukščio apvali pusrasti, tas ar rasta sienelės. Grendys ai plakti is, olio, šalinese – gruntas. Iki XIX a. papraigo kloji, uose buvo speciali patalpa jauja, s džiovinti – jauja su krosni. i. Jauja rengta klojimo pado galineje dalyje. Dar iki XX a. trečiojo dešimčio derlius džiovintas jaujose, čia pat kultas ir vėtytas, tačiau po Pirmojo pasaulinio karo nauj jauj beveik jau neestatyta. Kartais prie klojimo buvo pristatomos ar šalia atskirai statomos daržinės ir žardinės sienų bei vasarajui laikyti. Tarpukaryje kurtuose vienkiese, uose kloji, us pakeite daržinės, kurios ažuose akuiuose buvo sujungtos su tvartais.

Pėdinio kluono statyba [5; 32]

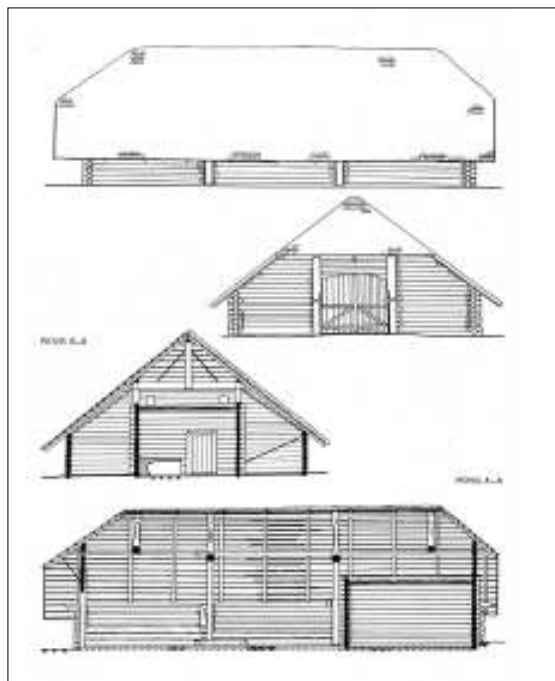

Kluonai Kosciuškų k. Švenčionių r. [16; 448 pav.]

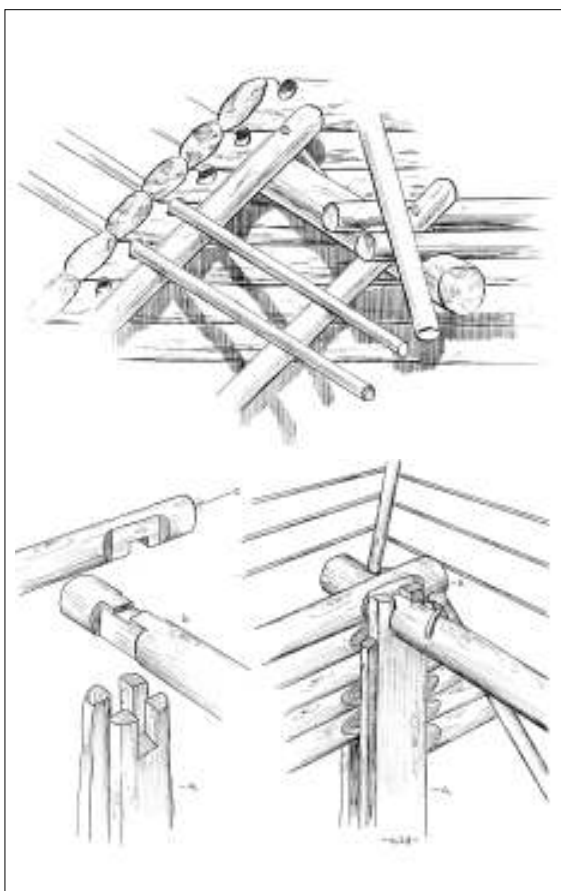
ŪKINIAI PASTATAI

Aukštaitiški pėdiniai kluonai [16; 473]

Kluonas su jauja Šuminių k. Utenos r. [22; 51,56 pav.]

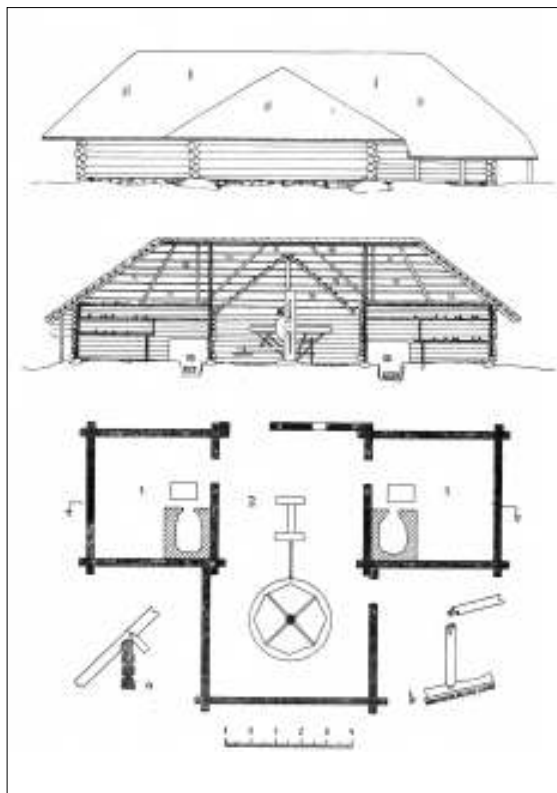
Kluono konstrukcijos detalės [ČDM; La 287]

Kluono vidus: pėdinė konstrukcija Čigoniškių k. Zarasų r. [R. Bertašiūtės 2008 m. nuotr.]

Kluonas su daržine Varniškių k. Utenos r. [R. Bertašiūtės 2008 m. nuotr.]

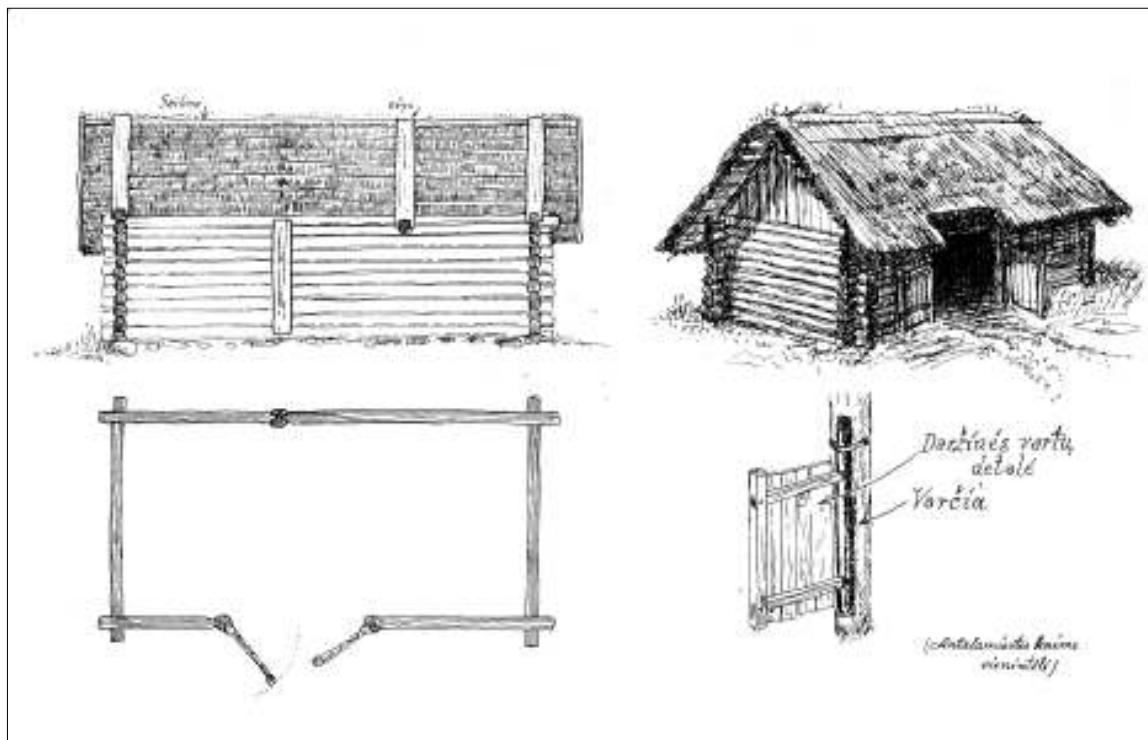
Linaminė jauja Ripaičių k. Ignalinos r. [15; 164]

Jauja kluone Antalamėstės k. Linkmenų vls. Utenos aps. [16; 476 pav.]

Jaujos krosnis Balteniškių k. Ignalinos r. [16; 479 pav.]

Daržinė Antalamėstės k. Linkmenų vls. Utenos aps. [ČDM; La]

PIRTIS

Pirtis, ašai kuo skyresi nuo viengales pirkios. Tradiciškai tai nedidelis (3-4 m) stačiak. p. pastatelis. J. sudaro dvi patalpos: priepirtis, vadinama pravareliu, ir šildo, oji patalpa su ak. en. ar a. plaktine, oljo krosn. i. Dažniausiai eji, as darytas iš šorb, et / uta p. rči su eji, u iš galo. Senesnese pirtyse priepirčio patalpa / uvo didesne už pirties, kadangi joje džiovino, yne linus, dir' o kitus dar' us. Budavo p. rči ir vienos patalpos, kur priepirt sudare stogo užlaida, kartais pare, ta kolonele, is.

▼Konstrukcine pirties struktura paprasta: nedidelis kvadratinis rentinys su prijungtu (per sul) priepirčiu. Tai / uvo pigios, greitos staty' os pastateliai, todėl dažnai naudota antraruše staty' ine, edžiaga. Jie / uvo renčia, i iš plon' r st , stato, os paprastos viensluoksrės durys. Langa, s dviejuose sienose išpjauna, os angos, priepirčiuose kartais deda, i nedidelį stiklo langelius. Lu' os dažniausiai vožtirės, su apšiltini, u. Grind' ner' uvo, tik kelios pamestos lentos. Stogas dvišlaitis arba keturšlaitis, dengtas lentomis, malksnomis ar šiaudais. Maudy, osi patalpoje pasieniais rengia, i plači lent' plautai. Architektariniu požiuriu tai ner' uvo reikš, ingi pastatai, tačiau kasdieneje / uityje jie uže, e svar' i viet : jose prausesi, gydesi, gi, de, kartais ir gyveno. Jas state ir naudojo vienas ar a keli ūkininkai. Pirtys dažniausiai statytos ežero ar upeli' pakrantese.▼Kur natūralaus vandens telkinio ner' uta, kastas nedidelis pradas.

Pirtis Varniškių II k. Utenos r. [R. Bertašiūtės 2008 m. nuotr.]

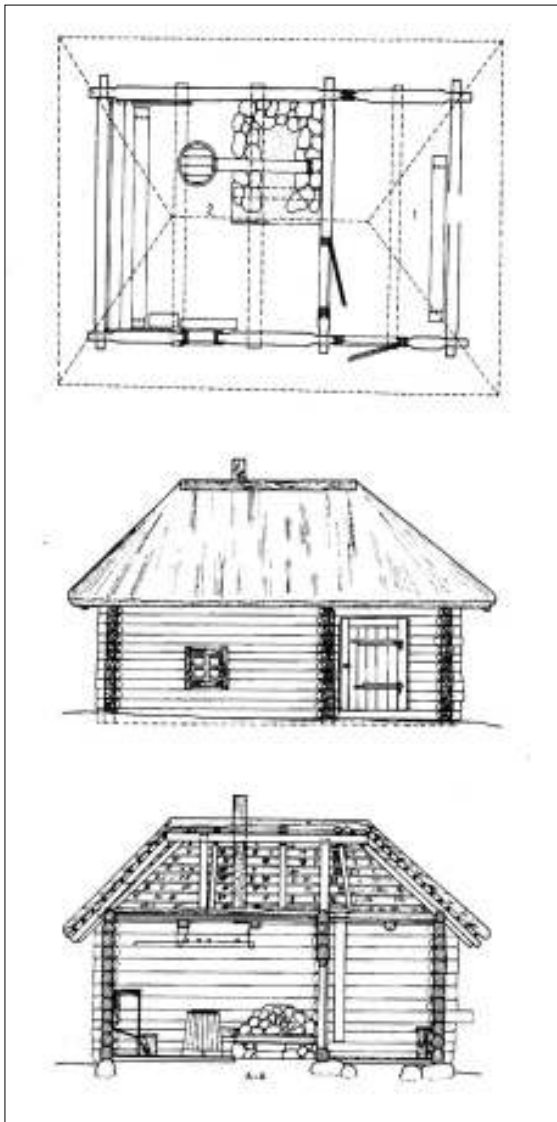

Nauja pirtis [R. Bertašiūtės 2008 m. nuotr.]

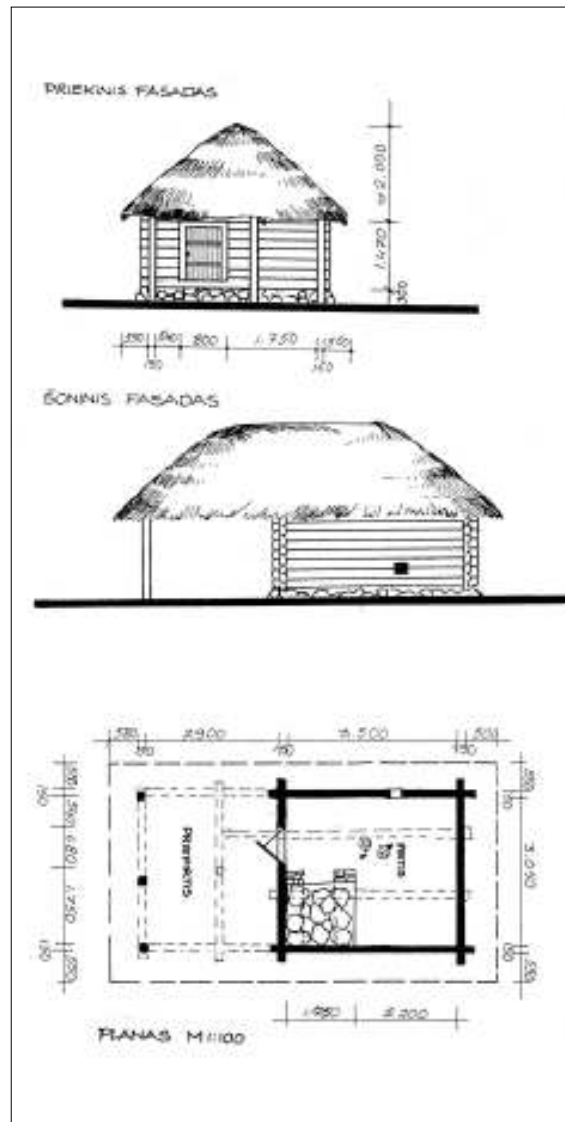

Pirtis Senosios Katinautiškės k. Ignalinos r. [21; 57 pav.]

ŪKINIAI PASTATAI

Pirtis Kretuonių k. Ignalinos r. [20; 43]

Pirtis su atviru priepirčiu Vosiliškės k. Ignalinos r. [LLBM]

Naujos pirtys [R. Bertašiūtės 2008 m. nuotr.]

GAMYBINIAI PASTATAI IR SMULKŪS STATINIAI

Gamybiniai pastatai – kalvės, alūnai, karšyklos, mūlo velyklos, lentpjūvės, aliejus spaudyklos, rąkyklos – statyti iš medienos, atinink ar a tuos, atviresiverčianči valstieči sodyuose, paprastai atokiau nuo kit sodybos pastat, kad būtų patogiau privažiuoti nuo kelio. aizdingose apylinkėse, sikarusiuose Ryt Aukštaitijos kaimuose, užta ne, a žai kalvi, lentpjūvi ir vandens alūnai. Puikiai rekonstruoti vandens alūnai Girulči ir Minčios etnografiniuose kaimuose.

Sys, edainė, vėlinė – tai nedideli, atviresiverčianči pastatai, aisto produkta, laikyti. Paprastai jie statomi netoli gyvenamojo namo.

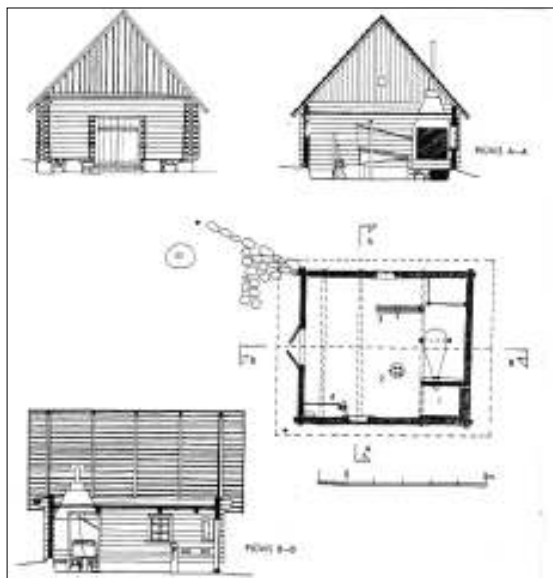
Rusiai kaimo statyboje paplito XIX a. ir tik tose vietovėse, kur žemė, as gruntinis vanduo. Rusio sienos iš ąvo, urija, os iš lauko akmen, renčia, os iš rąst, tvirtina, os tašais, storis lentos. Antžė, in dal sudarė 1–2 rąst vairikiai ir dvislatis stogas. Kartais gegnės sudavo suretos tiesiog žemė. Trikampia, e stogo skliaute rengia, os durys. Murini rąšai stogai su urija, i pusapvalės formos.

Ledainės iš ąvo statos, os ežeringosė vietovėse, arti vandens telkini. Ledainės ypač išdingos Aukštaitijos nacionalinio parko teritorijoje esanči kaimo sodybose. Ledainės žemė, suveždavo kelis vežimus priskaldyt led, kurie išlaikydavo neištirp iki vidurvasario. Ledainėse laikydavo žuvis, es, pieno produktus. Dvaro ledainė užta sudėtingesnes statybos, su dvigubomis sienomis, is ir išvystyta antžė, inė dali.

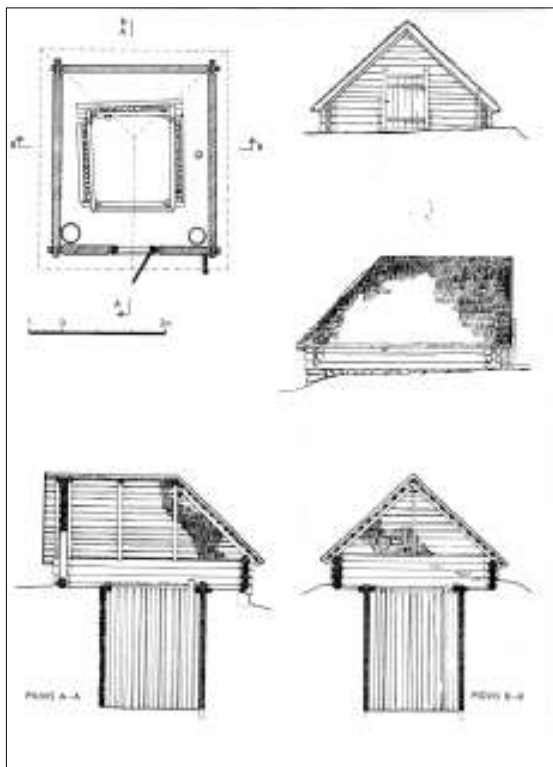
iralinės žirnos, os kaip ir seniausios (nuo X I a.) nedideli (1 m²) antžė, iniai sodybos statiniai daržovėse, s, vairėse, s, aisto produkta, laikyti, vasar duonai kepti ar edalui virti. iralinė, a žai kuo skyresi nuo daržovėse, s, inės pirkios ar pirties. J šūdarė prie, inė ir šildo, oji patalpa su akmen ar plaktine krošnimi bei arūbdais.

Šiuolaikinis vasaros namelis Puziniškio k. Ignalinos r. [R. Bertašiuėtės 2008m. nuotr.]

Kalvė Varniškių II k. Utenos r. [22; 129 pav.]

Ledainė Salų II k. Ignalinos r. [22; 129 pav.]

KITI STATINIAI

Tvoros buvo vienas svarbiausių sodybų, ažosios architektūros elementų. Tvoros išvoto tvoriai kaimo keliai kaime atskiriamos sodybos viena nuo kitos, sodyboje atskiria, iškia, aptveria, i gėli darželiai, kluoniena, daržai, šodas, pievos, ganyklos, takai gyvuliams išginti. Gerojo kaimo, darželio, sodo tvoros buvo tankios, dažniausiai 1,2–1,3 aukščio žiogri (vertikalios arba horizontalios išpintų žaliųjų šakų, plon kartelių), kad nepralstų vištos. Jei kiti sūklus gyvuliai, arba 1,2–1,3 aukščio statiniai. Ryt Aukštaitijoje vadinti „perkoneliais“ (tankiai prikalti prie horizontalaus skersinio arba tiesiog sukastu, vertikali tašeli, r steli, karči, pusr šči, lent). Žiogri ir statiniai tvorose rengia, i varteliai. Daržai ir pakeles buvo aptveriamos rėtesne, is, dažniausiai gulstine, is vairios konstrukcijos 1–1,2 aukščio karči tvoro, is. Ak, eningose vietovėse kartais buvo sukraunamos apie 1, aukščio tvoros iš lauko ak, en. artai ir varteliai rengia, i tarp atskir kaimų, ties važiavimais sodybų, kluonien, ūkin kaimų, ar daržus. Dar gali, a, atyti XX a. pradžioje lengtus dvive-

rius ūkinjus kaimo vartus Zaras rajono Pažiegės kaimo (v. giffininko Jono Bieliūno sodyboje). Paprasti vienveriai vartai dažniausiai gaminami iš horizontalios karči arba lent (apie 1, aukščio). Patogu, o delei, kad nereikėtų varstyti vartų, ties takais buvo rengiamos lipynės. Gerojo kaimo vartai ir varteliai buvo puošnesni, daryti iš tasyt medienos gaminių, kartais dekoratyviai sukalti ar siluetiškai išpjaustinėti. Senesnėse sodybose rasta vartai su antvarte, is, vadina, o, is „ro, ais“ (aukštesniais stulpais šonuose ir skersiniu viršuje). Jie turėjo ne tik apsauginį, bet ir paprotinį, ritualinį reikšmę. Iki Antrojo pasaulinio karo buvo išlikę ir kaimo vartai – „bromai“, kurie buvo varstomi išgenant ir pargenant gyvulius.

vairios tvoros, j konstrukcijos ir vartai turėjo svarbią takos sodybų ar kaimo vietas vaizdui, išryškino erdvi struktūrą, sodybų ar kaimo kontarus: gatvi, tak, darž, žė, es ūkio paskirties sklyp ribas. XX a. antrojoje puseje sunykus tvoros, dingo aiški kaimo struktūra, prarastos sodybų erdvi proporcijos, tvarkos ir jaukio pojūtis.

Darželio tvorelė Kukutėlių k. Ignalinos r. [V. Vasiliauskaitės 2008 m. nuotr.]

Tvoros Pašėkščių k. Molėtų r. [V. Vasiliauskaitės 2008 m. nuotr.]

Pinučių tvora Vaišnorikių k. Utenos r. [V. Vasiliauskaitės 2007 m. nuotr.]

Statinių tvora Varniškių II k. Utenos r. [V. Vasiliauskaitės 2007 m. nuotr.]

„Perkonėlių“ tvora paminklinėje Jakštų sodyboje Mėčionių k. Ignalinos r.
[V. Vasiliauskaitės 2008 m. nuotr.]

Akmeninė kapinių tvora Ceikiniai, Ignalinos r.
[V. Vasiliauskaitės 2008 m. nuotr.]

Tvora paminklinėje Jakštų sodyboje Mėčionių k. Ignalinos r.
[V. Vasiliauskaitės nuotr. 2008 m.]

Jono Bieliūno sodybos ūkiniai vartai Pažiegės k. Zarasų r. [V. Vasiliauskaitės 2008 m. nuotr.]

KITI STATINIAI

Rentinis šulinys Daržininkų k. Zarasų r. [V. Vasiliauskaitės 2008 m. nuotr.]

Šulinys Gipėnų k. Zarasų r. [V. Vasiliauskaitės 2008 m. nuotr.]

Svirtinis šulinys Šuminių vnk. Ignalinos r. [L. Klimkos 2008 m. nuotr.]

Šuliniai dažniausiai rengiami tarp švariojo ir ūkinio kieto. Šulinys – svarbus ūkinis akcentas sodyboje, šalia jo vyko intensyvus ruošos darbai. Prie šulinio dažnai buvo laiku, iškaities rykai vandeniui laikyti: skotinis lovys, kūlilai, statinės, „ušetkai“ ir kt. Ten pat taiso, kas stovas puodyne, s, sočia, s ir kitie, s indai, s džiauti. Gatviniuose kaimuose kartais šulinys buvo kasa, kas prie gatvės juo naudojosi keli ūkiai. Statinesnuose ūkiuose vadavo du ar daugiau šulinių – vienas geraja, e, kitas – ūkinia, e kio, e. Kai kurie Molet, Ignalinos, Zaras rajonų kaimai, sikar prie ežerų, iki XX a. vidurio naudojo ežerų vandenį ir šulinių visai neturejo.

Šuliniai buvo kasa, i, j kraštai tvirtina, i vertikalo, is ar horizontalio, is lento, is, pusť sčiais, edlñiais rentiniais ar ak, en ūru. irš žė, es šurencia, as, -1,2, paaūkštini, as, šulinio anga uždengia, a dangčiu, dažnai ir dvišlaičiu stogeliu. Senesni šuliniai buvo su svirtimis, is, dažniausiai padaryto, is iš dvišako, edžio, b nuo XX a. trečiojo dešimties ečio paplito šuliniai su velenais. Tačiau ir šandien Ryt Aukštaitijos kaimuose džiņa pa, atyti šulinį su svirtimi.

Šulinys Daržininkų k. Zarasų r. [V. Vasiliauskaitės 2008 m. nuotr.]

Kiti, dažnosios architektūros elementai: aviliai, ašonės, akiai, esykos, akiai dašuteike sodybai jauku, o, patogiu, o ir išaigtu, o pojat. Originali, žaislinga, j architektūra papilde, pa vairino, suas, enino šodyšos erdv.

Aukštaitijos nacionalinio parko teritorijoje Stripėiki kaimė yra sikar sūtininkystes, uziejus. Jis priena, kad nuo seno šio krašto žmones vertesi ūtininkyste, iš pradži drevine, veliau e, e ga, inti re, inius avilius. Ryt Aukštaitijos kaimė ubse dar yra išlikusi kel, ini avili, deja, jie jau sutres ir neenaudoja, i pagal paskirt. Re, iniai aviliai, dažyti alta, geltoha ir, elyna spalvo, is, išsi arst kaimė, soduose, palaūkse, sodykie, uose, sukūria jauku, o, žais, ingu, o spūd. Šodas ir ja, e sustatyti aviliai – sodyšos sei, ininko rupestis! Pagal tai, kiek j daug sia, e krašte, gali, e teigti, kad ryt aukštaičiai – ūčiuliski žmones. Miškingose Ryt Aukštaitijos vietovese gali, e aptikti ed kelt avili spiečia, s gaudyti.

sodyšos pakeli, net, iško, edžius šia, e krašte gausiai prikelta paprast konstrukcij hedažyt inkil, gausu gandrajzdži, sodo ir kie, o edžiuose – su stogeliais ir estogi lesykl. Šios Ryt Aukštaitijos sodyšos detales liudija ypating žogaus ir ga, tos darnos pojat.

Savitais sodybos akcentas – pirkios ar svirno slenksčio ak, uo, kuris turejo ne tik praktin, et ir, itologin reiks. Manyta, kad po juo gyvena na, dvasios.

Ryt Aukštaitijos kaimė, sodyšose išsaugota daug archajišk ūities detali: kalvio daro dur rankenos, vyriai, vinys, kloji, vartai ant, edini virpsči. Daug kur prieklečiūs puošia išlik autentiški ūities rykai: stakles, piestos, duonkur iliai, lin šukos; erdviose pirki prie, enese te estovi kraiči skrynios.

Savitais, dažnosios architektūros for, pavyzdžiais laikytini liepteliai, tiltai ir tilteliai, prieji, ai prie vandens telkini. Salia j tvirtina, os valtyš, palieka, i džiat tinklai – šios detales šuteikia tarp ežer siškarusie, s Ryt Aukštaitijos kaimė, a, s išskirtinio savitumo!

Tiltelis Benediktavo k. Ignalinos r. [V. Vasiliauskaitės 2007 m. nuotr.]

Aviliai Senųjų Katinautiškių k. Ignalinos r. [V. Vasiliauskaitės 2008 m. nuotr.]

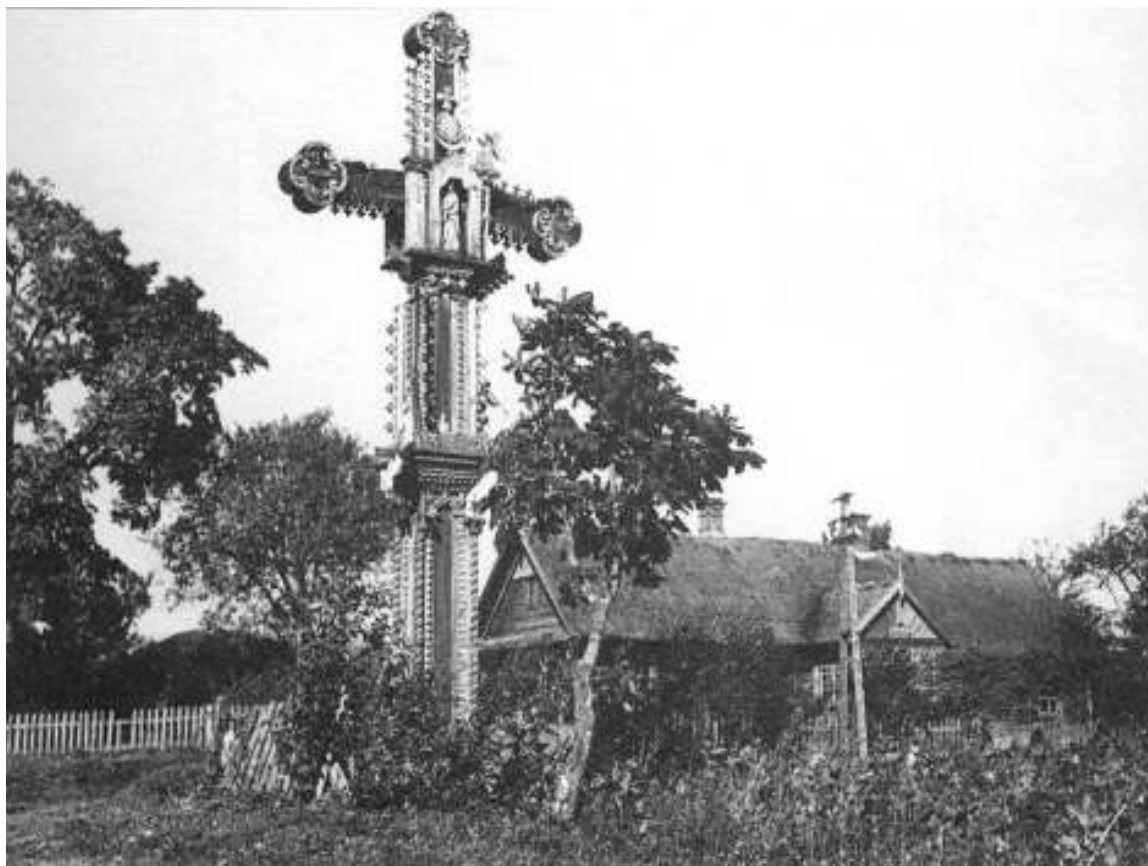
MAŽOJI SAKRALINĖ ARCHITEKTŪRA

Iš visų mažosios sakralinės architektūros formų Ryt Aukštaitijoje labiausiai paplitę lotyniškosios formos kryžiai su koplytele, iš kurių ir visoje Lietuvoje, kryžiai dažniausiai būvo statomi, o kai, pradžioje, prieš kryžkelę, darželyje prie sodų, kapinėse ar kaimo reikiams, vykiui atminti.

Kryžiai Ryt Aukštaitijoje būvo, asyves, dekoratyves, aukšti (6–7 aukščių), kartais net labai aukšti – siekdavo iki 10–12 m. Ryt aukštaičiai kryžiai ypač puošnūs. Jie, su būdingi pridėtiniai ažūriniai ar profiliniai augaliniai ornamentai, kuriais ypatingai, kartais net perdetai, puošiami kryžiaus korpusas. Kryžiaus korpusas dažniausiai keturkampis, trikampis, dviejų ar trijų pakopų. Apatinė korpuso dalis – kryžiaus pagrindas – asyvesne, platesne, ant jos tvirtinama raišio lentelė, joje išskiriamas koplytelė. Kryžiaus viršūnė ir pečiai dažniausiai būna lygi proporcijomis. Jų susikirtimo vieta – kryžiaus – taip pat gausiai dekoruota pridėtiniais ažūriniais ar sudarytais iš atskirų detalių ornamentais. Dažnai ties kryžiaus tvirtina, ypač dekoruota profiliuota koplytelė su Nukryžiuotojo,

šventųjų, angelų ar paukščių skulptūrele, išsaulučiu, kryželiu, Ostijos, vairių augalų raižiniais. Koplytelė su vidiniu ar išoriniu skardiniu dvislaidžiu ar pusapvaliu stogeliu, su atramomis ir karnizais. Nukryžiuotojo skulptūra retai kada išdrožiai, dažniausiai tai piktas vairo, etalo liejinys. Dar viena skulptūrinė koplytelė taiso kryžiaus korpusą, šioje koplytelėje dažniausiai būvo statoma Dievo Motinos skulptūrele. Tiek kryžiaus, tiek korpuso koplyteles kartais būdavo stiklinės. Kryžiaus pečių galai profiliuoti, dažnai trilapio augalo – dobilų – formos, ar aštriai nukirsti su geometrine, is figūrinėmis galuose: rutuliu, rožine, trikampiu, keturkampio prizme.

Aukšti dekoruoti kryžiai būvo dažyti dažniausiai raudona, žydra, mėlyna spalva ir ryškiai išsiskyrę šio krašto landsaifte. Rečiau čia sutinkami kryžiai su niuansais ir spinduliais puošta kryžiai, kaip ir visoje Lietuvoje, nuo XX a. vidurio, eilė pastis nepolichro, uot, asyvi, aukšti, bet visai paprastos konstrukcijos kryžiai, tik su profiliuotais kryžiaus pečių galais, nedideliu stogeliu Nukryžiuotojo skulptūrelei.

Kryžius Antalgės k. Utenos aps. B. Buračo nuotr. [BBKK 78; 24; 517]

Kryžiai Ceikinių bažnyčios šventoriuje Ignalinos r. [V. Vasiliauskaitės 2008 m. nuotr.]

Antalieptė Zarasų aps. B. Buračo nuotr. [BBKK 93; 24; 523]

Kryžius Zablatiškės k. Ignalinos r. [V. Vasiliauskaitės 2008 m. nuotr.]

Kryžius Darželių k. Ignalinos r. [V. Vasiliauskaitės 2008 m. nuotr.]

Antano Šulskio darytas kryžius Bikūnų k. Zarasų r. [V. Vasiliauskaitės 2008 m. nuotr.]

MAŽOJI SAKRALINĖ ARCHITEKTŪRA

*Jakštų sodybos kryžius Mėčionių k. Ignalinos r.
[V. Vasiliauskaitės 2008 m. nuotr.]*

*Pakelės kryžius. Aukštaitijos nacionalinis parkas
[V. Vasiliauskaitės 2007 m. nuotr.]*

*Kryžius K. Būgos sodyboje Pažiegės k. Zarasų r.
Autorius Verza [V. Vasiliauskaitės 2008 m. nuotr.]*

*Kryžius, 1893 m., Nemeikščių k. Utenos aps.
B. Buračo nuotr. (BBKK 67; 24; 512)*

*Kryžius, 1894 m., Klevėnų k. Utenos aps.
B. Buračo nuotr. (BBKK 81; 24; 516)*

*Kryžius Laužadžių k. Rokiškio aps.
B. Buračo nuotr. (BBKK 41; 24; 500)*

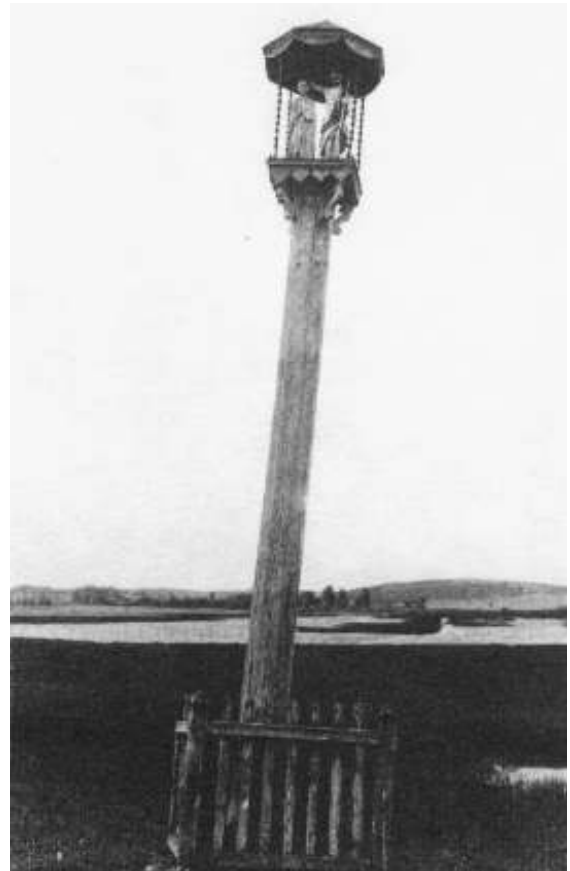
Koplytstulpiai Ryt Aukštaitijoje ūvo stato, i dažniausiai prie vandens telkini, laukuose, kapinėse, miesteli aikštėse. Koplytstulpiai aukštis kiek žemesnis – apie 4–6 m. Koplytstulpiai kaip ir kryžių kopūšai, asyvas, profiliuoti. Korpuso viršuje dažniausiai rasyta koplytele su apskritu, keturkampiu ar daugiakampiu skardiniu arba mediniu stogeliu, iš vielos ar medžio padaryto, iš koloneles, iš. Medinis stogelis puošiamas ornamentuotais karnizais, metalinis – trikampaiais ar pusapskritimiais iškarpyta skarda. Medines koloneles puošia, os profiliuotais ornamentais, geležinės – išlenktos ir koplyteles apačioje užraitytos. Iš medžio, stogelio koplytstulpiai dažniausiai puošia geležine viršune. Kartais koplytstulpiai ūdavo rengia, i tiesiog ant nudžiuvusio medžio kamieno.

Ryt Aukštaitijoje prie vandens telkini stovinčius koplytstulpius ūvo kelias, os šv. Jono Nepamokomo, šv. Jono Krikštytojo skulptūreles (ar ū šventieji saugo nuo nelaimingos mirties vandenyje) ar Jėzaus krikšto skulptūrinę kompoziciją. Dailes pa, inklu paskelbtas prieškarjje statytas ryškiai pdichro, uotas koplytstulpis su šv. Jono Nepamokomo skulptūrele išlik s Zaras rajone, prie Sventosios upes.

kai, uose, miesteli aikštėse stovinčius koplytstulpius dažniausiai ūvo kelias, os šv. Florijono ar šv. Agotos skulptūreles (ar ū šventieji saugo nuo gaisro). laukuose stovinčius koplytstulpius – šv. Izidoriaus, šv. Jurgio skulptūrinę kompoziciją. Rečiau Ryt Aukštaitijoje sutinka, i koplytstulpiai stiklinto, is koplytele, is.

Koplytėš. Ryt Aukštaitijos kai, uose, sikurisuose tarp, iš, pačiuose, iškuose ar, iško pakelese gali, e rasti koplyteli, pritvirtint prie medžio, kuriose dažniausiai kelias, os Nukryžiuotojo, Jėzaus Nazariečio, Pietos skulptūreles. Medžius koplyteles ūvo kelias, os vietos reikš, ingles, s vykias, sat, inti, ypatinge, s, edžia, spažy, eti. Prie medžio pritvirtintos koplyteles rečiau sutinka, os. Sios koplyteles su dvilaisčiu, ediniu ar ū skardiniu stogeliu, profiliuotos, ažuriniaiis drožiniaiis puoštais karnizais. Pridetiniaiis ažuriniaiis ornamentais puošia, a ir apatine koplyteles dalis. Dažnai prie medžio pritvirtintos koplyteles ūvusios stiklintos.

Išskirtinis sia, kraštui ūdingas kryždirys tes pa, inklas – stogastulpis. Ryt Aukštaitijoje stogastulpiai la, ai aukšti – siekia iki 10–12 m, etr. Stogastulpiai su dviej ar trij aukšt stoginele, is, kurias iš vis keturi korpuso pusi keltos šveht j skulptūreles. Stogineli kraštai puošia, i ažuriniaiis pridetiniaiis ornamentais, koloneles ū augaliniis ornamentais, pri, enančiais lelij ar rat lapus, žalčiūk, prie stogelio kam, p kartais pritvirtina, os varpelius ar kutelius pri, enančios detales. Stogastulpio viršuje, etaline kalvio nukalta „saulute“ – kryžius su spinduliais, ū. Stogastulpiai dažniausiai ūvo stato, i ūžnyči šventoriuose, kapinėse,

Koplytstulpis Ščiurių k. Rokiškio aps. B. Buračo nuotr. [BBKK 60; 24; 237]

Koplytstulpis su Jėzaus krikšto kompozicija prie Mielagėnų bažnyčios Ignalinos r. [V. Vasiliauskaitės 2008 m. nuotr.]

MAŽOJI SAKRALINĖ ARCHITEKTŪRA

Koplytstulpis su Šv. Jono Nepomuko skulptūrėle. Liaudies dailės paminklas. Tiltiškių k. Zarasų r. [V. Vasiliauskaitės 2008 m. nuotr.]

Koplytstulpis. Autorius A. Baika. Darželių k. Ignalinos r. [V. Vasiliauskaitės 2008 m. nuotr.]

Koplytstulpis su šv. Izidoriaus skulptūrėle Pameldynės k., Zarasų r. [V. Vasiliauskaitės 2008 m. nuotr.]

Daugiaskulptūris stogastulpis. Autorius A. Teresius. Vaivadiškių k. Molėtų r. [R. Bertašiūtės 2008 m. nuotr.]

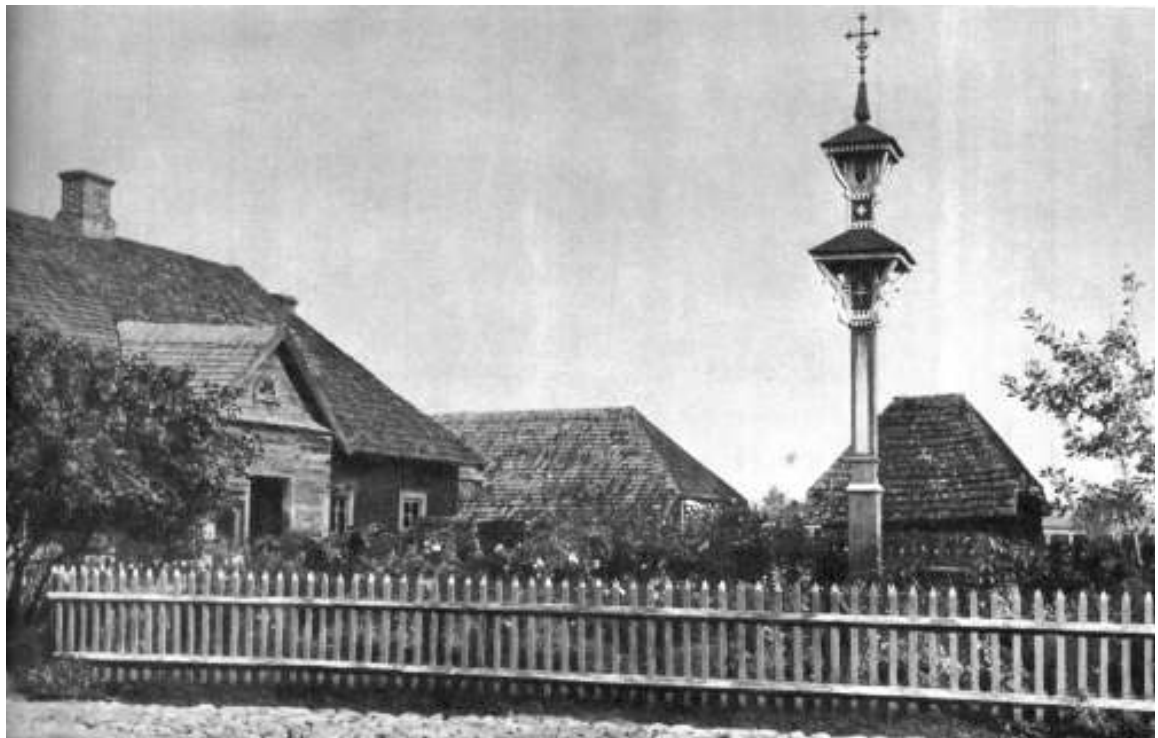
prie sodų. XX a. trečiajame dešimtyje aukšti puošnūs stogastulpiai statyti miestėli aikštėse, prie žvnyčių kaip Nepriklausomybės dešimtyje paminklai.

Kryžiai, koplytstulpiai ir stogastulpiai ypač buvo gerbiami (apipinami vainikais) ir lankomi per Kryžiaus dienas (Seštines) ir Kryžiaus išaukštinti, o švent (rugsejo 14 d.). Beveik prie vis kryždirystės pa, inkl buvo rengtas geli darželis, aptvertas tankia statini tvorele.

Sen j Ryt aukštaiči kryždirystės tradicij puikiai yra išlaik s, eistras Stanislovas Karanauskas, kurio kryžis gausu Utenos, Anykščių, Molet apylinkėse. Tačiau nuo XX a. antrosios pusės šia, e krašte, kaip ir visoje Lietuvoje, e, e plisti paprastesni form, nepolichro, uoti sakraliniai, ažosios architektūros pa, inklai, ei, edžio skulptūros ir j ko, pozicijos, kurios la, iau, adingos siuolaikinei taūtdajilei ir gerokai nutolusios nuo tradicines kryždirystės.

Stogastulpis Vyžuonų miestelio centre Utenos r.
[V. Vasiliauskaitės 2008 m. nuotr.]

Stogastulpis. Dusetos. Zarasų r. [16; 147 pav.]

ŽELDINIAI

Dekoratyviniai medžiai ir krūmai

pur užpiltin dare. J ant žaizd tepe, su vandeniu nuo skrandžio žaizd gere.

Paprastasis uosis (Fraxinus excelsior L.). Ne visi žino, ego, nes laukai ištraukia dreg. Iš uosio ratlankius dare, nes tiesus.

Laikiniai, vylejo ir augino tuos dekoratyvinius krūmus, kuri žiedai ar lapai skaniai kvepejo.

Paprastosios alyvos, bezai (Syringa vulgaris L.). Žydi žaliais ir vairi atspalvi violetiniais žiedais. Sie krūmai ir vej gerai sulaukydavo. Die, edis, diev, edis (Artemisia arrotanua L.). Erškėtis, rožės (Rosa L.). Darželinis jazminas (Philadelphus coronarius L.).

Augino ir riešutinius lazdynus (Corylus avellana L.). Sodino sodo gale. Sako, kad velnias bijo lazdyno lazdos.

Gėlių darželis

*Gražus mano darželalis, ciela ežia rūtų,
Apsodinta lelijalom, kad jom linksma būtų.*

Gėlių darželis buvo kiekvienoje sodyboje. J reinge del grožio. Taip pat gėlių reikejo vairi apeigetu, kai kurias gėles vartojo vaistams. Darželis buvo sodytas pasididžiavimui. Gėlių darželis reinge prie gyvenamojo namo. Gėles geriausia augti pietineje ar rytineje puseje. Ieškant sodybose vietos daug gėlių darželis dažniausia buvo pietineje namo puseje. Gatviniuose kaimuose darželius reinge tarp gyvenamojo namo ir gatvės, nepaisė pasaulio šalies krypties, nors tai kartais ir nebuvo gera vieta gėles.

Iki Pirmojo pasaulinio karo lysvelės daugiausia buvo keturkampės. Jas vadino ežele. Atgavus nepriklausomybę, džiaugdamiesi laisve kase ir valstybės ženklforos lysvelės: yties kryžis, Gedimino stulpas.

Lysveli kraštus tvirtino akmenukais, augalais, pusplyte, isvelena, lazdynu nuskustu, is karklyvytele, iš.

Klevai Aukštaitijos gatviniame režiniame kaime LLBM [G. Žumbakienės 2008 m. nuotr.]

Liepa prie Kirdeikių sodybos LLBM [R. Žaltausko 2008 m. nuotr.]

Erškėtis prie kryžiaus Tauragnų sodyboje LLBM [J. Žumbakio 2008 m. nuotr.]

ŽELDINIAI

Smidras Tauragnų sodyboje LLBM [R. Žaltausko 2008 m. nuotr.]

„L“ formos gėlių darželis Kirdeikių sodyboje LLBM [R. Žaltausko 2008 m. nuotr.]

Kurpelės prie namo Gipėnų k. Zarasų r. [R. Bertasiūtės 2008 m. nuotr.]

Biržinių sodybos gėlynai Pazduojos k. Zarasų r. [R. Vitaitės 1992 m. nuotr.]

Daugiametės gėės – ašareles, kolčikai, zavyšnikai (dailieji auskareliai – *Dicentra spectabilis* DC.); ožkos liežuviai, plaučiai (alza, inis skaitenis – *Tanacetum vulgare* L.); pivonijos (pivonas – *Paeonia* L.); karkliukai, paneles (daugia, etis flioksas – *Phlox paniculata* L.); goštautai (goštautinė gaisrena – *Lychnis chalcedonica* L.); juozapelis (vaistine juozažole – *Hyssopus officinalis* L.); popierčiai, popiernikas (pilnavidure pievine kraujažole – *Achillea ptarmica* var. *multifida* Hai, erl.); rateliai, ertnotas (elynoji kurpele – *Acōnitu napellus* L.); etos (*Mentha* L.); ertnotas (didysis pentinius – *Delphinium elatum* L.); geltoni jurgiai, žieiniai jurginiai (plūnksnalapė rudėkija – *Rudbeckia laciniata* L.); ruta (*Ruta graveolens* L.); siuononai, varpeliai (paprastasis sinavadas – *Aquilegia vulgaris* L.); sidras (sidras – *Asparagus officinalis* L.); salavija (vilkdalgis – *Iris* L.).

Vienmetės gėės – jaunalietuves, lineliai (paprastoji kos, eja – *Cosmos bipinnatus* Cav.); leukonija (pilkoji leukonija – *Matthiola incana* T. Aiton.); edetkos (vaistine edetka – *Calendula officinalis* L.), jas augino darže ir darželyje vaista, s. Karšgaudai, nasturcijos (nasturte – *Tropaeolum* L.), sodino pakraščiuose lysveli, pašaliuose. Žirnikai, žirniukai (kvapusis peležirnis – *Lathyrus odoratus* L.); šalironai (raudonžiedės pupelės – *Phaseolus coccineus* L.), juos sodino prie namo sienos. Astros (kininis ratilis – *Callistephus chinensis* Nees.); razetos (kvapioji razeta – *Reseda odorata* L.), jas, ego dėl kvapo, dainavo: „Man patinka visos geleš/ Dar laisiai razateles/ Nors jos žydi nežy, iai/ Bet jos kvepia, aloniai“. Gvazdikai, gvazdikai (serentis – *Tagetes* L.); sukutis (Ipo, oea purpurea L., k.); levukai (didysis žioveinis – *Antirrhinum majus* L.).

Dvimetės gėės – goštautos (širūpinis gvazdikas – *Dianthus barbatus* L.); našlaitės (iola wittrockiana Ga, s.); rožės, žieines rožės (paprastoji piliarožė – *Althea rosea* Cav.), daugiausia jas sodino palangese. Doriukai (saulute – *Bellis perennis* L.).

vojnės gėės – svogūniukai (laiskinis česnakas – *Allium schoenoprasum* L.); lelijos (Lilium L.); cilulaičiai (altasis narcizas – *Narcissus poeticus* L.).

aknų gėės – jurgilai, jurgines (jurginas – *Dahlia x cultorum* Cav.).

Merginos tarp jurginų Ripaičių k. Utenos r. Apie 1952 m.

Žydi auskarėlis. Lysvelių kraštus kartais apdėdavo ir dviem akmenukų eilėmis. Darželis prie LLBM Tauragnų sodybos [R. Žaltausko 2008 m. nuotr.]

Gėlių darželis Ažubalių k. Molėtų r. [LLBM archyvas]

Audėja Viktorija Stunžėnaitė gėlių darželyje Biržūnų k. Zarasų r. [V. Vasiliauskaitės 2008 m. nuotr.]

Gėlių darželis prie LLBM Kirdeikių sodybos [I. Minioto 2008 m. nuotr.]

Akmėnėliais sutvirtintos gėlių lysvelės Čigoniškių k. Zarasų r. [V. Vasiliauskaitės 2008 m. nuotr.]

REKOMENDACIJOS: TRADICINĖS IR ŠIUOLAIKINĖS ARCHITEKTŪROS DERMĖ

Pirmosiose dalyse, reikalinga, iesi Ryt Aukštaitijos pavyzdžiais, nagrinejome aukštaitiškos sodybos planavimą, ypač, užstatymo savybes bei pačių statinius. Išais šiais klausimais yra paskelbta daug tiriama, osios, edžiagos, bradadant pakanka, ai tiksliais statini ir j detali, atavi, ais ir ralgiant literatūrinio po adžio aprašy, aiš. isa tai padeda dar tiksliau suvokti tuo, etin gyvenimo, o ad, estetikos suprati, ir jos santyk su funkcija, ei praktisku, u. Taip laudies s, oneje for, avosi istoriskai susiklost s for, os, erdves, proporcijos, spalvos suvoki, as ir suprati, as. Tai ir yra, us savitas, unikalūs nacionaliniai stilius, kuris mums arti, as, paž sta, as ir supranta, as. Mu, s tai pri, tina ne tik del arti, asociacij su, ds seneli, uiti, i, kuri dar epizodiškai, ato, e, us kai, o uityje ar antikvarinese pardotuvėse, et ir todėl, kad, es natūraliai jaučia, e trauk, prie toki erdvi ar detali sprendi, ir intuityviai ando, e naudoti, pritaikyti ar imituoti mums patikusias formas, spalvas ar interjero sprendimus.

Ši trauka yra sveikintina, bet realizuoti šiuos su, any, us nera lengva užduotis tiek statytojui, tiek profesionalia, projektotojui. Cia susiduria X III–XIX a. uities ir uties dvasia su nūdienos gyvenimo technologijomis, pasikeitusia vartotojo filosofija, poreikiais ir pačiu gyvenimo rit, u.

Mūs tikslas – oderni aukštaitiška sodyba. Žod *moderni* suvokiame nauj statymini, edžiag ir šiuolaikišk, ekologišk ir ekon, isk technologij kontekste. Siandien stato, a sodyba ar atskiras statinys aprupintas viso, is šiuolaikine, is inžinerine, is sistemo, is. Žod *aukštaitiška* suprantame taip, kad statydami, i išsaugo, e užstaty, o ir pači statini sandaros ir naudojami, edžiag, ei statybos technologij savybes, kuoflos atskleidžia šio krašto etnografin išskirtinū.

Sodybos formavimo principai

Daugelyje Europos valsty, jau seniai rupinasi krašto kultūrinio istorinio paveldu, ypač autentiškos liaudies architektūros išsaugojū.

Autentiško paveldo išsaugojimo strategija remiasi penkiais pagrindiniais principais: 1) prevencija; 2) konservavimū; 3) restauravimū; 4) pritaikymū; 5) atkūrimū.

For, uoda, i nauj ar atkurda, i sen sodyb, es taip pat vadovauja, es šiais bendraisiais prin-

cipais ir nustatome, kad galimi šeši pagrindiniai sprendi, udai ar j deriniai, priklausantys nuo individualaus statytojo požiūrio, funkcini ar dvasini poreiki.

Juos apibūdinsi, e ir trū, pai aptarsi, e:

1. Jeigu savo sklype turi, e senosid statybos statini, es gali, e v s ka esta, ot esa, i s stat n s, nz ne, nes s ste, ias, neke č ant a tent ško pakimo

naudoda, i išlikusius elementus;

trūksta, as detales pakėisda, i autentiskais antikvariniais ga, iniais;

ga, inda, i trūksta, as detales laikantis sen j technologij ;

naudoda, i natūralias sen sias, edžiagas ir sen sias statybos technologijas;

ne rengda, i nauj lauko ar vidaus inžinerini sistė, ir rengni ;

raprapinda, i statin autentiškos daiktines aplinkos elementais: baldais, tuometiniais techniniais renginiais, uities reiki, eni, is, eno kuriniais.

Šiais principais vadovaujantis atkurtas etnografinis statinys, e ar ejo, tyres didžiausi istorin ir kultūrin vert. Tai turet uti svariausia kiekvieno statytojo siekia, y e.

Supranta, a, kad tuo, et iškilis dvi pagrindines proble, os. Pirm, a, tai pats rangiausias udas, kadangi visas procesas vyks, e šiuolaikini, echaniz, ir reikalaus itin auksto lygio, edžo ir kit daf, eistr profesional. Antra, autentiškas statinio išplanavimas, statinio šilumos ir garso izoliacinės savybes ar šiuolaikini inžinerini sistė, ne ūvi, as ne visada leis pritaikyti statin nori, ai funkcinei paskirčiai, ypač jei tai ne ūs tik, uziefinis eksponatas.

2. Jeigu turi, i statiniai yra išlik iš dalies, apgriuv ar išardyti an a, u, s neleidžia, inetos ekon, ines ar technines gali, y es, es gali, e v s ka esta, ot esa, i s stat n s, nz ne, nes s ste, ias, š p. nc po neke č ant a tent ško pakimo, etko. eg o ant v da se d v nes st, kt as, vedant š o a k nes nz ne. nes a ko v da s s ste, ias, t. k sta, i s e e ment s pake č ant š o a k n e n s teo no og, o m s paga m n ta s elementais.

Sis principas yra gali, as ir vertingas, tačiau atkreipia, e de, es, kad šiuo atveju, es naudoj, e autentišk paliki, ir sutinka, e kad statinio ir atskir patalp dydžiai, j funkcini išplanavi, as

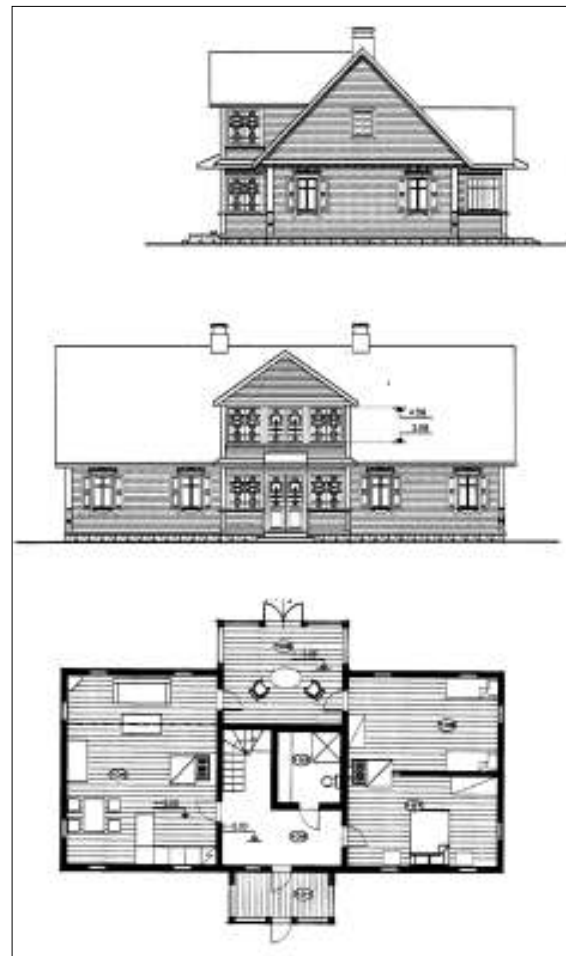
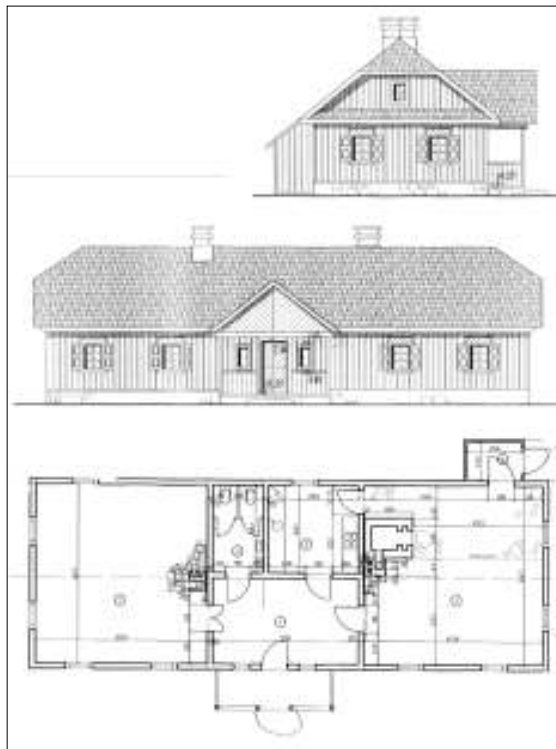
ir statinio techninis aprašini, as u s tinka, i ir keičia, i ne/us.

Nori, e atkreipti de, es tai, kad ž, one, s, ypač /uvusie, s, iestiečiai, s, nusipirkus sody, viet ar sugr žuš tėv na, us, la, ai norisi sku, lai pradeti patalp perplanavi, , ang didini, , taip keisti sen j statin . Ta, yra keljos priežastyš. Ž, ones noret auto, atiskai, iesto /usto erdves ir detales perkelti kai, o aplink . Kiti susižavi kataloguose ar išvykosė, atyt už, iesčio vil ar poilsiavieči, , dažnai iš egzotišk, kitb kli, ato šali, , vaizdais. Sidalytu, e nesku, eti, visk ap, styti. Pagalvoti, kodel, šs tevai /atent taip state, pasitarti su projektuotojais ir tik tada nuspr sti – daryti keiti, us ar ne.

Nori, e pateikti vien pavyžd. Gyvenant, iesto erdveje, u, s trūksta ryšio su ga, ta, , es jos pasiilgstā. Jei tik leidžia, enkiausia gali, y, e, jei prieš na, us yra /ent truput laisvos erdves ar /a kie, e au ga /ent viena pusis, tuoj stengia, es daryti kuō didesnius langus, vitrinas, rengia, e /alkonus, erkerius. Pagalvokime, ar gyvenant āviroje kaimo erdveje, ga, tos apsuptyje reikia taip elgtis. Ar /us reikalingas /alkonas, tegul ir ežero pus, juk /et kada gali, e tiesiog nueiti prie ežero. Mano, e, kad nedideli, pporcingi kaimo statinio langeliaf suteiks

daugiau jauku, o ir saugu, o negu didžiule vitrina kie, ar teras .

Jeigu esa, statini dydžiai ar /a funkcinis

Dvigalės pirkios (statytos XIX a. II pusėje) rekonstrukcija. Visiškai išsaugoti pagrindiniai senosios pirkios sandaros elementai, proporcijos, erdvių formavimo principai, bet planinė struktūra pakeista, atsižvelgiant į statytojo funkcinius poreikius – centrinėje pirkios dalyje projektuojama virtuvė ir sanitarinės patalpos. Arch. R.Navidauskienė, R. Bertašiūtė, 2006 m.

REKOMENDACIJOS

4. Jeigu galvoja, kad apie išviusios sodybos atkuri, tačiau archyvinės, edžiagos apie ją nėra išlik, ar ją jei pradeda, e nauj statyti, gali, e p-o-ekt o-ant na s statn sa, konst-kt-as ko-mp-aty a-na dot s sena a a y-ne medz a-ga, k-ka-pap-dant senos os a tent škos sody os sp-ent m s š o a k ška s e e-ment a s, k-ke e st s k t mode n a, p-takyt a š o a k-né n s gyven mo teo no o o o n s ap tka, t t o pač š a kyd etno g af n sav t na. Pač a staty a o gan z ot ta p pat ga ma ven š t ū a k š c a n o dyt p-nc p .

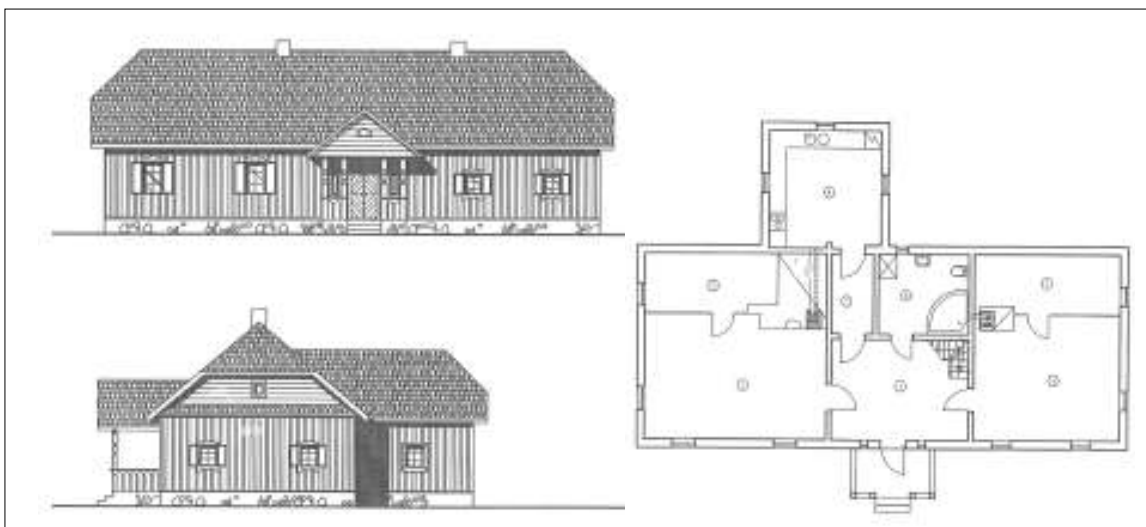
Šio principo taikymas diskutuojamas tarp paveldosauginink . Teigia, a, kad pir, iasia reikia saugoti ir restauruoti tur, paliki, o nei, tis dir tinio, nenaturalaus atkuri, o prie, ōni . Tai teisinga, t k daryti tie, s, kuri gi, tojojé sody v ieteje ar a naujai sigyta, e sklype neliko joki statini ir jokio istorinio literatdinio paliki, o . Tuo, et šis principas la ai tiks ir tikrai praturtins lietuvišk, kai, . Gal ut nepavyks nustatinti atskiro, is su tilio, is ūitine, is detale, is ar specifiniais konstruktyvniais ele, éntais, kuri atkurti ne, ano, a, t et autentišku statini siluetu, vietiniu kolobritu, ūdingo, is, a žosios architektūros for, o, is tikrai ūs gali, a džiaugtis. Siuo atveju taip pat ne ūs gali, a apsléiti t e specialist pagal ōs, priesingu atvej ū kilt pavojus padaryti es, ini klaid ar netyčia slystelti kičo pusen.

5. Jeigu sen j projekt ir analog pritaiky, as nera prii, tinas ar a tiesiog nepavyksta rasti tinka-prototip, kurie atitikt ūs poreikius, gali, e t s ška n a a p-o-ekt ot stat n s , n ž ne nes a ko v d a s s šte mas, ats ž ve g d a m i i n d v d a s statyto o f n k n s p a g e d a v m s, t et, ka p t e c o o p n c p o atve, t n a p v a o n e ats ž ve g t i sody a , stat n s fo m o a n c s es m n s v e k s n s .

Tai prastas naujo statinio projektav, o kelias, vadovaujantis projektav, o s lygo, is, t endraisiais projektavimo ir statybos proces ūs reglamentuojančiais doku, éntais ir šio, is reko, éndacijo, is. Siuo atveju projekto sek, t e, ia architekto su t ilus požiūris vertinant aplinkos ir istorin kontekst, teisingai nustatant savo as, enines kury ūnes invazijos, astel .

. Gali, i ši, tiniai atvejai, kai susidursi, e su tipologiškai naujais statiniais, kuri senajai, e kai, e ne ūvo, pavyzdžiui, ūziejines patalp ūs, sp ūrto sales, naujos ga, y ūs patalpos, o ky, o staigos, vies ūčiai ir pan. Kartais tokie, s t fks-la, s taip pat gali pasitarnauti senosios daržini, alun ar kitos erdves. Bet jei tai netinka, a, teks t engt v s ška n a s, v e t n a m a o t e k t n a n p a k m i n e d i n g s p o e k t s, k e s e s a m a a p t k a g a e t d e n t s a a k o n t a s t o, arba niuanso principais. Visais atvejais nauji statiniai neturet tapti do, inuojančiais, t et sayo sprendiniais akcentuot t esa, k r a s t o v a i z d t e i ū z s t a t y, i r t v y k d o, i t i k v i e š o j o a r c h i t e k t u r i n i o k o n k u r s o k e l i u, d a l y v a u j a n t e k s p e r t a, s ir visuomenei.

Aptare, e dažniausiai pasitaikančias situacijas ir išskyre, t e š e š i s s o d y ū s f o r, a v i, o p r i n c i p u s. J ū s s i t u a c i j a t a i p p a t ū s p a n a š i v l e n i š, i n e t p r i n c i p, t e t g a l i, o s i r v a i r i o s i š i, t y s, g a l i, i k e l i p r i n c i p d e r i n i a i. P a v y z d ž i u i, j ū s s k l y p e g a l i ū t i l i k s p u i k i a i i š s i l a i k s s v i r m a s, a p g r i u v u s i p i r t e l e, o g y v e n a, o j o n a, o l i k t i k p a, a t a i. T o k i u a t v e j u n e a p s i e i s i m e b e i n d i v i d u a l a u s k ū m p l e k s i š k o s p r e n d i, o, p a v y z d ž i u i, v i e n s t a t i n r e s t a u r u o j a n t, k i t a ū t e n t i s k a i a t s t a t a n t, o t r e č i s t a t a n t p a g a l n a u j p r o j e k t .

Rekonstruota dvigalé pirkia su pristatytu prieangiu ir priestatu – virtuve (8). Priemenėje įrengtas sanitarinis mazgas. Arch. R. Navidauskiené, R. Bertasiūté, 2007 m.

SODYBOS FORMAVIMO PRINCIPAI

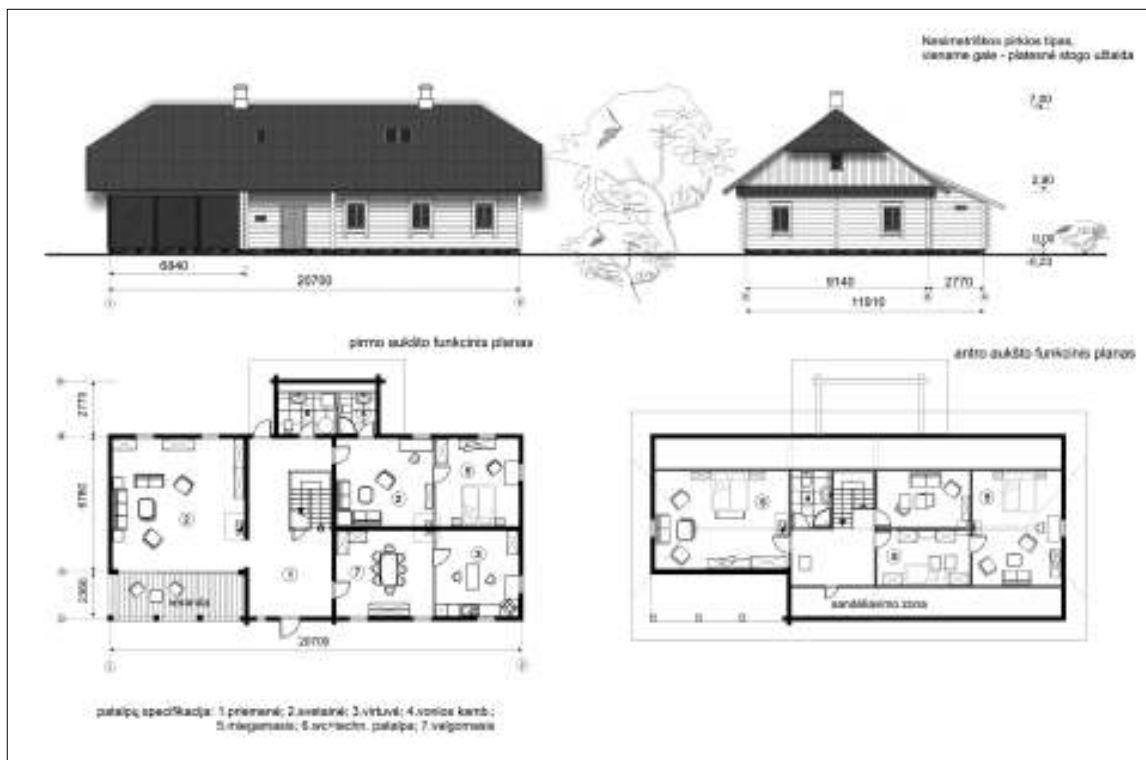

Sėkmingų senųjų statinių rekonstrukcijų pavyzdžiai Aukštaitijos nacionaliniame parke. [R. Bortkūno 2007 m. nuotr.]

Viengalės pirkios projektas, parengtas pagal dar stovinčio prototipo apmatavimus. Statinio išplanavimas visiškai pakeistas ir pritaikytas šiuolaikiniams poreikiams. Arch. N. Norvaišaitė, 2006 m.

REKOMENDACIJOS

Naujai parengti dvigalių pirkių projektai. Pirmasis – siekiant maksimaliai išsaugoti senojo statinio visumą ir keičiant tik vidaus išplanavimą. Antrasis – drąsiai įvedant šiuolaikinius funkcinių poreikių sprendimus, naudojant kampinį padidinto ploto įstiklinimą, terasą ir plokštuminius stoglangius. Statinys modernizuotas, bet išsaugoja būdingas senąsias proporcijas ir detales. Aiškus „senosios“ dalies ir naujų detalių atskyrimas neužgožia ir papildo vienas kitą.
Arch. N. Norvaišaitė, 2007 m.

Apibrėžiant, imant princip teiginius, priegybtinai nurodomė vadovautis pagrindiniais sodybos formavimo veiksniais.

Kitame skyriuje pateiksime šiuos veiksnius (nuo sklypo formavimo iki stiliaus) ir išskirsime pagrindinius jų elementus; glaustai pateiksi, kaip apibrėžini. Senąja, eikai, e (to a tekste žymės ne a dėm's) nustatysi, e reko, enduoja, us ir privalomus sprendimus vykdam dālinius restauravimo, o, rekonstrukcijos darbus ar nauj staty (to a tekste žymės ne a dėm's N).

Privalomi sprendimai pateikti remiantis Aukštaitijos nacionalinio parko apsaugos reglamentu ir LR Aplinkos, ministerijos patvirtintais statybos ir projektavimo, o procesus reglamentuojančiais teisiniais aktais.

Jeigu pavyks nustatyti teising požiūr savo statinio projektavimo, o ir statybos organizavimo, pasirinkti teising princip ar j derin, jeigu pavyks išskirti lemiamus sodybos formavimo veiksnius ir pasirinkti teisingus j realizavimo, o sprendimus, jeigu šiuos sprendimus profesionaliai vykdys projektuotojai ir statybos vykdytojai, neabejotinai bus pasiektas rezultatas, kuris pateisins jus lukesčius, paliks verting palik, jįs vaikāčia, s, prisidės prie nepakartojama, o aukštaiči etnografinio paveldo išsaugojimo, o ir, etodiškai pagr sto praturtinimo.

Pagrindiniai sodybos formavimo įtakoiantys veiksniai

Sklypo formavimas eifas, g rntas

SK – esa, as, naturalus. NS – pageidautina ga, -tiškai naturalus, neniveliuotas; esant techniniais poreikiams, dirbtinai formuojamas, as nežymiai keičiant esančias sąlygas.

Užstatymo tankumas (sklypo ploto ir užstatyto plot santykis):

SK – oficialiai nenormuotas, tradiciškai susiklost s. NS – reko, enduoja, as 2-1 vienkiemiuose ir padrikuose kaimuose, iki 2 – siaurasklypiuose gatviniuose kaimuose. Projektuojant privaloma to laikytis, jei tankis reglamentuojamas ir nurodomas rajono savivaldybės išduotose projektavimo sąlygose.

Užstatymo intensyvumas (sklypo ploto ir vis statinių bendro plot santykis):

SK – oficialiai nenormuotas, tradiciškai susiklost s. NS – reglamentuojamas, as ir nurodomas rajono savivaldybės išduotose projektavimo sąlygose.

Statinių išdėstymas, e m f o r m a v i m a s

SK – istoriškai susiklost s, atspindintis ūvsi funkcijas; na, as ir svirnas dažniausiai statyti lygiagrečiai, ūkiniai pastatai laisviau, ga, ytiniai – kiek toliau; erdves tarp namų ne per dideles, kiek, ai

dažniausiai 1-2 namų plotai, atstus tarp namų, o ir svirno 1-2; kiek, ai dažniausiai du ar trys išsvirusis, esantis tarp namų, o ir svirno, ūkinis prie tvart bei kluoniena.

NS – pageidaujama, a kuryms išskaidinti senj užstatyti su nauju, išsaugant esančias erdves ir atstus tarp statinių ir želdinių.

Statinių tipologinis sąrašas

SK – tradicin vidutinio ūkio sodybų sudarydavo 4-6 statiniai, kartais ūdavo ir daugiau: gyvenamas namas / pirkia; ūkiniai pastatai – svirnas / klėtis, ratinė / vazaune, tvartas, klojimas / kluonas (klaidas), daržinė, pirtis, lauko virtuve / viralinė, lauko rūšys, ledainė. Didesniuose ūkiuose atsirasdavo ir ga, ytiniai pastatai: kalve, karšykla, ūlo velykla, ūlūnais, aliejaus spaudykla, rūkykla.

NS – sodybų sudaro: gyvenamas namas, as (naudojamas, as ir sveči apgyvendinti, ui); ūkiniai pastatai – daržinė, klojimas (naudojamas, i kaip sandėliavimas, o patalpa, garažas, pokylio patalpa, sveči apgyvendinimo vieta), svirnas (naudojamas kaip sandėliavimas, o patalpa, dirbtuve, sveči apgyvendinimo vieta), tvartas (naudojamas, as kaip sandėliavimas, o patalpa, garažas, dirbtuve), pirtis, lauko virtuve / atviras ugniakuras, pavesinė, lauko rūšys.

Keičiamieji, taka, akstės, dangos

SK – natūralios vejos, natūralios gruntines dangos.

NS – pageidaujama, a natūralias vejas ir gruntines dangas derinti su nelšvengiamai reikalingomis kietomis sutankinto žvyro/skaldos grunto, lauko rieduliais, ediniais trinkelėmis ar lent dangomis.

Ne dideli atstumai tarp statinių nors ir neatitinka šiandieninių priešgaisrinių reikalavimų, bet yra jaukūs ir būdingi senajam kaimui. Aukštaitijos nacionalinis parkas [R. Bortkūno 2007 m. nuotr.]

REKOMENDACIJOS

Transporto pėjonės, parkavimas

SK – arkliasis ar jaučiamasis traukia, i veži, ai, roges; žė, es akio padargai.

NS – projektuojant nu, ato, as gali, as sody/os ir jos sveči technikos parkas: nuosavifauto, o iliai, sveči auto, o iliai, žė, es akio technika, rekreacine technika.

Žėdina

SK – svarūs ir dažniausiai rūpestingai prižiūri, as kiekvienos sody/os ele, entas. Tai geli darželiai, sodas, pagrindiniai ir dekoratyviniai sody/os edžiai ir kra, ai, turintys tiek estetin, tiek funkcin, tiek itologin pras.

NS – reko, enduoja, a rengiant sody/os apželdini, o projekt panaudoti lent kelet sen j tradicinį apželdini, o ele, ent : veisiant sod naudoti ne tik naujas, odernas žė, augi vais, edži veisles, et ir prasto dydžio, edžius; utinai priešais pagrindinius na, fasadus rengti tradicini geli darželius, kuri spalvos taps puikiu akcentu sien fone; utinai sody/os plote pasodinti lent po vien svar, lietuvišk, ed : žuol, uos, liep, klev, šer, ukšn ar erž, privažiavi, apsoodinti liep ar klev aleja; priesvejin pūs apsoodinti tanki laj turinčiais, edžiais; visais atvejais nesku, ekite su, oderniais, šia, kraštui neudingais, egzotiskais atvežtiniais augalais, nes visada jie, s gali, a rasti ne prastesn vietin puik pakaital

Dėtinė vandens telkinė

SK – kur ne udavo natūrali vandens telkini, ūvo kasa, os kadros, tvenkinukai, kurie tarnaudavo akio veik, es;

NS – kadros, tvenkiniai rengia, i siekiant aplinkos gerini, o tiksl ar a reikalaujant apsaugos nuo gaisr s lygo, s, jei arčiau kaip 2, nuo statini nera natūrali vandens telkini ; vandens telkiniai projektuoja, i, o viršijus leidžia, plot, privalo, ai derinami.

Mažė statinė, atlyas

SK – sen j sody/os, e statini sudare ne, ažai, ažosios architektūros objekt : 1) kryžiai, koplytstulpiai, stogastulpiai; 2) tvoros, vartai, varteliai; 3) šuliniai; 4) s, ulkieji ukiniai pastatai, priestatai (alkines, paukštides, lauko tualetai, kt.); 5) lieptai, tilteliai; 6) stogines; 7) lauko suolai, stalai; 8) aviliai; 9) alandines, inkilai, lesyklos.

NS – projektuojant kary iskaai derina, as sen j statini asorti, entas ir stilistika su naujais funkciniais poreiklais. Siandien dažniausiai tai ūna: 1) tvoros, vartai, varteliai; 2) šuliniai; 3) s, ulkieji ukiniai pastatai, priestatai (alkines, valtines, šiltna, iai, lauko tualetai, voljerai ir kt.); 4) lieptai, tilteliai; 5) stogines, pavesines; 6) lauko alda, ugniavietes; 7) vaik žaidi, ir sporto renginiai; 8) inžinerini siste, statiniai ir renginiai.

Dėdžiausi vizualin tak, e statini, sklype daro tvor siste, a, kuri rengiant reko, enduoja, a:

tvor raš, aukšt ir proporcijas pasirinkti atsižvelgiant statini stili ir funkcinis poreikius; siekiant vieningesnio vaizdo, sodyboje tvirti ne daugiau 2–3 tip tvoras; priklauso, ai nuo pasirinkto vieno iš šeši sody/os for, avi, o princip, gali uti naudoja, a tik natūrali vietinė žaliava – žar ai (karkl), šakds (egli), r steliai, pusr sčiai, kartys, karteles (alksni) tašeliai, neol iuotos lėnteles (egli ar puš) ar a šiulaikinio, edienos asorti, ento gaminiai, parinkti pagal naujai parengtus projektus, kurie privalo atitikti tradicini tvor svar, iausius sprendimus.

Laikantieji tvor kuolai gali uti tvirtina, i ant ūetoninio pa, ato; tvoros turi uti ažarines, e cokoli, ne aukštesnes nei 1,5, ; na, valdas ir vieš erdv, skiriančioje tyroje rengia, i ažariniai vartai gali uti vienos ar a dviej varči, sutvirtinti viršvarte („ro, u“), puosti dekoratyviniais pjaustiniais; tvor ir vart polichro, ija nereko, enduoja, a; draudžia, a tvoro, is aptverti paežeres, paupius, isk, asyvus ir kitas vieša, naudoji, ui pritaikytas teritorijas (apžvalgos aikštes, rekreacines zonas ir kt.).

Reikalavi, ai liepta, s, nu, atyti Aukštaitijos nacionalinio parko apsaugos reglamente: maksimalus liept ilgis 1,5, ; aksi, alus ilgis už pakrantes, eld rios 2, ; aksi, alus plotas 3, 2.

Ypatingi reikalavi, ai kelia, i, edirfi kryži, koplytstulpi, stogastulpi rengi, ui: jie stato, i prie sody/os, kai, pradžioje, kai, kapinaiteše, kryžkeleše, palaukese, paupiudše, paežerese, pa, iskese; koplyteles kelia, os, edžius; kryžiai, koplytstulpiai, stogastulpiai ir koplyteles, edžiuose gali uti puosti geležine, is viršūne, is – „saulute, is“; ediniai kryžiai iki 6–7, aukščio, asyvas, galusiai dekoruoti ažariniams orna, entais (drožiniais); kryž, a puosta ni, ū ar a koplytele su stogeliu, kryž, os pečiai už aigia, i trilapio augalo orna, entū ar rutulio forma.

Kryžiai stato, i fasadineje gyvena, oje na, o puseje, darželyje; kryžiui naudoja, a žublo, ediena; ediniai koplytstulpiai 4–6, aukščio, koplytele su stogeliu iskelia, a koplytstulpio viršuje ar a ko, ponuoja, a koplytstulpio korpus; koplytstulpio korpusas ir koplytele santariai dekoruoti, isryškinti koplyteles karnizai.

koplytel kelia, os švent j skulptareles ar skulptarines grupės, skulptareles ryškios polichromijos.

Antžė, ine kryždir ūstes pa, inklo dalis gina, a iš žuol ar uosio, šverft j skulptareles drožia, os iš liepos ir talpina, os po stogeliu.

Kryžiai, koplytstulpiai, stogastulpiai aptveria, i neaukšta (1,5,) tvorele, apsoodina, i gele, is (lelijos, ratos, plnavijos, gvazdikai ir kt.) ar a šalia sodina, i dekoratyvas kra, ai (jaz, inas, alyva).

2. Laikotarpinė sistema

Elektrinė sistema

SK – nebuvo.

NS – privaloma, ai projektuojama, as pagal vietos skirstomųjų tinklų išduotas sąlygas; individualus, alternatyvinis, panaudojant saulės, vėjo ar vandens jėgaines; Aukštaitijos nacionalinio parko apsaugos reglamentas nurodo, kad kultūriniuose draustiniuose saulės energijos akumuliacinio įrenginių ant pastatų stogų ir prie išorinių sienų įrengti negalima.

Dujų tiekimas

SK – nebuvo.

NS – centralizuotas, pagal dujų tiekėjų išduotas sąlygas.

Vandens tiekimas, kaupas, šildymas

SK – šachtiniai šuliniai, šaltiniai; nedidelis lietaus vandens kaupimas medinėse talpose prie šulinių – kubiluose, statinėse; vandens šildymas ant ugniakurų.

NS – pagal išduotas projektavimo sąlygas privalomai projektuojamas prisijungimas prie esamų vandentiekio tinklų arba individualus artezinis vandens gręžinys; rekomenduojamos šiuolaikiškos ir ekologiškos lietaus vandens kaupimo bei vandens šildymo panaudojant saulės kolektorius, sistemos (aptarnaujanti šias sistemas techninė įranga (tarp jų ir ant stogų montuojami saulės kolektoriai bei baterijos) leidžiama įrengti, kadangi tai neišvengiama, nes ir kontrastuodama su autentiška aplinka jai nekenkia. Išimtis – Aukštaitijos nacionalinio parko teritorija.

Nuotekų valymas, šalinimas

SK – sisteminio valymo nebuvo.

NS – pagal išduotas projektavimo sąlygas privalomai projektuojamas prisijungimas prie esamų nuotekų tinklų arba įrengiamas individualus nuotekų valymo įrenginys. Atskirais atvejais projektavimo sąlygos leidžia naudoti nuotekų kaupimo rezervuarus, sudarius sutartį su juos aptarnaujančiomis organizacijomis, tačiau šis kelias nėra rekomenduojamas, nes:

- kaupimo talpa ir jos įrengimas kainuos ne daug pigiau už nedidelį biologinio nuotekų valymo įrenginį, kurio aptarnavimas nereikalaus papildomų išlaidų;

- laikant nuotekas savo kieme, visada yra pavojus justi nemalonius kvapus ir patirti ekologines avarijas patekus nuotekoms į gruntą;

- nėra garantijų, kad nuotekas išvežantis transportas jas išveš į priklausantį valymo įrenginius, o neišpils už kelių kilometrų nuo jūsų sodybų vietės.

Nuotekų kaupimo rezervuarai toleruoti tai atvejais, kai, nesant netoli natūralių vandens telkinių, nėra kur išleisti išvalytą vandenį, o netinkamas gruntas neleidžia įrengti infiltracinių laukų arba šulinių.

Žaibolaidžiai

SK – inžinerinių įrenginių nebuvo, žaibolaidžiais tarnavo sodybą juosiantys aukšti medžiai.

NS – rekomenduojama kontūrinė arba stulpinė

REKOMENDACIJOS

*Viengalė ir dvigalė pirkios.
Aukštaitijos nacionalinis parkas [R. Bortkūno 2007 m. nuotr.]*

*Rytų Aukštaitijai būdingas klojimų sienų ir stogų aukščių santykis.
Aukštaitijos nacionalinis parkas. [R. Bortkūno 2007 m. nuotr.]*

ir pagrindinių elementų aukštį, išsaugant jų proporcijas, bendrą siluetą ir visų statinių tarpusavio aukščių santykį;

Sienos pakėlimas virš perdangos, siekiant padidinti pastogės / mansardos aukštį, yra nepageidautinas, nes iškreipia charakteringas statinio proporcijas.

Privaloma neviršyti Aukštaitijos nacionalinio parko apsaugos reglamente numatytų ir projektavimo sąlygose nurodytų maksimalių statinių aukščių: gyvenamieji namai ir klojimai iki 9 m aukščio; kiti statiniai iki 8 m aukščio.

4. Statinių vidaus planavimas

Patalpos, zonavimas:

SK – tradiciškai susiklostęs pagal funkcinius poreikius:

- asimetrinė viengalė pirkia su gyvenamąja pirkia su krosnimi ir negyvenama priemene, kartais sudalinta patalpomis;

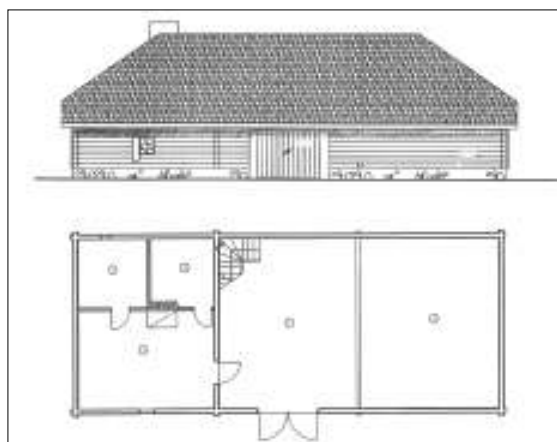
- dvigalė pirkia su didele priemene viduryje, gyvenamąja pirkia viename gale ir antrąja pirkia ar pirkaitė (daiktų ir maisto podėliui) arba kamara (svečių nakvynei) kitame gale;

- didėjant namui gyvenamosios patalpos dažnai sudalinamos į daugiau kambarių.

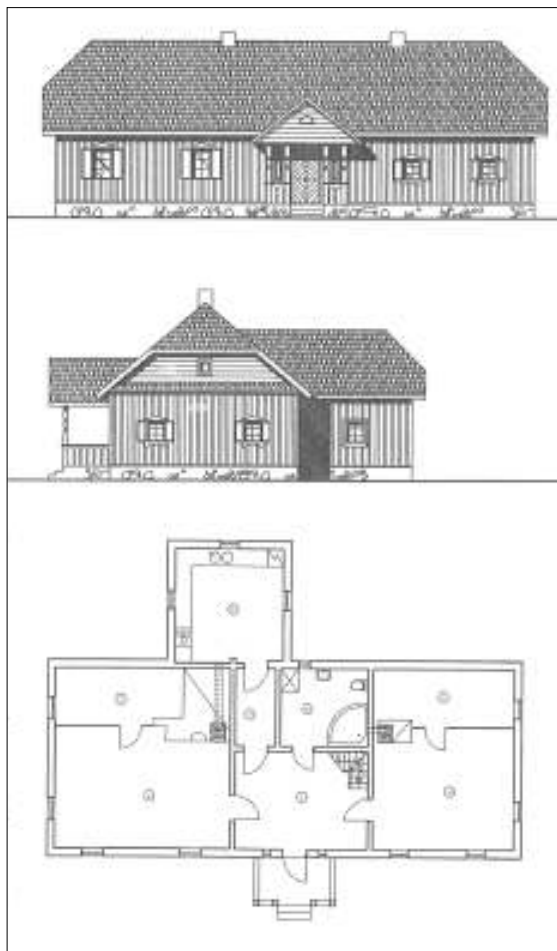
NS – priklausomai nuo pasirinkto vieno iš šešių sodybos formavimo principų, galimi visi planavimo variantai – nuo autentiško iki visiškai laisvo, atspindinčio gyventojų šiuolaikinius poreikius.

Rekomenduojama išlaikyti senojo planavimo pagrindinį principą, tik centrinę priemenės dalį papildant reikalingais šiandieniniais elementais: sanitariniu mazgu, laiptine, katiline, rūbine ir pan., o šonines patalpas, priklausomai nuo namo dydžio, sudalinant į norimą kambarių kiekį ar įvedant atvirą virtuvę;

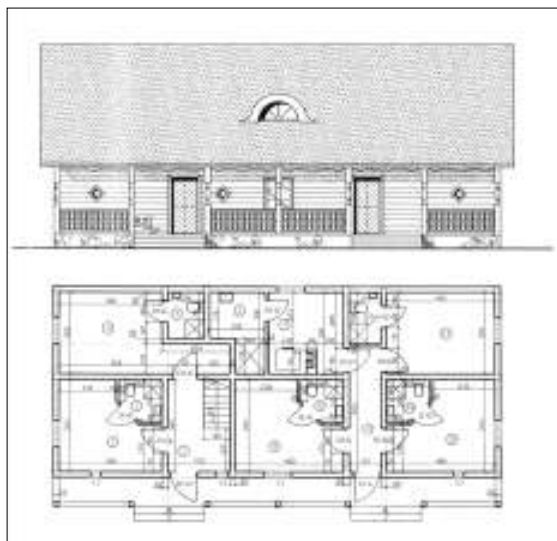
Svirnus, ūkinius pastatus, praradusius jų pagrindinę paskirtį, nesunku pritaikyti sodybos svečių reikmėms ar tiesiog darbo ar rekreacinių daiktų ir padargų podėliui.

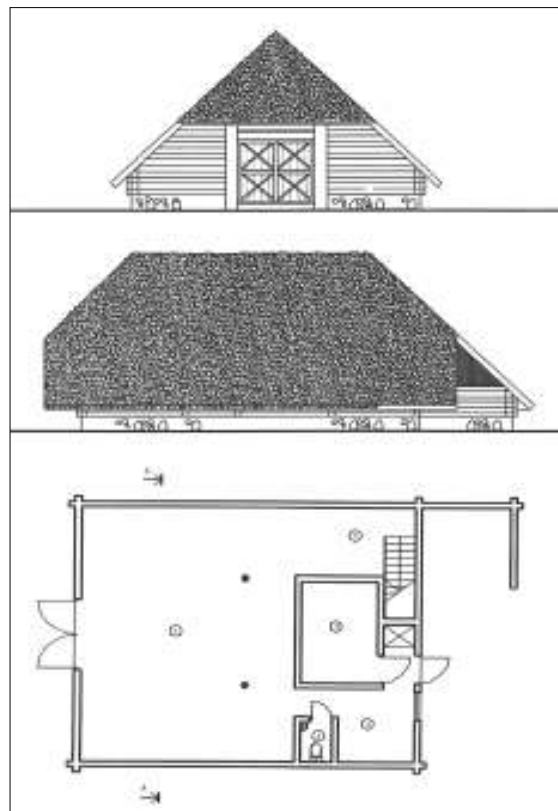
Senas tvartas rekonstruotas įrengiant kūrybines dirbtuves ir gyvenamas patalpas. Arch. R. Navidauskienė, R. Bertašiūtė, 2007 m.

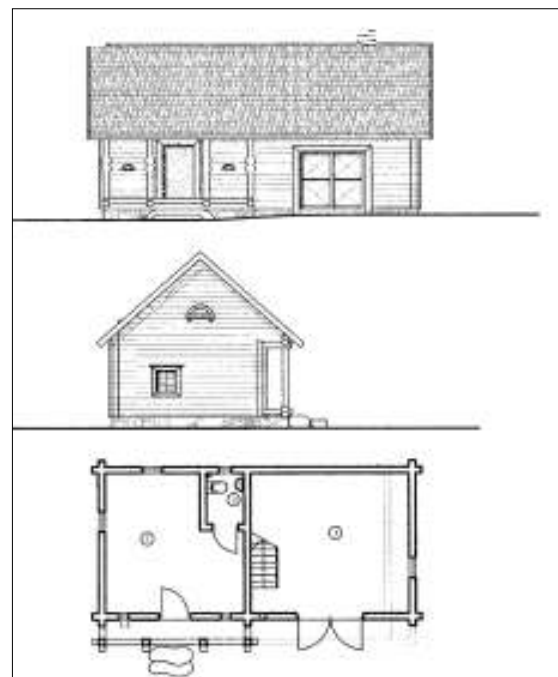
Rekonstruota dvigalė pirkia su pristatytu prieangiu ir priestatu-virtuve.
Priemenėje įrengtas sanitarinis mazgas. Arch. R. Navidauskienė,
R. Bertašiūtė, 2007 m.

Svirnas su priesvirniu pritaikytas rekreaciniams tikslams, įrengti aštuoni
13–22 m² ploto kambariai.
Arch. R. Navidauskienė, R. Bertašiūtė, R. Aranauskas

Rekonstruotas kluonas. Įrengta pobūvių salė, pirtis su priepirčiu, sanitarinis
mazgas, virtuvės zona, poilsio patalpa virš pirties. Arch. R. Navidauskienė,
R. Bertašiūtė, 2007 m.

Svirnas su vežimine papildytas sanitariniu mazgu.
Arch. R. Navidauskienė, R. Bertašiūtė, R. Aranauskas

REKOMENDACIJOS

5. Vidaus inžinerinės sistemos

Šildymas, vėdinimas:

SK – įvairių tipų kieto kuro (malkų) krosnys, šildomosios sienelės ir kt., dūmų pašalinimui ir ventiliacijai naudojant ortakius, dūmtakius, kaminus; įrengimui naudotos degto molio plytos, rečiau kokliai.

NS – galimos visos šildymo ir vėdinimo sistemos. Atitinkamai pasirenkama ir šilumą perduodanti įranga – sienų, grindų radiatoriai, grindų šildymo vamzdynas arba elektros kabeliai, kurie, siekiant interjero dermės, dažnai naudojami kartu, priklausomai nuo apšildomos patalpos paskirties ir pageidaujamos grindų medžiagos.

Šiuolaikinę šildymo ir vėdinimo sistemą rekomenduojama papildyti tradicinėmis krosnimis su įvairiais priedais (viryklėmis, duonkepėmis krosnimis, šildomomis sienelėmis, ugniakurais), kurie pagelbės taupant energiją ir papildys interjerą suteikdami autentiškumą.

Vandens šildymas:

SK – naudojant esamas viryklės, orkaitės, ugniakurus.

NS – priklausomai nuo pasirinkto vieno iš šešių sodybos formavimo principų, galimos visos vandens šildymo sistemos. Dažniausiai vandens šildymui naudojamos elektros energiją naudojančios

talpos (boileriai) arba esamos šildymo sistemos. Verta pagalvoti ir apie ekologišką saulės kolektoriaus įrengimo sprendimą.

Elektros tinklai, ryšių tinklai:

SK – nebuvo, po to įvesti dažniausiai paviršiniu būdu.

NS – galimi visi elektros ir silpnųjų srovių tinklų įrengimo būdai, atkreipiant dėmesį į kokybišką ir saugų kabelių ir kitų elektrotechninių įrengimų montavimą.

Vandentiekio nuotekų tinklai:

SK – sistemingų nebuvo.

NS – priklausomai nuo pasirinkto vieno iš šešių sodybos formavimo principų, galimi visi vandentiekio nuotekų tinklų įrengimo būdai.

Maisto ruošimo įranga:

SK – viryklės, duonkepės krosnys, rūkyklos, atviri ugniakurai.

NS – priklausomai nuo pasirinkto vieno iš šešių sodybos formavimo principų, galima visa šiuolaikinė maisto gamtinimo įranga. Išsaugoti arba įrengti senieji maisto ruošos prietaisai – viryklės, duonkepės krosnys, ugniakurai – ne tik praturtins interjerą, bet ir praplės maisto ruošimo galimybes.

Aukštaitiška viryklė su duonkepiu Mičiūnų sodyboje, LLBM

6. Konstruktyviniai sprendimai, statybos technologijos, medžiagos

Pamatai:

SK – kampiniai akmenys, tarpus užkasant žemėmis, užplūskiant moliu; juostiniai akmenys pamatai, vėliau sutvirtinti kalkių ir smėlio skiediniu.

NS – priklausomai nuo grunto savybių galimi visi šiandieniniai pamatų įrengimo būdai: juostiniai, poliniai, plokštuminiai arba jų deriniai;

- kad teisingai pasirinktume, ypač įtariant aukšto gruntinio vandens galimybę, rekomenduojama atlikti geologinius grunto tyrimus;

- antžeminės juostinių pamatų dalies arba polinių pamatų rostverko rekomenduojama apdaila: betonas, betonas maišytas su lauko akmenimis, natūralių arba skaldytų lauko akmenų mūras; betonas gali būti nudažytas pilka spalva; akmenų mūro siūlės nedekoruojamos ir neakcentuojamos.

Rūsiai po patalpomis:

SK – buvo statomi atskirai arba buvo įrengiami po svirno ar gyvenamojo namo patalpomis.

NS – galima įrengti ir naudoti šiuolaikinėmis specialioms reikmėms, nors ekonominiu požiūriu nėra tikslingi.

Sienos:

SK – renčiamos iš horizontalių apvalių, tašytų arba apipjautų rąstų; lauko sienų storis 18–20 cm; tradicinė mediena – pušis arba eglė; apatiniams vainikams, polangiems, šulams kartais naudotas ažuolas; hidroizoliacijai tarp pamato ir sienojų kartais naudota beržo tošis; vėlesniu laikotarpiu sienos buvo apkalamos lentomis.

NS – priklausomai nuo pasirinkto vieno iš šešių sodybos formavimo principų, galimi visi senieji sienų statymo būdai; leidžiama tik medžio konstrukcijų statyba, t. y. rąstiniai arba karkasiniai statiniai; sienojams galima naudoti tiek vietinę pušį ar eglę, tiek atvežtinę medieną (maumedį ar kedrą);

Sienoms naudoti tekintus rąstus nerekomenduojama, nes tai prieštarauja senųjų statinių stiliui ir architektūriniam pobūdžiui bei dėl netinkamos technologijos yra neilgaamžės ir nepakankamos kokybės.

Apšiltinimui galimos visos šiuolaikinės termoizoliacinės medžiagos. Sienos apšiltinamos iš vidaus arba iš lauko pusės; neautentiškos mūro sienos rekonstrukcijos atveju apšiltinamos ir apkalamos lentomis.

Senieji pamatai statyti naudojant lauko akmenis. Aukštaitijos nacionalinis parkas [R. Bortkūno 2007 m. nuotr.]

Juostinių pamatų arba gręžtinių pamatų rostverko išorinė siena gali būti apmūryta skaldytais lauko akmenimis. Papildomai hidroizoliacijai gali būti naudojamas maumedžio medienos apatinis sienojų vainikas arba 4–8 cm lentų paklotas [R. Bortkūno 2007 m. nuotr.]

REKOMENDACIJOS

Senieji sienų sukirtimo pavyzdžiai. Aukštaitijos nacionalinis parkas [R. Bortkūno 2007 m. nuotr.]

Tekintų rąstų sienojai disonuoja su senosios statybos statiniais, tad nerekomenduojami [R. Bortkūno 2007 m. nuotr.]

Plytų mūro vandens siurblinė sėkmingai rekonstruota: mūro sienų aukštis sužemintas, įrengta medinė perdanga ir nauja medinė pusvalminio stogo konstrukcija, lauko sienos apšiltintos ir apkaltos horizontaliomis rąstų aukščio dailylentėmis. Arch. N. Norvaišaitė, R. Bortkūnas, 2006 m.

Vidinės sienos, atitvaros:

SK – apvalių arba tašytų rąstų, dažnai plonesnių negu laukų sienų – 10–14 cm storio; kartais apkaltos lentomis, vėliau tinkuotos.

NS – priklausomai nuo pasirinkto vieno iš šešių sodybos formavimo principų, galimi visi senieji vidinių sienų statymo būdai arba panaudotos šiuolaikinės plokštinės medžiagos su akmens vatos ar kitais užpildais.

Vertikalūs konstruktyvo elementai – kolonos, laiptai, pertvaros, langų ir durų blokai – montuojami paliekant kompensacinius tarpus arba naudojant specialias aukščio reguliavimo detales. Todėl laukti, kol naujai pastatytas namas džiūdamas natūraliai susmuks nėra būtina [Nuotr. ir iliustracija iš UAB Dreamhouse, 2006 m.]

Statant namus iš rąstų, galima naudoti visas dabartinių gamintojų siūlomas rąstų konstrukcijas, sandarinimui naudojant natūralias, ekologiškas medžiagas – linų pluoštą, avies vilną [UAB Dreamhouse 2006 m. nuotr.]

REKOMENDACIJOS

Priklausomai nuo pastogės/mansardos aukščio ir poreikių, lubų pakalimas gali būti įrengiamas virš (1–2), po (3) arba tarp (4) perdengimo sijų. Mansardos grindų lentos įrengiamos tiesiai ant perdangos sijų (1) arba aukščiau jų (2) [Iliustracijos iš UAB Dreamhouse, 2006 m.]

Lubų apdailai gali būti naudojamos įvairiais būdais kalamos lentos arba šiuolaikinės plokštinės medžiagos [UAB Dreamhouse nuotr., 2006 m.]

Perdangų konstrukcijos:

SK – perdangų konstrukcijos medinės, apšiltintos spaliais, lapais, šiaudais ar samanomis, sumaišytomis su kalkėmis, dažnai užplūktos moliu; dažniausiai nenaudojamos kaip gyvenamojo mansardinio aukšto grindys.

NS – perdangų konstrukcijos medinės, su izoliuota gyvenamojo mansardinio aukšto grindų konstrukcija; jei mansardinis aukštas negyvenamas, grindų konstrukcija gali būti neįrenginėjama ir pati perdanga neizoliuojama.

Stogų konstrukcijos ir medžiagos:

SK – dažniausios medinės pėdinės, sijinės arba gegninės medinės konstrukcijos. Stogas neapšiltintas, apšiltinta perdanga. Stogo denginio medžiagos: šiaudai, nendrės, skiedros, lentelės, gontai, rečiau

REKOMENDACIJOS

*Restauruotų durų pavyzdžiai.
Aukštaitijos nacionalinis parkas, LLBM [R. Bortkūno 2007 m. nuotr.]*

Grindų konstrukcijos ir medžiagos:

SK – paprastai naudotos plūkto molio aslos ir medinės grindlentės.

NS – priklausomai nuo pasirinkto vieno iš šešių sodybos formavimo principų, funkcinių ir šildymo sistemos poreikių, galimos visos grindų konstrukcijos ir medžiagos.

Langai:

SK – medinės konstrukcijos, įstiklinti; sudalinti į šešias (šešiarūčiai) arba aštuonias (aštuoniarūčiai) dalis; būdingas aukščio ir pločio santykis 1:0,7–1:0,8.

NS – rekomenduojama naudoti tik medinių konstrukcijų langus su būdingu 6 ar 8 dalių įstiklinimo suskirstymu; rekomenduojama pasirinkti dvivėrį langų varstymą, pagal galimybes išsaugant autentiškų langų konstrukcijų elementų storių proporcijas.

Įstiklinimui galima naudoti stiklo paketus. Tokiu atveju lango suskirstymą galima daryti ir sąlyginį, tvirtinant suskirstymo profilius virš stiklo paketo (lauko pusėje).

Galima įrengti medinius plokštuminius stogo langus, išskyrus Aukštaitijos nacionalinio parko teritoriją.

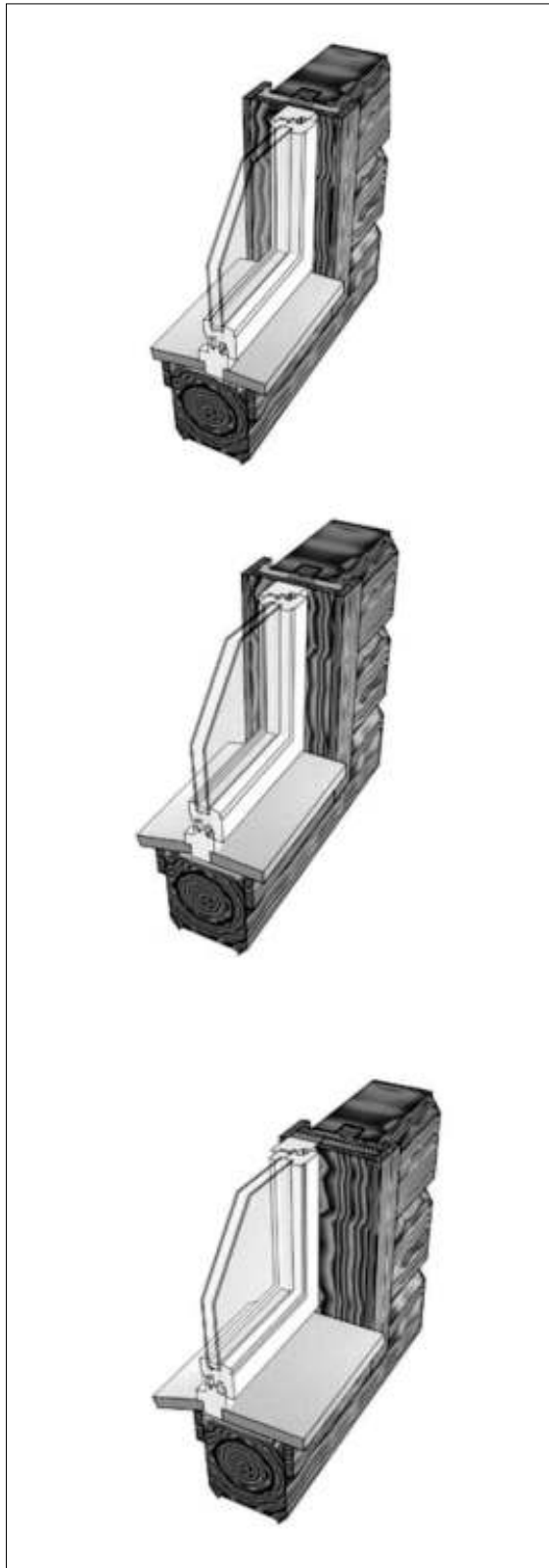
Durys:

SK – medinės, dažniausiai plačių pušinių skaldytų lentų; įvairių konstrukcijų viensluoksnės (viengubų lentų) arba dvisluoksnės (dvigubų lentų) su dekoratyviniu lentų apkalu; viduje naudotos įsprūdinės (filinginės); durys žemos ir plačios: pirkios – vidutiniškai 1,6–1,8 m aukščio ir 0,8–1,1 m pločio, svirno – 1,4–1,6 m aukščio ir 0,9–1,1 m pločio.

NS – rekomenduojama naudoti tik įvairių konstrukcijų medines duris, išsaugant autentiško stiliaus konstrukciją ir dekorą. Galimos ar privalomos išimty: priešgaisrinės metalinės durys iš katilinių ar kitų padidinto gaisrinio pavojaus patalpų; padidinto saugumo, apšiltintos, šarvuotos lauko durys, lauko apdailai naudojant medieną arba medienos imitacijos medžiagas.

Lauko durų dekoro pavyzdys LLBM [R. Bortkūno 2007 m. nuotr.]

Langai gali būti statomi tiek išorinėje, tiek vidurinėje sienos dalyje, naudojant skirtingas tvirtinimo ir angų uždengimo konstrukcijas [Ilustracijos iš UAB Dreamhouse, 2006 m.]

Langų apdailos pavyzdžiai. Aukštaitijos nacionalinis parkas [R. Bortkūno 2007 m. nuotr.]

REKOMENDACIJOS

Slenksčio akmenys LLBM [R. Bortkūno 2007 m. nuotr.]

Išorės ir vidaus laiptai Aukštaitijos nacionalinis parkas, LLBM [R. Bortkūno 2007 m. nuotr.]

Vidaus laiptų įrengimo pavyzdžiai [Nuotr. iš UAB Dreamhouse, 2006 m.]

Laiptai:

SK – išorėje palipimui iki namo ar svirno grindų lygio naudoti plokšti akmenys arba vienos trijų pakopų mediniai laipteliai; namo viduje užlipti į mansardinį aukštą – kopėčios arba uždaros konstrukcijos mediniai laiptai.

NS – priklausomai nuo pasirinkto vieno iš šešių sodybos formavimo principų, galimos visos vidaus laiptų konstrukcijos ir medžiagos; lauko palipimams (ypač į svirus) rekomenduojama išsaugoti natūralaus akmens ar lengvų medinių laiptelių stilistiką, jų konstrukciją jungiant su prieangio ar priesvirnio apatinių vainikų rąstais.

REKOMENDACIJOS

Senujų kaminų pavyzdžiai. Aukštaitijos nacionalinis parkas [R. Bortkūno 2007 m. nuotr.]

Naujų kaminų pavyzdžiai [R. Bortkūno 2007 m. nuotr.]

Jrengiant kaminą iš specialių blokelių, naudojama metalinė konstrukcija, kuri leidžia virš stogo esančią kamino dalį mūryti iš plytų. Vietose, kur kaminas kerta medinės perdangos ar stogo konstrukcijas, būtina įrengti iš nedegių medžiagų pagamintus išplatinimus, kad atstumas tarp dūmtraukio vidinės sienelės ir medinės konstrukcijos būtų ne mažesnis kaip 38 cm [R. Bortkūno 2007 m. nuotr.]

Angų formavimas:

SK – angų formavimą įtakoja griežtas funkcionalumas, būdingas simetriškumas, ritmas; būdingas proporcinis santykis: sienos 14 vainikų, langai nuo 4 vainiko, durys nuo 1–2 vainiko, virš langų 3 vainikai; langų su apvadais aukštis dažnai sudaro pusę sienos aukščio.

NS – projektuojami vadovaujantis senųjų prototipų dydžiais ir proporcijomis; atskirais atvejais, priklausomai nuo pasirinkto sprendimo principo, įvedamos šiuolaikinei architektūrai būdingos didesnės angos (vitrosos) ar erdvės (verandos). Šiais atvejais rekomenduojama projektuoti taip, kad senieji elementai išliktų visiškai nepakeisti ir būtų aiškiai identifikuojami. Tai padės išryškinti senųjų ir naujųjų elementų privalumus ir estetines vertybes, žmogus galės aiškiai suprasti ir atskirti vertingas autentiškas senąsias detales.

Dekoratyviniai elementai, puošyba:

SK – puošybos elementų naudojimas labai santūrus, išimtinai tektoniškas – akcentuojami charakteringi, konstrukciškai reikšmingi elementai; pagrindinės puošybos priemonės: tradicinė polichromija, drožyba, apkalų dekoras, langų skaidymas, skulptūrinių akcentų naudojimas; akcentuojama ir puošiama: langų ir durų apvadai, langinės, gegnių ar perdangos sijų galai, vėjalentės, karnizinės lentos, kiti apkalai.

NS – naudojant puošybos elementus, privaloma išlaikyti būdingą santūrų stilių, nepadauginti puošiamų vietų, pasirenkant ir akcentuojant atskiras svarbias detales; naudojant dekoro, ornamento elementus, privaloma remtis istorine ar etnologine medžiaga ir laikytis tradicinių sprendimų, išlaikyti būdingus konstrukcijų sprendimus, detalių storius, kitas svarbias proporcinės savybes.

Spalviniai sprendimai:

SK – spalviniai sprendimai santūrus, artimi gamtos spalvoms, diktuojami vietinių žaliavų ir technologijų; spalva kaip puošybos elementas naudojama išryškinti tektoniškai ir psichologiškai reikšmingoms vietoms ir detalėms: langams, durims, prieangiems, priesvirniams, kryžiams, koplytstulpiams, stogastulpiams; svarbią, akcentuotą vietą bendrame sodybos kolorite užima ir spalvingi gėlių darželiai bei apgalvotas sodybos krūmų ir medžių pasirinkimas; panašus spalvos naudojimo principas būdingas ir intejerui, kur pilkšvai rusvo grindų, sienų, lubų kolorito fone puikiai dera spalviškai aktyvesnės detalės: tekstilės dirbiniai, dekoruoti baldai, krosnys, paveikslai, sienų apmušalai.

NS – projektuojant privaloma išlaikyti būdingą kaimo koloritą. Rekomenduojami šie sprendimai: pamatai – natūralus arba pilkai dažytas betonas, natūralus lauko akmuo; sienos nuo šviesių iki

*Konstrukcijų puošybos elementai.
Aukštaitijos nacionalinis parkas, LLBM [R. Bortkūno 2007 m. nuotr.]*

REKOMENDACIJOS

*Perdangos sijų puošyba panaudota naujo statinio statybos metu
[R. Bortkūno 2007 m. nuotr.]*

tamsių tonų, geltonai rudo arba visų atspalvių pilko kolorito; stogo danga nuo vidutinių iki tamsių tonų, visų atspalvių rudo arba pilkai juodo kolorito; stogų pakalimai dažomi sienų spalva; langų rėmai balti; lauko durys baltos, sienų kolorito spalvos arba dekoruotos, remiantis autentiškais pavyzdžiais; langų, durų apvadai, vėjalentės balti arba sienų kolorito spalvos; langinės baltos arba dekoruotos, dažytos, remiantis autentiškais pavyzdžiais; kaminai molio plytų, pilkai dažyto tinko arba stogo spalva dažyta skarda; tvoros, kiti mažieji statiniai nuo šviesių iki tamsių tonų, geltonai rudo arba visų atspalvių pilko kolorito. (**Spalvinių sprendimų pavyzdžiai pateikti trečiame viršelyje**).

Neleistini mėlyni, žali ir ryškūs visų spalvų deriniai, kurie atskirais atvejais naudojami durų, langinių ar kitų elementų dekorui.

Interjeras:

SK – tradiciškai santūrus ir funkcionalus; pagrindinis elementas, užimantis iki 1/4–1/5 patalpos ploto, yra šildymo, maisto gaminimo vieta – duonkepė krosnis, ugniavietė, viryklė, šiltasienė, stačiamalkė krosnis; baldai mediniai, su atskirų detalių puošyba: suolai, stalai, kėdės, lovos, spintos, skrynios, komodos, komodinės skrynios, kampinės, sieninės lentynėlės.

NS – interjeras įrengiamas individualiai, priklausomai nuo pasirinkto vieno iš šešių sodybos formavimo principų.

Projektavimo ir statybos darbų organizavimas

Įsigijus žemę arba įvertinus esančius statinius savo sklype ir nusprendus pradėti rekonstravimo ar naujos statybos darbus, labai svarbu tinkamai pasiruošti, nes teks susidurti su pačiais įvairiausiai klausimais, pradedant nuo projektinės ir statybinės dokumentacijos rengimo ir baigiant pačios statinių ir inžinerinių įrenginių statybos organizavimu, kontrole ir kt.

Tikslinga pradėti nuo vizito pas rajono savivaldybės urbanistikos skyriaus specialistus, kurie, susipažinę su jūsų turimais žemės ir statinių nuosavybės dokumentais ir jūsų pageidavimais, informuos, ar nėra jokių kliūčių pradėti projekto rengimą ir jį atlikus bei suderinus gauti savivaldybės leidimą pradėti statybos darbus. Taip pat jie informuos, kokie galimi apribojimai, numatyti visuose LR Aplinkos ministerijos patvirtintuose su

projektavimu ir statyba susijusiuose teisės aktuose bei Aukštaitijos nacionalinio parko apsaugos reglamente.

Norėdami sėkmingai realizuoti savo planus, jūs turėtumėte numatyti penkis savo būsimos veiklos etapus ir sprendžiamus klausimus.

Pirmas etapas. Organizacinė priešprojektinė veikla

Jūs turėsite atlikti visa tai, ko reikia, kad galėtumėte pradėti vykdyti projektavimo darbus:

1. Patikrinti žemės nuosavybės dokumentus ir įsitikinti, kad žemės paskirtis tinkama statiniams statyti ir nereikalauja papildomai rengti specialiujų ar detaliųjų planų, namų valdos riba nustatyta, servitutai, apsaugos zonos, kaimynai ar kitos priežastys netrukdo ir jokių kliūčių nėra.

2. Užsisakyti ir parengti naują topografinę nuotrauką, kuri privaloma rengiant sklypo planą. Jeigu jūs tiksliai dar nežinote savo statinių ir inžinerinių tinklų statybos vietos, tikslinga kreiptis į architektą, kuris, pradėdamas rengti statinių koncepciją, įvertintų ir vietos pasirinkimą.

3. Turėdami tinkamus žemės nuosavybę liudijančius dokumentus, topografinę nuotrauką ir, esant galimybėms, eskizinius projektus, privalote kreiptis į jūsų rajono savivaldybės urbanistikos skyrių su prašymu projektavimo sąlygoms gauti. Gautas projektavimo sąlygų sąvadas apibrėš ne tik reikalavimus sklypo planavimui ir architektūrai, kuriais vadovausis jūsų pasirinktas architektas, bet ir nurodys jums, kokie reikalavimai keliami dėl aplinkosaugos, paveldosaugos, vandentiekio nuotekų tinklų įrengimo, prisijungimo prie elektros tinklų ir kitų jums aktualių pusių. Tuo pačiu taps aišku, su kokiomis institucijomis jums reikės parengtą projektą suderinti.

4. Prieš pradėdant vykdyti projektą verta dar kartą įsitikinti jūsų statybos finansavimo plano realumu. Jei jūs planuosite naudotis bankų paslaugomis arba teiksitate projektą ES struktūrinių fondų paramai gauti, turite įsitikinti, ar tam nebus jokių kliūčių, taip pat atlikti preliminarų esamo turto vertinimą, pasitarti su draudimo kompanijomis, sužinoti kredito įforminimo, hipotekos sąlygas, pradėti galimybių studijos ar verslo plano rengimą.

5. Atlikti esamos vietos ir statinių, ypač turinčių išliekamąją vertę ar esančių jautrioje gamtinėje aplinkoje, foto ar vaizdo fiksaciją, kuri jums atliks istoriografinį vaidmenį ir bus reikalinga konfliktinės situacijos atveju.

Antras etapas. Projektavimas, projekto derinimas ir statybos leidimo gavimas

Jūs turėsite atlikti visa tai, ko reikia, kad galėtumėte pradėti vykdyti statybos darbus:

1. Pasirinkti jums tinkamą ir turintį reikiamą kvalifikaciją projekto vadovą, kuris, atsižvelgdamas į jūsų planus ir projektavimo sąlygų sąvade nurodytas sąlygas, sudarys projektavimo užduotį ir suburs projektavimo grupę. Jei projekto vadovo atestata turi jūsų pasirinktas architektas, šią funkciją gali atlikti ir jis.

2. Parengti techninį arba techninį darbo projektą. Jį sudarys bendroji dalis, kurią parengs projekto vadovas, bei sklypo plano ir architektūrinė dalys, kurias parengs architektas. Kitos techninio projekto dalys – konstruktyvinė, aplinkosauginė, elektros tiekimo, vandentiekio, nuotekų valymo, interjero, apželdinimo ir t.t. – gali būti rengiamos jums pageidaujant arba jeigu to reikalauja projektavimo sąlygos.

3. Rekomenduojama sudaryti sutartį su architektu dėl autorinės priežiūros vykdymo, kurios metu bus išspręsti daugelis konstruktyvinių mazgų,

apdailos detalių, medžiagų pasirinkimo ir dizaino klausimų, kurie, nerengiant darbo projekto, negalės patekti į techninio projekto apimtį.

4. Atlikti grunto tyrimus (žvalgybinius gręžinius ir kūginio slėgio skaičiavimus), be kurių jūs negalėsite pasirinkti tinkamos pamatų rūšies ir kvalifikuotai parengti pamatų konstrukcijos projekto.

Jeigu yra tikimybė, kad jūsų sklypas gali būti aukšto gruntinio vandens zonoje arba žinote apie kitas galimas geologines grėsmes, grunto tyrimus rekomenduojama atlikti dar prieš sklypo planavimo darbus ar net prieš jį perkant.

5. Sudaryti sutartį su kvalifikuotu jūsų būsimos statybos techninės priežiūros vykdytoju.

6. Sudaryti sutartį dėl būsimų statybinių atliekų utilizavimo.

7. Suderinti techninį projektą su visomis instancijomis, nurodytomis projektavimo sąlygų sąvade.

8. Parašyti prašymą ir gauti statybos leidimą, kuris galios dešimt metų, per kuriuos jūs galėsite vykdyti statybos darbus.

9. Jeigu jūsų projektas bus teikiamas ES struktūrinių fondų paramai gauti, privalėsite atlikti poveikio aplinkai vertinimą, projekto ekonominių sąnaudų skaičiavimą ir kitus parengiamuosius darbus, apie kuriuos plačiau sužinoti galima iš finansavimą organizuojančių agentūrų darbuotojų arba konsultantų.

Jeigu jūsų statomas objektas bus skirtas didesniems žmonių susibūrimams arba, pavyzdžiui, bus naudojamos sudėtingos konstrukcijos ir jam bus suteiktas ypatingos svarbos statinio statusas, tada minėta darbo organizavimo tvarka taps sudėtingesnė ir reikalaus papildomo pasirėngimo.

Trečias etapas. Statybos darbų organizavimas

Turėsite pasirinkti tinkamus rangovus ir vykdyti savo, užsakovo, numatytas funkcijas.

1. Sudaryti statybos darbų planą ir konkurso ar kitu būdu pasirinkti tinkamus rangovus, specialistus, tiekėjus.

2. Sudaryti darbų vykdymo sutartis, kuriose, be įprastai numatomų darbų ir apmokėjimo grafikų, turi būti numatyta ir kiek galima daugiau kitų rangovo įsipareigojimų: kvalifikacijos lygis, draudimai, darbo drausmės pažeidimų atsakomybė, turto apsaugos atsakomybė, dirbančiųjų sveikatos ir saugos klausimai, aplinkosauginė atsakomybė ir t.t.

3. Sudaryti, sekti ir kontroliuoti darbų grafiko vykdymą, veiklos finansinių ataskaitų teikimą.

4. Padedant techninės priežiūros inžinieriui kontroliuoti statybinės dokumentacijos (statybos darbų žurnalo) pildymą, atvežamų medžiagų kokybę ir jų kokybės atitikties dokumentus.

LITERATŪRA

1. Andriuškevičius A. Baldai // *Dubingiai*. Vilnius, 1971, p. 172–182.
2. Baliulis A. Tauragnų praeitis // *Tauragnai*. Vilnius, 2005, p. 174–231.
3. Baltrušaitis V. Gyvenamųjų namų interjerai XIX a. pabaigoje – XX a. pirmoje pusėje // *Tauragnai*. Vilnius, 2005, p. 92–104.
4. Bertašiūtė R. *Forma ir konstrukcija lietuvių sodybos medinių trobesių architektūroje*. (Daktaro disertacijos rankraštis) Kaunas, 2002, 138 p.
5. Bertašiūtė R. *Lietuvio sodyba*. Vilnius, 2007, 204 p.
6. Butkevičius I. Aukštaitiška sodyba // *Tauragnai*. Vilnius, 2005, p. 776–785.
7. Butkevičius I. Keletas liaudies architektūros bruožų // *Dubingiai*. Vilnius, 1971, p. 159–172.
8. Butkevičius I. Sodybos Ignalinos draustinio kaimuose // *Ignalinos kraštas*. Vilnius, 1966, p. 86–98.
9. Butkevičius I. Vigutėlių kaimo architektūra // *Gaidės ir Rimšės apylinkės*. Vilnius, 1969, p. 145–155.
10. Gimbutas J. *Lietuvos kaimo trobesių puošmenys*. Vilnius, 2004, 258 p.
11. Gimbutas J. Rytų Lietuvos kaimų sodybos ir trobesiai // *Rytų Lietuva, istorinių bei etnografinių studijų rinkinys*. Čikaga, 1964, p. 371–445.
12. *Kultūros paminklų enciklopedija. Rytų Lietuva I*. Vilnius, 1996, p. 366.
13. *Kultūros paminklų enciklopedija. Rytų Lietuva II*. Vilnius, 1998, p. 391.
14. *Lietuvių liaudies architektūra*. T. 1. Kaimo gyvenvietės ir gyvenamieji namai. Vilnius, 1965.
15. *Lietuvių liaudies architektūra*. T. 2. Miesto gyvenvietės, visuomeniniai pastatai, ūkiniai ir gamybiniai trobesiai, buvusių dvarų sodybos ir mažoji architektūra. Vilnius, 1968.
16. *Lietuvių liaudies menas*. Architektūra. T. 1. Vilnius, 1957, 432 p.
17. Merkienė R. Gyvulininkystė // *Dubingiai*. Vilnius, 1971, p. 116–133.
18. Milius J., Lukšaitė J. Tauragnų apylinkių žemėvaldos ir žemėnaudos kaita XX amžiuje // *Tauragnai*. Vilnius, 2005, p. 92–104.
19. Skrodis Z. Pirkių puošyba // *Gaidės ir Rimšės apylinkės*. Vilnius, 1969, p. 156–162.
20. Šešelgis K. *Lietuvių liaudies architektūros paminklai, III kn.* Gatviniai ir vienkieminiai Aukštaitijos kaimai. Vilnius, 1998, p. 190.
21. Šešelgis K. *Lietuvių liaudies architektūros paminklai, III kn.* Savaimingai susiklostę kaimai. Vilnius, 1988, p. 101.
22. Šešelgis K., Urbelis M. *Lietuvių liaudies architektūros paminklai, II kn.* Maži padriki kaimai Lietuvos TSR nacionaliniame parke. Vilnius, 1980, p. 130.
23. Tyla A. Gaidės ir Rimšės apylinkių istorijos bruožai // *Gaidės ir Rimšės apylinkės*. Vilnius, 1969, p. 30–41.
24. Buračas B. *Kryždirbystė Lietuvoje* // Sud. Antanas Buračas ir Antanas Stravinskas. Vilnius, 1999, 637 p.

SUTRUMPINIMAI

- a.** – amžius
apyl. – apylinkė
aps. – apskritis
arch. – architektas
BBKK – Balio Buračo kryžių katalogas
bžk. – bažnytkaimis
ČDM – Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus
k. – kaimas
LLBM – Lietuvos liaudies buities muziejus, Rumšiškės
m. – metai
mstl. – miestelis
neg. – negatyvas
nuotr. – nuotrauka
pav. – paveikslas
r. – rajonas
vis. – valsčius
vnk. – vienkiemis

AUTORIAI

Rasa Bertašiūtė, dr. Architektūros ir Statybos institutas, Kaunas

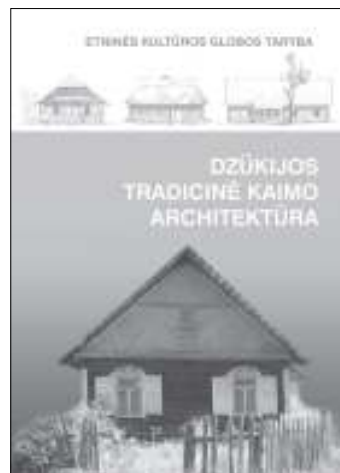
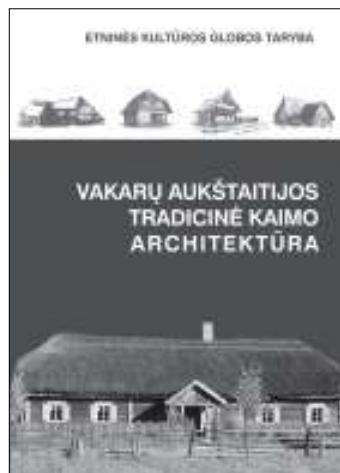
Vitalija Vasiliauskaitė, Etninės kultūros globos tarybos specialistė Aukštaitijos regionui, Panevėžys

Grażina Žumbakienė, Lietuvos liaudies buities muziejus, Rumšiškės

Rolandas Bortkūnas, architektas, projektavimo ir statybos vadovas, Kaunas

Neringa Norvaišaitė, Lietuvos liaudies buities muziejaus architektė, Rumšiškės

**2008 metais
Etninės kultūros
globos taryba
išleido**

TURINYS

Pratarmė.....	3	GAMYBINIAI PASTATAI IR SMULKŪS STATINIAI (Vitalija Vasiliauskaitė)	79
KAIMAI (dr. Rasa Bertašiūtė).....	4	MAŽOJI SAKRALINĖ ARCHITEKTŪRA (Vitalija Vasiliauskaitė)	84
SODYBOS (dr. Rasa Bertašiūtė).....	10	ŽELDINIAI (Gražina Žumbakienė)	90
PIRKIA (dr. Rasa Bertašiūtė)	13	REKOMENDACIJOS: TRADICINĖS IR ŠIUOLAIKINĖS ARCHITEKTŪROS DERMĖ (Rolandas Bortkūnas, Neringa Norvaišaitė)	94
Statybinės medžiagos ir konstrukcijos.....	20	Sodybos formavimo principai.....	94
Apdaila ir puošyba.....	24	Pagrindiniai sodybos formavimą įtakojoantys veiksniai	99
Prieangiai	28	Projektavimo ir statybos darbų organizavimas	117
Langai.....	33	Literatūra	119
Durys.....	42	Sutrumpinimai	119
Skliautai.....	47	Autoriai	119
INTERJERAS (Rasa Bertašiūtė, Vitalija Vasiliauskaitė)	49		
ŪKINIAI PASTATAI (Rasa Bertašiūtė).....	63		
Svirkas.....	63		
Tvartas.....	70		
Kluonas (klojimas)	73		
Pirtis.....	77		